

صایب: ۱ - ۲۶

بهار ۱۳۶۹

وایلیق

اؤن ایکی یاشیندا
تورکجه و فارسجا فرهنگلی مجله وعه
اؤن ایکینجی ایل

دوازده ساله
مجله فرهنگلی فارسی و ترکی
سال دوازدهم

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز: دکتر جواد هیئت

قیمت: ۴۵۰ ریال

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ایچینده کیلر (فهرست)

- ۳ — بمناسبت سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی قدسه سره
- ۴ — آغلارقالیب : سید مسعود نقیب خلخالی
- ۶ — کلمه لر اوزه رینه (۱۴) : دوقتور حمید نطقی
- ۱۹ — محبت اوجاغی : مصطفی قلیزاده (مهاجر)
- ۲۰ — اسلام مدنیته نین غرب مدنیته انکشافینداکی تأثیری :
دوقتور جواد هیئت
- ۳۱ — دیوان همتی انگورانی : عزیز دولت آبادی
- ۳۸ — یینه : جمیل (دانمارک)
- ۳۹ — دانشمندان آذربایجان کتابینی یوخلویاق : میر هدایت حصاری
- ۴۵ — تذکری از خوانندگان
- ۴۶ — باکی دان گلن عزیز قوناقلار : دوقتور جواد هیئت
- ۴۹ — قدرین گئجه سی : دوقتور جواد وهابزاده (اردبیل)
- ۵۰ — شیخ الاسلام پاشا زاده نین مراجعتی : میرزا رسول اسماعیل زاده
- ۵۲ — قارایانوار کتابیندان :
- اعلامیه صدر هیئت رئیسه سورایعالی آذربایجان شوروی : ائلمیرا
غفار اووا بمناسبت حادثه خونین ۲۰ ژانویه ۱۹۹۰ (قتل عام مردم باکو) ۵۳
- آذربایجان عالی سووتی ریاست هیئتی نین صدری ائلمیرا غفار اووانین
بیلدیریشی ۵۴
- بدبختلیک ، مصیبت ، بلا ، فلاکت : انار ۵۵
- هئیچ وقت اونو دولمویا جاقدیر : پرفسور نورالدین رضایف ۵۷
- ۱۴ — افترایا جواب ، اؤزگوزونده تیری گور : شاهمار اکبر زاده ۶۰
- ۱۵ — ایللردن صورنا : بیرگوروشون خاطره سی : عبدالاحد بهراد (اورمیه) ۶۴
- ۱۶ — شانلی وطن : رضا پاشا زاده (مراغه) ۶۹
- ۱۷ — تبریز : حکیمه بلوری ۷۱
- ۱۸ — دیلیم : سید اسد حسینی ۷۲
- ۱۹ — ائلرر آغلا سین : روشن خیایوی ۷۳
- ۲۰ — آنا دیلیم : صفی اله حسنلو ۷۳

۷۴	۲۱- آذربایجان لعب نامه سی سیادی یارده یتیرین ، بیزه گلن مکتوبلاردان
۷۵	۲۲- تذکره شعرای آذربایجان : م . د . بهیم
۷۶	۲۳- آختام تعطیلی : حمید بظقی (آستان
۷۷	۲۴- وارلیق درگی سینه : علی عبدی
۷۸	۲۵- شهید بالالارا : مدینه گلگون
۷۹	۲۶- سهند و سازیمین سوزو (قره حورلو شهیدین وفاتی - ایل - دؤنومو : حسین مصری
۸۲	۲۷- سهندین وفاتی نین ایل دؤنومو مساسیتله ر . م . ق . ن .
۸۳	۲۸- آراز : نصیر
۸۵	۲۹- گوگرچین (خطابه) : ح . م . غریب
۸۵	۳۰- گوروشومه گلنده : آحشین آغ کمرلی
۸۶	۳۱- سلماسیم : محسن منصور
۸۷	۳۲- نازایله گل : دوقتور یوسف معماری (اردبیل
۸۷	۳۳- لاله ده م ده))
۸۸	۳۴- کیسه بیخماز آذرائلین : علی صحتی (مراغه
۸۹	۳۵- ساوالان پوئماسیندان : ح . م . ساوالان
۹۱	۳۶- هر لحظه : آزریم تبریزی (ملماسی)
۹۰	۳۷- بیزه گلن شعر و مکتوبلاردان
۹۰	۳۸- کیهان هوائی نین آذری تورکجه سبله شریه سی
۹۶	۳۹- اس کولک ، اس : نریمان قاسم اوغلو
۹۷	۴۰- نثر اوژنکلری : ح . حاصلووا ، ق . ایلکین
۹۸	۴۱- آتالارسؤزو و مثللر : منظوری خامنه ای
۹۹	۴۲- آذربایجان کجاست : دکتر محمد تقی زهتاسی
۱۰۹	۴۳- قارشیلیقلی آتالارسؤزو : م . نفاسی (تبریز
۱۱۷	۴۴- نخچوانندان بیر مکتوب : عبسی حبیبوف
۱۲۱	۴۵- سرزمین قره باغ : ضد سرداری ننا

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آبلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

فروردین اردیبهشت و خرداد ۱۳۶۹ شمسی

فرا رسیدن نخستین سالگرد رحلت بنیانگذار
جمهوری اسلامی ایران، رهبر بیدار دل و قلب تپنده
مستضعفان جهان، و تجلی قدرت اسلام حضرت آیت الله
العظمی امام خمینی قدس الله اسراره را به پیشگاه مقدس
حضرت ولی عصر (عج) و به عالم اسلام و امت حقپرست
و کلیه اعضای برومند و یکدل و یکجهت خانواده بزرگ
و پرافتخارمان یعنی ملت شریف ایران که در دوری از
آن سرچشمه جسارت و ایمان یک سال تمام است که غرقه
دریای اندوه و ماتمند، به ویژه رهبر عالی مقام جمهوری
اسلامی ایران حضرت آیت الله خامنه‌ای و ریاست محترم
جمهوری اسلامی ایران حجت الاسلام والمسلمین هاشمی
رفسنجانی و نیز به یادگار گرامی امام حضرت حجت
الاسلام آقای حاج سید احمد خمینی دامت افاضاتهم تسلیت
عرض می‌نمائیم و از خداوند تبارک و تعالی برای
مسلمانان عالم، خاصه ملت مسلمان ایران در راه نسل
به اهداف عالیه اسلام و مذهب اهل بیت عصمت که ضامن
بقای نظام مقدس اسلامی است توفیق و تائیدی طلبیم.

وارلیق

در نخستین سالگرد رحلت رهبر فقید و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران رهبر معظم آیت الله خامنه‌ای بمناسبت نخستین سالگرد رحلت رهبر فقید و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (س) پیام مهم و مفصلی فرستادند، تبییناً نخستین سطور آن را که نمونه‌گرائی از فصاحت و بلاغت و زیبایی کلام است درج می‌کنیم :

در تاریخ پرماجرای انقلاب ، هیچ روزی مانند دوازدهم بهمن نبود که در آن مردی از دودمان پیامبران و برشوبه آنان ، با دستی پرمعجزه و دلی به عمق و وسعت دریا ، در میان مردمی شایسته و چشم به راه ، چون آیه رحمت فرود آمد و آنان را بر بال فرشتگان قدرت حق نشانید و شاه عرش عزت و عظمت برکشید .

و هیچ روزی چون چهاردهم خرداد نبود که در آن طوفان مصیبت و عزا بر این مردم ، تا زیانه غم و اندوه فرود آورد . ایران یکدل شد و آن دل در حسرتی گدازنده سوخت ، و یک چشم شد و آن چشم در مصیبتی عظیم گریست . در آن روز خورشیدی غروب کرد که با طلوع آن هزارچشمه نور در زندگی ملت ایران جوشیده بود ، روحی عروج کرد که با نفس روح الهی اش پیکر ملت را جان بخشیده بود ، حنجره‌ای خاموش شد که نفس گرمش سردی و افسردگی از جهان اسلام زدوده بود ، لبانی بسته شد که آیات الهی عزت و کرامت را بر مسلمین فروخوانده و افسون یاس و ذلت را در روح آنان باطل ساخته بود .

✽ آغلا ر قالوب ✽

رهبر اسلام اولوب اسلامیان آغلا ر قالوب
مظهر ایمان اولوب ایرانیان آغلا ر قالوب
اسوه تقوی گئدوبدی آیت کبری اولوب
اهل دین ماتم دوتوب روحانیان آغلا ر قالوب
ناطق قرآن اولوب بو عصریدن صلح گئدوب
وامصینتا بوگون قرآنیان آغلا ر قالوب
عارفانه رحل اتمیش عارف والا مقام
سالک معنی غمینده عارفان آغلا ر قالوب
عاشق بیدار دل نوش ایلوبدی شهد عشق
باشلاری زانوی غمده عاشقان آغلا ر قالوب

عالم والا اؤلوب الدن گئدوب بیر مرادین
 مسخد و معرامیله هابیلیان آغلار قالوب
 یاور مستضعفانوں سوگی دونیانی دوتوب
 ساغلانوب شال عزا مستضعفان آغلار قالوب
 دار هانی دن گئدوبدی رهبر آزادگان
 رهروان صالح و آزادگان آغلار قالوب
 بیرجم حقون علمداری ائدوب رحطبیلون
 جدی پیغمبر زمین و آسمان آغلار قالوب
 قائدون قلمی طیبشدن تا دوشن وقتده اؤدم
 حضرت زهرا آناسی باغری قان آغلار قالوب
 گون هماراندان باتوب دای چیخماز اوردان بیرده گون
 میزبانیدی جماران میزبان آغلار قالوب
 آخ عدالت بیرده اولدی گئتدی عدلون رهبری
 فرقتیدده حضرت صاحب زمان آغلار قالوب
 امت قران یتیم اولدی امامیم وای سسی
 عرش اعلاویه اوحالیدی قدسیان آغلار قالوب
 بیت الاحزان اولدی ایران ندبه ایلورلرهایمی
 آه و واویلا دیور پیروحوان آغلار قالوب
 آی محاق خجلته دوشموش بوغمده گون باتوب
 صاحب محراب اؤلوب محرابیان آغلار قالوب
 روح والاسی امامون عرشه پرواز ائتیلیوب
 وای اولابو غمده آخر شیعیان آغلار قالوب
 الله عاشورادی تکرار اولدی یا محشر بوگون
 سالدیلار شال عزا افلاکیان آغلار قالوب
 امت قران بوگون فریاد ائدوبلر مهدیا
 گل داعی امداد ائله اهل جهان آغلار قالوب
 ای شهیدلر پیشوازه تئز چیخون رهبرگلور
 سؤیلیون ای مقتدا اهل جنان آغلار قالوب
 آی خسوف ائتمیش نقیبا گؤیدن آخرقان یاغور
 بو عزاده عالم کون و مکان آغلار قالوب
 سیدمسعود نقیب خلخالی
 =====

دوقتور حميد نطقى

كلمه لار اوزە رېنە

كۆكلەر - گۆدەلەر - اكلەر - كلمه لار

- ۱۴ -

۳ - " نحوی " يوللا سۆزلرین عملە گلە جریانی

" سۆز یارادیجیلیغی جریانی نین ان قدیم نولریندن بیرى اولان بو قایدا معاصر آذربایجان ادبى دیلی سۆزلوگونون (كلمه خزینه سی نین) اینکیشافیندا دا بۆیوک رول اوینایمیر. معاصر ادبى دیلیمیزین چوخ زنگین بیر ساچه سینى تشکیل ائدن و صون زامانلاردا خیلی اینکیشاف ائتمیش اولان اصطیلاح یارادیجیلیغیندا ، دئتمک اولار کی ، بوقایدا مهم یئرى تۇتموشدور. بۇ نونلا بئله اولقاسیک و مورفولوژی قایدا لارا نسبتاً محدود اولوب گئت - گئده اهمیتینی ایتیریر ."

" بونون اساس سببلریندن بیرى اوندان عبارتدیر کی ، دیلیمیزده چوخ هالی سۆزلرین ایشله دیلمه سی اونون روحونا ، طبیعتینه او یغون دگیلدیر . ایکینجی سبب ، اوندان عبارتدیر کی ، معاصر دؤورموزده مورفولوژی يوللا (اکلرین واسیطه سی ایله) سۆز یارادیجیلیغی جریانی او قدر اینکیشاف ائتمیش و او قدر زنگین قایدالارا مالیک اولموش دورکی ، آرتیق سۆزلرین بیرلشدیرمه سی واسیطه سی ایله یئنی سۆزلرین یارادیلمه سینا او قدر ده احتیاج قالما میشدیر ."

" معاصر دیلیمیزده " نحوی " يوللا سۆز یارادیجیلیغی جریانی

اۆز قديم دؤورلريندن مرقلى اولاراق بئيرسيرا يئشنى خصوصى لره مانىك اولموش و يئنى قايدالار ياراتمىشدير. نحوى يوللا سۆز يارادىجىلىعى حريانى نين تدفيق موضوعو "مركب سۆزلر" دبر" (س . عبداللطيف جعفرى ، آدى وئيرلىمىش اترى ص ۲۵۵ -- ۲۵۴) .

سيز آ اول ده اتارن اولدوعو كيمى نحوى / سىنتاكنيك يوللا دا دىلئيميزده سبرفسم اصطلاحلار عمله گلر و زمانئيميزين اياحاسلارى سويولا ساش وورما مئزى داضرورت قيلير ، زيرا سبرطرفدن علمبن و فن لرىن انكيشامى تازا - نازا اصطلاحلارا احتياج دؤغورور ، سبرطرفدن ده اجتماعى - سياسى شرايط و بشرى سىلگى و آراسدبرمالارين گئنىشله مه سى هرگون ، يئنى مفهوملارين دىلئيميزده ده معادئيللرئنى تاما مئزى سيزى مجبور ائدير . بو ايشده يوبانماق اولمار زيرا بئز تئزترئشمز - سكلازيم اولان مفهوملارى بيان ائدهك اصطلاحلار جاره سيز خاريجى ديللردن " آئنما " و " سۆرچ " سۆزلره تامين ائديلهك و سونرا دان اۆز دىلئيميزده مناسب سۆز دؤزه لسده ، خيل و بۆرچ كلمه لره عاد ب ائتمئش خلفه اوللارى فصول ائتديرمك آسانلىقلا ممكن اولمار .

يۇخارىدا صريحا دئيلديكى كيمى اكلرله (مورفولوژيك يوللا) سۆز عمله گتيرمك دىلئيميزده داها مناسبدر ، لاکين سبرلشمه و تركيب يوللارى دا - احتياط شرطى ايله - آجئقدير . بويولدا دا خوڭ گئنىش ساحه واردير . بۇنو قئيد ائتمه لى بيك كى مركب سۆزلرين (سىط سۆز - لره و مقايسه ايله) سبر خصوصئتى وار : اونون مختليف پارچالارى نين تداعى يولو ايله ، سۆزون سوتونونه وئردىكى جانلىلىق و آيدىنلىق گؤزدن قاحما ماليدير . مثلاً " قيرمئزى سبر شفق " عباره سينده ، سبرئحى كلمه نى بئرله شىك شكىلده ، فرضاً " قان قيرمئزىسى بئر شفق " دئيه گتيرن شاعيرين ، نبيه مركب شكلى ترجيح ائتديكى نللى دير .

يئرى گلمئشكن بو نكه نى ده يادا سالماق لازيمدير : آنحاق يان - ياندا گتيربلمئش هر هانسى ايكى كلمه اصل معنا دا " مركب سۆز " ساييلماز اوللارين قاينا شيب و قالئبلاشمئش اولماسى شرطدير .

بۇ قاينا شما " تام اولونجا اولاهر سۆزون اؤزونده خاص وورغوسو يئرينه بۇتون مركب سۆزون سبر وورغوسو اولار . ثانياً مثلاً سبرئحى حصه نين سۇنو و ايكىنجى حصه نين باشى مصوت اولورسا قاينا شما تام اولونجا سۇ مصوتلردن سبرئسى دؤشر و كلمه لر (آهنگ باخيمئندان)

آز - جوخ او یوشما (انطیماق) علامتلىرى گۆسته ررلر، مثال :
 " عمى اوغلو"، "عموغلۇ" اولار، "على آغا" دا "علاغا" حالينا گلر.
 "عمى" و "على" اؤز "وورغولار" ينى دا گؤردوگونوز كيمى ايتيريرلر.
 موضوعو داها آيدين تدقيق ائتمك اوچون بيزده بروفه سور محرم
 ارگين - ين " تورك ديل بيلگيسى " نده سئحديكى يولو تعقيب ائتمك
 ايسته ييريك ، مركب كلمه لر موضوعونو داها گتتنيش چارچيوا دا يعنى
 " كلمه لر بيرلشمه سي " بحثينده مطالعه ائلمه گى ترحيح ائديريك .
 مذکور مولفين يولوندا دواملا سا شقا منبعنردن ده مثاللار و اؤرنهك
 لرله متنى آيدينلاتماغا چاليشا حاغيق .

﴿ كلمه بيرلشمه لرى ﴾

كلمه بيرلشمه لرى بيردن آرتيق كلمه نى ايچينه آلان، بنديه سينده و
 معنا سيندا بير بوتونلوک اولان، ديلده بير بوتون اولارق، معا ميله
 گوره ن بيرديل واحيدى دير. كلمه بيرلشمه لرى اوچون بيردن جوخ كلمه
 بيرمقدار قايدا لارا گوره معين بيرترتيب ايچينده يان - يانا گتير -
 يلير... كلمه بيرلشمه لرى تك بير شئىي ويا حرکتى بيروا حيد كيمى قار -
 شيلايان كلمه لر مجموعه لرى دئمكدير. هر كلمه بيرلشمه سي با شقا كلمه لر
 يادا سا شقا كلمه بيرلشمه لرى ايله بيروا حيد حاليندا مناسيپته گتچر
 ها بئله حمله لره ده بير واحيد كيمى اشتراك ائدەر. تك بير كلمه كيمى ده
 تصريف ائديلير و صونا گلن اک بوتون بيرلشمه يه شاميل اولور.
 بو كلمه بيرلشمه لرى نى اصل و تابع اولارق ايكي اساس عنصر، بؤلمك
 اولار. توركو ديلينده كؤمكچى عنصر اصل عنصر دن قاباق گلر.
 تورك نحوى نين بوتون اساسى بو آنا قانون اوژه رينه قورولموش -
 دور. ها مى كلمه بيرلشمه لر ينده و جمله ده اصل اولان (تعيين ائديلن،
 تاما ملانان و بايرتيلن - بللى ائديلن عنصر) سوندا و ليردن (بللى
 ائدن)، تاما ملانان و تعيين ائدن و تابع اولان كؤمكچى عنصر باشدا
 گلر. ديليميزده يالئيز " كى " - لى مركب جمله بوقايدا يا تابع دگيل
 دير، زيرا " كى " - لى مركب جمله لر توركو اولمايان و آلينمسا
 اولگولر اوژه ريندن دوژه لدير. عموماً هر هانسى بير مطلب توركو ديلي
 نين بسيط جمله لرى ايله، داها فصيح و گؤزه ل بير صورتده چا تديريلاسيلر
 توركوده كلمه بيرلشمه لر ينده كى بو سيرا عئينى زاماندا بير
 زامان سيرا سيدر دا .

دیلیمیزده اکثر سیستمی ده تماما بو کلمه سیراسینا ویغوندور
عنصرلر کلمه بیرلشمه لریخده اکلی و اکسیرز اولا بیلرلر.

تورکوده باشلیجا کلمه بیرلشمه لری بونلاردیر :

- ۱ - تکرارلار ۲ - ربط ادا تی ایله بیرلشمه لری ۳ - صفت تاما ملاما سی،
- ۴ - بییه لیک بیرلشمه لری و آد تاما ملاما سی ، ۵ - تعلق بیرلشمه لری،
- ۶ - مرکب آد ۷ - مرکب فعل ۸ - عنوان بیرلشمه لری ۹ - اصوات سیر -
- لشمه لری ۱۰ - صایی بیرلشمه لری ۱۱ - ادا تی بیرلشمه لری ۲ - اسناد
- بیرلشمه لری ، ۱۳ - مضاف الیه ۱۴ - "ه" حالی ۱۵ - "ده" حالی،
- ۱۶ - "دن" حالی بیرلشمه لری ۱۷ - فعل بیرلشمه لری ۱۸ - صفت فعل
- (یا رتیسیپ) بیرلشمه لری ۱۹ - ظرف فعل بیرلشمه لری ۲۰ - قیساسلتما
- بیرلشمه لری ۲۱ - "ی" حالی بیرلشمه لری .

۱ - تکرارلار

تکرارلار عتیقینی جنسدن ایکی کلمه نین دال - نا - دال گتیریلمه سی
ایله عمله گلن کلمه بیرلشمه سی دیر. اک سیز یان - یانا گلرلر و هر
ایکی کلمه ده اؤز وؤرغوسو ایله تلفظ اولونور.

تکرارلار ان بسیط، ان ساده کلمه بیرلشمه لری دیر.

هرنوع کلمه دن تکرارلار بیرلشمه سی عمله گله بیلر.

تکرارلارین باشلیجا اوچ وظیفه سی واردیر: ۱ - مفهومو قوتلندیر-

مک ، ۲ - جوخلوق گؤسته رمک ، ۳ - دواملیلیق .

مثلا: "قارا - قارا (گؤزلر)" ده قارا تاکید اولور و معنا سی

قوتله نیر.

"قاسی - قاسی (گزمک)" ده بیرجوخ قاپیدان بحث اولونور.

"گنجه - گنجه" و "قاچا - قاچا" دا حرکتده دواملیلیق مفهوم -

آنلاشیلیر.

تکرارلاما نین ایکی داها وظیفه سی وار : ۱ - متوسط دؤر و موبیان .

مثلا : "آز - جوخ"، "یاغشی - سیس" ده اولدوغو کیمی .

۲ - بیرلیگی افاده اعدر : پیچر - دؤنر .

دیلیمیزده مؤود نوع تکرارلاما واردیر :

۱ - عتیقنا تکرار : آستا - آستا ، یاواش - یاواش ، داغ - داغ ،

گؤز - گؤز ، دیلیم - دیلیم ، بیرر - بیرر ، جوخ - جوخ ، گؤرول ، گؤر -

ول شیریل - شیریل ، بیرر - بیرر ، اوج - اوج ، دت - دتیه ، یاخا -

با حا ، دُروب- دوروب (آغلاييردى) ، بلى - بلى ، يوخ - يوخ - يوخ ،
آى - آى ، واى - واى ، اولسا - اولسا ، بول - بول ، گئتىدى - گئتىدى
(صونوندا مرادينا يئتىدى) ، "گئده - گئده " بيرلشمهسى ، پرفه سور
ارگين - ه گوره " گئت - گئده " ، و بيزيم " گئده - گئت " تکرارلاما -
سینی عمله گتيريبدير .

۲ - ياخين معنالى سۆزلر يادا متراديفلرين تکرارى : آچيق -
ساچيق ، تۆز - تۇرپاق ، تارتان - پارتان ، سينيق - سالخاق ، فيلان -
بئهمان ، آدلى - سانلى ، يۇرغون - آرغين ، ايش - گۆج ، آنا - آتا ،
ار - آرواد ، اوست - باش ، قاش - گۆز ، قارا - قورو ، بئش - اون ،
قاش - گۆز ، دلى - دۆلو ، سن - من ، او - بو ...
"فيلان " کلمهسى ايله عمله گلن تکرارلارى دا بو مقوله دن سايماق
اولار : حسن فيلان ....

۳ - ضد معنالى تکرارلار : ياخشى - پيس ، کيچيک - بؤيوک ، آشاغى -
يوخارى ، آلب - اوست ، ترس - اۆز ، دۆشه - قالخا ، سحر - آخشام ،
آز - چوخ ، داغداكى - باغداكى آ آغ - قارا .....

۴ - علاوهلى تکرارلار : کلمه نين باشينا علاوه بير عنصر گتيرمکله
عمله گلن تکرارلار دا وار . بۇنلار ايکى جور دور :
۱ - کلمه نين باشينا بير س علاوه ائتمکله عمله گلنلر :

کلمه نين باش سى مصوت اولسا مستقيما گلن س اونا آرتيريلار :
ايش - ميش ، آدام - مادام ... کيمي
کلمه نين باش سى صاميت اولسا او صاميت گؤتورولر و يئرينه
" م " صاميتى گئچر :

سو - مو ، دنيز - منيز ، کتاب - ميتاب ، درس - مرس .... کيمي
کلمه نين باش سى " م " اولورسا اوزمان تکرار " فيلان " سؤزو
ايله تامين ائديليز : مريض - فيلان ، ميز - فيلان .... کيمي
فيلان هر کلمه ايله گله بيلر : کتاب - فيلان سو - فيلان ..
بعضاً ايلگ هانين مصوتى دگيشيلر و تکرار بو دگيشتيک هعا ايله
عمله گلهر : شرط - شوروط ... کيمي

۲ - کلمه نين باشينا سير يادا ايکى هعا علاوه سى ايله تکرار عمله
گلهر . موخالدا بير قس صفتلرين ايلگ هعالارى مصوت ايسه يئرينه گوره
اونلارين صونونا " م " يا " پ " يا " ر " يا " س " صاميتى آرتيريلار .

مثلاً : "ساری" - نین سیرینجی هحاسی "سا" - دیر اونا "ب" آرثیر -
 یلار : ساب - ساری . " یاشیل " - یس باش هحاسی "یا" - دیر اونا دا
 "م" آرثیریلار : یام - یاشیل . "قارا" - نین باش هحاسی "قا" دیر .
 اونا دا "ب" آرثیریلار : قاب - فارا . "تامام" - یس باش هحاسی "تا"
 دیر اونا دا "س" آرثیریلار : تاس - تامام .

کلمه نین ایلک هحاسی نین صونو صامیب اولسا او زامان صامیب
 س گئدر و یئرینه گینه "ب"، "م"، "س"، "ر" سسیریندن سیری اوتورار
 : "دؤز" - و "ز" سسی گئدر و یئرینه "م" گلر : دؤم - دؤز .
 " چیلماق " - یس ایلک هحاسی " حیل " - یس "ل" سسی گئدر و یئرینه "ر"
 گلر : چیر - چیلماق . بعضا "ب" - دن صونرا سیر "ا"، "ه"، "و" "ر"
 دن صونرا سیر "یل"، "یل" گتیریلدیگی ده وار : ساپا - ساغلام ،
 گویه - گوندوز ، دؤبه - دوز ، حیریل - حیلماق ... کیمی .

۲ - ربط اداتی ایله سیرلشمه لر

"و"، "ایله" و "... دن ... قدهر" معنا سیندا اولان عریحه "الی"
 کیمی ربط اداتی ایله سیرلشمه لر: لیلی ایله محنون ، علی نیس
 آتاسی ایله احمد ، بتمیش الی سکمن ، سن و من ، سو ، ها و اوتورماق ،
 او و یا سو ، هم س هم من ... کیمی .

۳ - صفت ناما ملاماسی (صفت و موصوف)

صفت و آدین یان - یانا کلمه سینده ، اساس اولان آد دایما صفتدن
 صونرا گلر و هتچ بیراک ایشلنمز . صفت مفرد اولراق گلر . و و ر ع -
 صفتین اوستونده دیر : گؤزه ل یازی ، اوج آدام ، بؤیوک سیرکیشی ،
 باغچادا اوینا بان قونشو قیزی ، ائویس قاباغیندا کی آغاچ ...

۴ - بییه لیک سیرلشمه لری و آد تاما ملاماسی

سو ، ایکی آد عنصر ونون عمله گتیردیگی کلمه سیرلشمه سی دیر . بییر
 آدین معناسی نین بییه لیک سیسته می ایجینده باشقا سیر آدلا تاما ملا -
 نماسی اساتاسینا دایانیر . سو سیرلشمه ، اکلی بییر سیرلشمه دیر . اساس
 عنصر (ایکینجی عنصر ، ناما ملانان) دایما بییه لیک اکی داشیر . تاما -
 ملایان یعنی سیرینجی عنصر بعضاً اکلی و بعضا ده یئرینه گوره اک سیز
 اولار و سونون بقله اولماسی ایکی فرق عمله گتیرر : ۱- معین لیک و
 غیر معین لیک ۲- موقتلیک یا دا دایمی لیک فرقلری .

تاما ملایان عنصر معین اولسا ، معین اولماق ایسته تبلیرسه ، بیللی - نیرسه او زامان اکلی اولماسی لازیم گلیر . مقله اولونجا ضمنا موقت لیک مفهومدا القاء ائدر . دئمک اک سیز تاما ملایان (ایلک عنصر) غیر معین اولسا ، عمومی اولور و بیرلشمهده اشتیراکی ، هابقله ایکنجی عنصره باغلیلیغی دا داها قوئلی سایلیر . بونا گؤره ده اک سیز آد تاما ملالاری عموما " مرکب آد " وضعیتینده دیرلر . مقایسه ائدهک :

ینجره نین حامی ، پنجره حامی ، قوشون قفہ سی ، قوش قفہ سی ———
 داشین بارجاسی ، داش سارحاسی ، قوبونون اتی ، قویون اتی . . . کیمی
 اکلی ، معین شکیل بعضا " تخصیص " معناسی یانیندا بییرده
 تاکید مفهومو داشیر : دلی نین بیرری ، سوزون دوغروسو ، ترییزین
 گؤزه لی ، دده سی نین بالاسی . . .

غیر معین (اک سیز) تاما ملانین " مرکب آد " حکمونده اولماسی
 نتیجه سینده بیرحوخ یئر ، مقام ، موسسه ، ما موریت ، کتاب ، اشیاء وسایره
 آدلاری بوتاما ملاما شکلینده اولور :

یئر آدلاریندان : ملیک کندی (ملک - کندی : ۱۱ - ب ۵) ، خالا او -
 شاغی : ۱۵ - ب ۷) ، خانباغی (۱۵ - ب ۸) ، سواشی (۱۵ - ج ۹) ،
 هامار کندی (۲ - ب ۸) ، داود قیشلاغی (داود قشلاقی : ۲ - ب ۸) ،
 حسن خان دره سی (۲ - ب ۸) ، شاه تپه سی (۲ - ب ۸) ، چول قیشلاغی (۲ -
 ب ۷) ، یای شهری (۳ - ب ۵) ، زونوز چایی (زونوز چایی : ۳ - ت ۴) ،
 قویون داعی (جزیره قویون داعی : ۳ - ج ۴) . . . کیمی .

یوخاریدا آدی گئچن جوغرافی اسملر " گیتاشناسی " نشریاتینین
 " اطلس راههای ایران " دان آلینمیشدیر . یارانته زده کی آدا و کتابین
 املاسنی ، صفحه ویئرین نقشه ده کی موقعینی گؤرسه دیر .

اؤزگه مثاللار : باش اؤرتوسو (روسری) ، ایل دؤنومو (سالگرد) ،
 کول رنگی ، دده مالی ، ایپهک قوردو ، معارف وزیرری ، مالیه مدیری ،
 حقوق فاقولنه سی / دانیشکده سی ، فضولی دیوانی ، قهوه رنگی . . .

بعضا بییه لیک اکی - زامانلا - حذف اولونموشدور آذربایحان و
 سایر نورک دبللی ساحه لرینده بوشکیل آزدگیلیدیر . آذربایحاندا :
 خواجه بولاق (خواجه بلاع : ۲ - ب ۹) ، قوردتپه (قورت تپه : ۲ - ب ۸) ،
 قالاچای (قلعه های : ۳ - ج ۵) ، سازارحای (۳ - الف ۴) ، آخوند قیشلاق
 (۳ - ج ۴) ، گلین قایا (گلین قیه : ۳ - ب ۴) ، قیزقالا (قیز قلعه :

۳ - ۳)، دیواندهره (دیواندره ۱۵ ت ۶)، ساسکند (طاس کند: ۱۵ - ۶ - ۶)، قوم ننه (۱۵ - ۶ پ)، حیدافایا (حداقیه: ۱۵ - ۷ ت)، توب آعاج (۱۵ - ۸ ت)، حشمه کوره (۱۵ - ۸ ت)، داش قالا (داش قلعه: ۱۵ - ۱۹)، گول ننه (گل ننه: ۱۵ - ۹ ح)، شاه سولاق (شاه سلاغ: ۱۵ - ۹)، داش سولاق (داش سلاغ: ۱۵ - ۹ ت ۹) ... کیمی .

سونلارا فیاس یولو اولمه صون زامانلاردا نورکچه ده سونلارا ندره بین ترکیب لر مود حالینا گلمیشدیر. رحمنلیک بانفو اوغلو سومناسیننه تورکیه نورکچه سینه گیرمیش سو قسیلدن ترکیب لری غلط بیرایش سا بیرو شکایت اندیر، خصوصاً کوحه بازار و خیوان آذلاریندا بیسه لیک اکی نیس آتیلیمیش اولماسینی مؤبوک بیرسهو ماییر. سو مولفه گوره آنحاق "انقلاب خیوانی"، "ناهار کوحه سی"، "نوحید مئیداسی"، "امیربازاری" "سیتلی طوطو دریندی" ترکیب لری صحیح دیر. لکن اونا گوره بعضی موسه لری خاریجی آدلاردان انهاملا قیسا دیلمیش ترکیب لردن استفاده ائتمه لری یا حشی دگیل. مثلا او "دئیز سانک" بن دوغرو اولما دیغینسی او موسه نین نهایت مؤزونون ده باشا دوشوب آدینی "دئیزجیلک" بانفاسی / سانگی - نا جئویرمه سیننی خاطرلادیر. نورکچه ده "بییه لیک" اکی واردیر دئییر و اینگیلیزجه نین "قاردهن پارتی"، "سانق توب"، "توب سال"، "حازند"ی بیزه موده ل اولما بیلیمز. دوغرو دور بو نسوع کلمه فروبو موز ان جوخ اینگیلیزجه یه ندره بییر. لاکین سو آرادا سیزیم ترکیب لرده "بییه لیک اکی" لزوسلودور، وئیه تا کیدایدیر باشقا دیل لرده حال و دوروم اکثر ا نورکجه نین تام ترسینه دیر. عربجه "دارالشفاء"، "شفاء ائوی"، "فارسا" دین اسلام"، "اسلام دینی"، و فرانسوزجا "له سینما" دؤقارتیه" ده وئردیگیمیز مثاللار کیمی نورکون تام ترسینه "محلہ سینہ مالاری" ترجمه ائدیلمه لیدیر.

عئینی مؤلیف سونوع بیرلشمه لر حقیندا سئله دئییر:

قدیم تورکچه دن سو گونه قدهر ایشلک اولان غیرمعین آد بیرلشمه سی (سوباشی - سرکرده دئمکدیر - کیشی اوغلو - سنی آدم دئمکدیر -) گئنیش بیرساحه ده ایشلندیگیندن آنحاق معنا هتیندن قایناشان مرکب آدلار یاراتماقلا قالما مبش حور - سه - حور کلمه صنف لری نه گیرن ترکیب لر مئیدانا گتیرمیشدیر، مثلا: مختلیف جنس آدلاری: ده وه تیگانسی، داغ چیجه گی، یئراؤزو، یوزباشی، سکرگسی،

خان داماری، شاش آغربسی، گھوزنورو، ال امهگی، بال آیی (ماه عسل)،
اؤزقاراسی، ایس، سیرلیگی، گھوز داعی، کول قاسی، ال آعاحی، دیسش
فیرحاسی (مسواک)، بئرآلماسی .... کیمی .

۵ - نعلق سیرلشمه لری

سو سیرلشمه نعلق اکینه دایانان سیرکلمه سیرلشمه سی دیر:
"کی" نعلق اکی ایله اوندان اولکی سیرکلمه سیرلشمه سی نین ساده
حالی، تاما ملایان حالی ویا "ده" حالی ایله عمله گلر، مثال:
تاریخدن قاساقکی، قوچا آدامینکی، تهرانلا تهریز آراسیندا گئدیپ -
گلن اونوسلرده کی ...
سومثاللاردا اولدوغو کیمی بوبیرلشمه هرگئنی شلیکده اولایلیر.

۶ - مرکب آد

مرکب آد سیرشئیی یا شخصین آدی اولماق اؤزهره یان - یانا گلن
سیردن آرنیق آدین عمله گتیردیگی "آد بیرلشمه سی دیر .
مرکب آدلار دبلیمبرده عموماً خاص آدلار اولورلار، بعضی یئر آدلاری و
اکثرأ ایکی لی شخص آدلاری سورکونون مرکب آدلارینتی تشکیل ائدرلر،
مستقیماً هئچ سیرا که احتیاج اولمادان آدلار یان - یانا قوبولار .
یئر آدلاریمیزدان : قالاتیه (قلعه تیه : ۱ - ۲) ، سیان دره (۱ - ۱) ت ۵
باغاسارای .

شخص آدلاریندان : دیه گھوز (دده قورقود قهرمانلاریندان) ، تیمور
تاش (دمیرداش) ، اقلده نیز (ایلدگز) ، حسنعلی ، محمدجعفر ... کیمی .
عام بادا جنس آدلاریندان ، اؤزه لن مرکب آدلار ، مرکب کلمه دوروموندا
دیرلار . مرکب آدلاردا وؤرغو صون آددا دیر . یروغه سور محرم ارگیسن
تاکیدله " مرکب آد سئینده مرکب کلمه ایله مرکب آدی بیر - بیرینه
قاریشدیرماق لازیمدیر " دئییر . چونکی : مرکب کلمه هر هانسی سیر
کلمه سیرلشمه سی نین کلمه لری نین نک سیرکلمه حالیندا سیرلشمه سی
ایله عمله گلن عنصر دور ، دئییه دوام ائدیر . سو عنصرن بنیه سینتی اصلی
اولان کلمه سیرلشمه سی تشکیل ائلیر . مرکب کلمه بیر مرکب اسم اولایلیه
جهگی کیمی ، بیرلشمیش بئر آد تاما ملاماسی ، صفت تاما ملاماسی ، عنوان
سیرلشمه سی وسایره کیمی کلمه بیرلشمه لری ده اولایلیر :

آیا قفاسی، قهوه رنگی، سازار اثرته سی (هفنه اوچز)، سوگون، قیرخ آباق فاراد نیز، ها حاسو (ها حه سو: ۱۵ - ب ۶) ... کیمی .

بیروفه سور ارگین دتیبیر: " خصوصی ایله غیرمعین آد ناما ملاماسی ایله صفت ناما ملاماسی اشیاء آدی اولاراق ایشلنمه گه خوڭ مناسبت کلمه بیرلشمه لری دیر ."

سو سحتی، باشقا مولفلری سوزلری ایله تاما ملاماق ایسته بیریک، سورا دادا گینه بانقو اوغلوئا و جعفر وفا مراحت ائده حه بیک :

غیرمعین آد بیرلشمه سی قالیببنداگی ترکیملردن بیرجوخو اکثر صفت اولاراق ایشله نیلر، مثلا رنگلر :

کول رنگی بالتار، قهوه رنگی حوراب، عذاب رنگی یارحا (عناسی سارحا) ...

مختلیف خطلر بیان ائدن بیرلشمه لردن :

اوز فاراسی، باش سلاسی، بول دلیسی، ... سو نوع سیرلشمه لردن زامان یئر و حال ایله مناسیمه نی اولان بعضی لری صفت و ظرف کیمی ایشله - دیلیر : هفنه آراسی، آخشام اوستو، خرمن صونو، یول اورتاسی، آباق اوستو، سوز گلیمی ...

بعضا سو ترکیب آددا ن صفتلرین یغوینی تونار و صفت بیرلشمه سی کیمی ایشله دیر :

کندلی فادین یغرینه کندقا دینی، فی شلیق لباس یغوینه قیتر لباسی .. دیلیمیز مرکب آدلاندیرمادا، بانقو اوغلوئا نون تعبیری ایله، آد سیرلشمه لری قالیببندی مقوه و ترحیح ائدر. سیرجوخ دیللمده صفت سیرلشمه لری ایله بیان اولونان مفهوم لاری سیزبیر آد سیرلشمه سی ایله افاده ائده ریگ، مثلا :

فرانسیزحانین " آسانبله ناسیونال - ینا بییز " ملت مجلیسی " دتیبیریک فارسحانین " جمهوری اسلامی " سی سیزیم دیلده " اسلام جمهوریتی " اولور " جنگ جهانی " سیزیم دیلده " دونیا ساواشی " - دیر: هاسقله : " سلزمان بهداشتی جهانی " سیزیم دیلده " دونیا ساغلیق تشکیلاتی "، " حقوق بشری " ایسه، " انسان حق لری " ترحومه ائدیلیر .

دیلیمیزین آریدیلماسی و ساده لشمه سی یولوندا بو خصوصیتلردن استفاده ائدیلیر، مثال :

پول جزاسی (جزای نقدی)، گونش ایلی (سال شمسی)، بدن ترمیه سی

(تربیت بدنی) : ساغلیق / صحت معاینه سی (معاینه صحی) ، تورپاق
محصوللاری (محصولات ارضی) قادین نوخوشلوقلاری / خسته لیکلری (اراض
زنانه) ، روح بؤحرانی (بحران روحی) ... کیمی .
صفت بیرلشمه لری

بونوع بیرلشمه لرده دیلیمیزه جوخلو مرکب سؤزلر وئریب دیر :
الیف (بو قبیلدن جنس آدلاری جوخ دور : آلابالیق ، قورویشمیش ، آحی
بادام ، توش سؤز ، آراقاپی ، قیزیل گول ، ایستی اوت ، بوزقییر (چؤل)
ب - مکان ، طرف ، سیرا آدلارینی صفت کیمی گتیریپ صفت بیرلشمه لری
دوزه لدرلر :
ایچ اۆز ، ساغ قاناد ، صون دوراق (فارسجا : آخرخط) ، ایلك باهار ،
آنا یول ...

یئننی سؤزلردن :
اؤنسؤز (سراغاز) ، صونسؤز (فرانسیزجا : ایملوق) ، آرددوشونحه
(آلمانجا : هینته ره دانکه) ، آلت قومیسون (فرانسیزجا : سو
قومیسون) ...

ج (دیلیمیزده یئر آدلاری ، لقبیلر و تاریخی آدلار بیرچوخ زامان صفت
بیرلشمه لری قالیبیندا دیرلر : دلی دومرول ، ایلدیریم بایزید ، اوزون
حسن ، آلتپارتونا ، قیزیل ارسلان ... کیمی .

یئر آدلاریندان : قارادنیز ، آغ دنیز (مدیترانه) ، قیزیل دنیز
(بحرا حمر) ، گؤگ تپه (۲ - ب ۹) ، اوج تپه (۲ - ب ۹) دیک داش (۲ - ب
۸) ، قاراتپه (قره تپه : ۲ - ب ۸) ، تازه کند (۲ - ت ۷) ، قوشا داغ (کوه
قوشه داغ : ۲ - ت ۷) ، یالقیز آغاچ (یالقوز آغاچ : ۲ - ت ۷) ، آخما
قایا (؟) ، ساری چمن (۲ - ب ۶) ، گویجه سلطان (۲ - ب ۶) ، مین کند
(۳ - الف ۵) ، آغ گومبذ (آغ گنبد : ۳ - ت ۳) ، اورتا کند (۳ - ب ۳) ،
قیزیل قیشلاق (۳ - ب ۳) ، قاراباغ (قره باغ : ۳ - ت ۳) ، ایشگه سو (۳ - ب
۲) ، قاراقوش (قره قوش : ۳ - ب ۲) ، ایری بوحاق (۳ - ب ۲) ، قییرخ
بولاق (قییرخ بولاغ : ۳ - ب ۱) ، قاراکیلیسا (قره کلیسا : ۳ - ت ۲) ، قوشا -
بولاق (۳ - ت ۲) ، داش آغیل (داش آغل : ۱ - ب ۳) ... کیمی

د (صفت بیرلشمه لری قایناشاراق آدلار توره دیر :
قیزیل باش ، قاراپایاق ، یوخاری باش ....

— لی اکی ایله نئله ترکیبلر دوزه لیر :
 قارا گۆزلو، دار گلیرلی (فارسی : کم در آمد) ...
 هـ (بیربارا صفت سیرلشمه لری مرکب ظرفلر کیمی ایله نیر :
 بوگون، سورا ، اوصیرا ، هرگون ، نه واخت ؟
 بونلاری اوزا دیلمیشلاریندان :
 بیرباخیما ، اوزا ماندا ، هر حالدا ، اوبیریا ندان ...
 ظرف بیرلشمه لری :

چوخ یا خشی ، ان آز ، ان آشاغی ، داها چوخ ، آز صونرا ، داها یا خشی ، هئچ
 شبهه سیز ... کیمی

وگینه : داها گۆزل ، ان گۆزل ، داها قیسا سی ... (بییه لیک اکی
 ایله) ، گورولدوگو کیمی ظرف بیرلشمه لری قالیبیندا کی ترکیبلر داها
 چوخ ظرف و صفت کیمی ایش گورورلر ،

باشقا مختلیف بیرلشمه لر اوچون بو بحثین ایره لی ده کی " — ه حالی "
 " — ده حالی " و " — دن حالی بیرلشمه لرینه (بحث ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶ — یا مراجعت
 ائدینیز .

مرکب فعل

پروفه سور ارگین — ین تعریفینه گۆره :

مرکب فعل بیر کؤمکچی فعل له بیر آدین ویا بیر فعل شکلی نین عمله
 گتیردیگی کلمه بیرلشمه سی دیر . کؤمکچی فعلین باشینا گتیریلن عنصر
 آد ویا فعل اولما سینا گۆره مرکب فعللر ایکی یه آیریلیر . سو ! یکی
 چتشد مرکب فعلین کؤمکچی فعللری ده آیری — آیریدیر .
 آدلا . مرکب فعل دوزه لدن کؤمکچی فعللر :

کؤمکچی فعللر له : " ائتمک / ائله مک " و " اولماق " فعللری (" ائله مک "
 " قیلماق " و تورکیه تورکجه سینده " یا پماق " کیمی مترادیفلری " کؤمکچی
 فعللر " عنوانی ایله بیرجوخ آد گؤوده لری ایله غیرمعین مفعول
 قالیبیندا مرکب فعللر عمله گتیرر :

کؤمک ائله مک ، دلی اولماق ، — ضرا ائتمک ، معاینه اولماق ، تله فون
 ائله مک ، ممکن قیلماق ، صیر ائله مک ...

بؤیوتمک و تجلیل اوچون ائتمک یئرینه " بویورماق " گتیریلیر :

قبول بویورماق ... بو مرکب فعلده آد عنصر و یا بایر اسم یا بایر صفت فعل (بارنیسینپ) اولار. اسمده یا تورکجه یا دا خارجی اصللی اولار. پار – تیسسپله دوزه لمیش اسملرده یا لنیز "اولماق" و "بولماق" یعنی لازیم کؤمکچی فعللر (متعدی دگیل) ایشه گلر.

دیلمیزین سیط فعل یا راتماق داکی گئنیش امکانلارینی کؤرمه – مزلیکدن گلنلرین الینده بو کؤمکچی فعللر، یعنی "ااتمک" و "اولماق" لا مرکب فعللر دوزه لتمک اعتیادی تورکجه یه حدسیز – حسابسیز (ولزومسوز) خارجی کلمه نین سوخولما سینا یول آچمیشدیر.

ائله کی، گینه بانقو اوغلونون دئدیگی کیمی، بو قبیل یا زیچی و شاعیزلرین بعضی لری نین حمله لرینده کؤمک فعللردن باشقا تورکجه کلمه قالما ییر. کئچمیش ده بونون نتیجه کلا و لاراق گئت – گئده اصیل کلمه لریمیز یا ددان چیخما غا باشلادی و چوخ گئجه دن دوغما سؤزلریمیز یئرلرینی بو عئیبه جر ترکیبلره و فردیلر:

مثلا "سونماق"، تقدیم ااتمک، "حایماق"، عد ااتمک یا دا حساب

اتمک، "بویورماق" امر ااتمک، "اونارماق"، تعمیر ااتمک،

ائله مک، "اویماق"، تابع اولماق، "ساغلاماق" تا مین ااتمک / قارانتسی

ائله مک "اونا ما ق" تصدیق ااتمک، حتی " – اوکه ی" بئله یا دیر –

غاندی و "یا ددان چیخارماق" ترجیح ائدیلدی .

دیلمیزده. راجاتجا: "یا خشیلاشماق"، "دوزه لتمک"، "یغمالاماق" ...

کیمی اکلردن فایدالاناراق کلمه لر عمله گتیرمک امکانی اولدوغو حالدا

"یا خشی اولماق"، "دوز اولماق"، "یغمالامک" کیمی مرکب فعللر

دوزه لتمه گه احتیاج یوخدور.

کؤمکچی فعللرله آچیلان یولدان، لزوملو ترکیبلرین یا نیندا داها

نه کیمی مرکب فعللرین دیلمیزه گیردیگینی گؤسته رمک اوچون بونمونه

لریغتر (کفایت ائدر):

نوتا ااتمک، دیکته ااتمک، ایستوپ ااتمک، قریپ اولماق، ژیمنا –

ستیک ائله مک، ایرریته ائله مک، شوقه اولماق، چه ق ائله مک ...

فعلله مرکب فعل دوزه لدن کؤمکچی فعللر:

فعلله "مرکب فعل" عمله گتیره ن کؤمکچی فعللر ایسه بیلیمک، وئرمک،

گلمک، گؤرمک، دورماق، قالماق، یازماق، قویماق فعللری دیر.

کۆمکچی فعللر تصريف عنصر و طيفه سيني گۆررلر بونلاردان "سيلمک"،
"اقتدار" معنا سيني دا ترکیبه آرتيرار:

گله بيلمک، گۆره بيلمک، دانيشا بيلمک، ... کيمي .

"وثرمک"، "سنگلاخ" موليفی نين دئديگينه گۆره قديمدن سري "مبالغه" يا تزيين "مفهومونو ترکیبه آرتيرار، بوندان سونرا "توتايقردي" - ني "گرفتني" و (قوياسئردی) - ني ده "رهاکردن" دئيه تر حومه ائديـر .
"قلاوزيئن" آدی وئريلميش اثر، ص ۳۵۵). "وثرمک" کۆمکچی فعل عنوانی ايله، داها چوخ "آسانليق" و "بیردن ليک" و "سرعت" مفهومونو گتيرر .
بومعنا ايله بو فعل تورکيه تورکچه سينده ايندی ده ايشلکدير .

"گلمک"، "گۆرمک"، "دورماق"، "قالماق"، "قويماق" ايسه "تحرسه"،
"دواملي ليق" و "مدت" معناسی آرتيرار. "يا زماق" دا "يا خيلاشماق"
مفهومونو گتيرر .

بو کۆمکچی فعللرين باشينا گلن عنصرلر طرف فعللرديرلر: دورو و
دورده، باخا قالدی ... کيمي ... قديم ادبی متنلرده بونلارين آز-چوخ
ايشلک اولدوغونو نمونه لر گۆرمک اولار.

آردی وار

* محبت اوچاغی *

حيات باغچا سيندا اوچان بير قوشام * سنسن منيم قول قانا ديم آي آنا
سينا ديم وفالی ياری - يولداشی * گۆرمه ديم کيمسه نی سنه تاي آنا

*****

آي منيم حرمتلی وقارلی آنام * داغلاردان آرتيقدی وقارين سنين
يامان گونده سنسن منيم داياعيم * داغ کيمي پوزولما زايلاقارين سنين

*****

هله ده صفالی باغيشلاريندان * محبت ايشيفی ساجير گۆزومه
بير ده منله دانيش محبتيله * سۆزلرين الهامدی منيم سۆزومه

*****

سينه ن دير محبت اوچاغی سنين * محبت اوچاغی سؤنمه يه جکدير
محبت يوغرولوب طبيعتينله * طبيعت اصليندن دؤنمه يه جکدير

*****

آند اولماقدن آغ ساجلاريندا * نه قدر من وارام آتمارام سنی
سنی آند وئررم اولماک عشقينه * خئير دعا سيندان اونوتما منسی

*****
* مصطفی قلیزاده (مهاجر)

=====

=====

اسلام مدنيتى نين غرب مدنيتى

=====

انكشافينداكى تاثيرى

=====

غرب مدنيتى سوزوندن مقصدىمىز، بوگون دونيادا حاكم اولان غرب معارفى، علم و تكنولوژيسى دير، بيزجه بونلارين مثيدانا چيخماغيندا و انكشافيندا اسلام معارف و مدنيتى ان بويوك رولو ايفااڭتميش دير، اوروپا و اسلام مدنيت تاريخ لرينه بيرباغيش بيزيم گوروش و فكر - يميزى ثبوت اڭتمگه كافي دير. بيز بومقاله ميزده داها جوخ غرب قايناق لاريندا و غربلى مؤلف و عالم لرين يا زيلاريندا اسالناماغا چالشا جايغيق . بيلديگيمىز كيمي بوگونكو سيويليزاسيونون اساس و تملى علمه دا يانما قدادير، اونا گوره بيز اسلام دينى و مکتبببنده علم و عالم لرين دگر و يثرينى قرآن كريم و حضرت محمد (ص) ين ديليندن بيان اڭتديكد صوردا بوگونكو غرب سيويليزاسيونون انكشافيندا مؤثر اولان اسلام معارفيندن و نمونه اولارق بعضى اسلامى كشف لردن بحث اعده جگيك .

اسلام دينينده بوتون خلق و ملتير بير و برابر سا ييلديغى حالدا عالم ايله جاهل آراسيندا فرق قويولموشدور. آشاغيدا يازديگيمىز آيه بو مسئله نى آچيق شكيلده افاده اڭتمكده دير: " هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ، هَلْ يَسْتَوِي الظَّالِمَاتِ وَالنَّوْر ، هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَاى وَالْبَصِيْر ، أَمْ كَيْفَ يَسْتَوِيَان ."

(عالم ايله جاهل بير اولورمو، ايشيق ايله قارانلىق بيردير مى ، كور ايله گوره ن برابر اولارمى (بونلار) نعجه بيراولا بيلرلر . بو موضوعدا توركيه نين بويوك شاعرى محمد عاكف قرآن دان الهام اولارق بئله سويله بير :

هئچ بيلن لرله بيلمه ين لر بير اولورمو، اولماز يا بيرى انسان، بيرى حيوان . ائيله ايسه جهالت دنيلن يوز قاراسيندان . قورتولماغا عزم اڭتمه لى باشدان باشا ملت

كافي مى دگيل يوقسا بو صون درس فلاكت قرآن كريمين نازل اولان ايلك آيه سي (اقرء) اوخو، سوزوايله باشلاير : " اقرء بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقُ "

پارادان تانری نین آدی ایله اوخو قرآن دا تانری قلمه و قلمین یازیسینا آند ایچیر، اسلام دینی یگانه بیردین دیرکی، علم و بیلگی عبادتن ده اوستون توتور، پیغمبریمیزه، استناد ائدیلن حدیث لر بو مسئله نی گوزهل بیر شکیلده بیان ائتمکده دیر: (۱)

تحصیل مقدس جهاد دیر .

عالم لر تانری نین اعتماد ائتدیگی کیمسه لر و پیغمبرلرین وارث لری دیر .

علمیندن فایدا لانا عالم مین زاهدن یشی دیر .

علم درجه سی آن یوکسک درجه دیر .

عالم لرین مُرکبی و شهید لرین قانی اؤلچولدو سیرینحیسی داها آغیر گلدی .

هر شئین بیر یولو وار، جنتین یولو علم دیر .

جهالتدن قورخولو و بیس یوخسوللوق یوخدور .

اولاد اوچون ان قیمتلی میراث یاخشی تحصیل دیر .

عالم اول ویا شاگرد ویا دینله ییحی ویا عالم دوستو، صاقین بونلار .

دان باشقا اولما کی، محو اولارسان .

حضرت علی (ع) بوباره ده بئله دئیمیشدیر: "الناس معلم اومتعلم والباقی کالهمج" (۲)

خلق یا معلم ویا شاگرد دیر قالانی زیرزیمیلدیر .

بورادا بیر نکته یه ده اشاره ائتمک لازیم دیرکی، غرب دونیاسی

نین عرب مدنیتی آدی ایله آدلاندیردیقلاری مدنیت، اسلام مدنیتی دیر

و بو مدنیتین یارانماغی و انکشافیندا ایرانلیلار و تورکلر باشقا

مسلمان ملت لر دن داها چوخ چالیشمیشلار (آصف فیضی، هندلی مؤلف)

ایندی اسلام و دنیا مدنیت تاریخینه بیر اؤته ری نظر سالا ق :

بیلدیگیمیز کیمی کاغذ علم و معرفتین اساسینی تشکیل ائتمک،

انسانلارین فکر ویا رادیجیلیقلارینی ضبط و نقل ائتمک اوچون آن آل

وئریشلی واسطه دیر. کتاب و مقاله یازماق و اونلاری خلقه چا تدر ماق

اوچون چوخ مقداردا و اوجوز قیمتده کاغذ الدهه ائتمک ضروری دیر. بو

گون اوجوز و آسان شکیلده اوروپا لیلارین الینده اولان بو قیمتلی

(۱) نهج الفصاحه (پیغمبر^صین بویوردوقلاری) (۲) نهج البلاغه

وسيله (کاغذ) مسلمانلار طرفیندن ایحاد اولوب و اوروپا یا آپاریلیمیش دیر. البته حین لئرمیلادی ۱۰۵۵ - اینجی ایلدن ایپک ویا بارامسا فوزاسیندان کاغذ استحصالینی اؤگره نمیشدی لر لکن ایپک صنعتی نین باهالی و چین ایله اورتا آسیا یا مخصوص قالدیعی اؤچون چین کاغذی اوروپا یا چاتدیریللا بیلمه میشدی. بیرفسورژاک ریسلر پاریس اسلام انستیتوسونون استادی عرب مدنیتی آدلی کتابیندا بئله یازمیشدیر : شگیمیز یوخدورکی ان یا خشی نعمت لردن بیری اولان کاغذی اسلام اوروپا - یا گتیرمیشدیر. مسلمانلار کتان خمیریندن کاغذ قاییرماق صنعتینی سمرقنده اؤگره ندیلر صونرا الجزایر و مصرده بول اولان پامبوغواونون یثرینه ایشلتدیلر. سو شکیلده ۷۱۲ مده عربلر طرفیندن واقع اولان سمرقند فتحینی دونیادا کاغذین یاییلما تاریخی باشلانقیحی حساب ائده بیلهریک .

ایلک کاغذ استحصال فابریکاسی ۷۹۴ ده بغداددا قورولدو، صونرا مصردا و ۱۲- اینجی عصرده اندولسده خدیو کاغذ فابریکالاری قورولدو اوروپانین غرب منطقه سی محتاج اولدوغو کاغذی بو فابریکالاردان تامین ائده ردی. لکن شرقی اوروپا یا کاغذ شام دان گلهردی .

مدنیت تاریخی آدلی کتابین مولفی مشهور "ویل دورانت" (۱) بو باره ده بئله یازیر : ایلک کاغذ فابریکاسی (کارگاه ویا آتلیه) ۷۹۴ ده بغداددا ایرانلی الفضل برمکی طرفیندن قورولدو و کاغذ قاییرما تکنیکی مسلمانلار واسطه سیله سیسیل و اسپانیا یا آپاریلدی و اوردان ایتالیا و فرانسه یه یول تاپدی. اؤجوز و چوخ مقداردا کاغذ استحصالی بول مقداردا کتاب تدارکینی آسانلاشدیردی. بئله کی ، اؤنونجو عصرده دیلمی لرین وزیر ی اولان صاحب ابن عبادین شخصی کتابخاناسیندا اوروپا کتابخانالاری نین مجموعو قده ر کتاب واریدی. فرانسه نین مشهور شرقشناسی گوستا ولوبس وُن یازدیغینا گوره قرطبه ده اموی خلیفه سی اولان ایکینجی الحکم یین کتابخاناسیندا آلتی یوزمین کتاب وار - ایدی حالبوکی دؤردیوز ایل اوندان صونرا فرانسه پادشاهیسی اولان بئشینجی شارل یین کتابخاناسیندا آنجاق دو ققوز یوز کتاب واریمیش .

گوستا ولوبس ون دعه یگینه گوره اسلام کاغذی دونیا مدنیت تاریخنده بیثنی بیر دؤور آچمیشدیر. اگر کاغذ، باروت و قطب نما کیمی اسلام میراثلاری اولما سایدی رنسانس نهضتی (حرکاتی) نئحه تشکل ائده بیلردی؟

اگر مسلمانان را ولما سایدی سیریم علمی رتسانسیمیز عصر لویو کتیکه چگدی .

کتاب حایبی سین و مطبوعاتین دا کؤکو اسلامی دیر . سرفسور ریسلر بو باره ده بئله یاریر : طیب اهلی (خاج برس لیر) قماش (بارحا) اؤزه ریمه وؤرولان نحنه نالملارلا ناسما چاب نکئیگیسی مصرده مسلمانلار دا اؤگرندی لر بو نکنیک اوره یادا چاپ تکئیگی نین اساسینی تشکیل ائده او یون انکشافیبا سبا اولدی . او زامان ناسما چاب امدولوسده ده انکشاف ائتمیشدی . نرطبه ده عبدالرحمان منشی رسمی سندلری سزه هله ده مجهول فالان واسطه لرله بکثیر ائدردی .

۱۹ - اونحو عصر دن سری غرب عالم لری بو تاریخی حقیقته اعتراف ائتمیش لر کی ، بو گو کوسیوی لیزاسیون اسکی یونان و روما مدنیستینه ساغلی اولما ییب بارلاق اسلام مدنی نیندن کؤکونو آلمیش دیر . (سرفسور گوتسیه ، مسلمانلارین اخلاق و آدابی کتاسی - الحزایر اونیورسیتیه سی) ایدی سیرآر دا علمین مختلف شعبه لریندن سحاث ائده ک وسؤزوموزو طب علمی ائله نالما باقی : سرفسور ریسلر بو باره ده بئله یازیر :

مسلمانلار طب ده ان بو کسک موقع و مقامی الده ائدی ۵۰۰ ایل دونیا طبی سین ذروه سینده دانان دیلار . بو ساحه ده بیغمبره استناد ائدی لیرن اوج - حور حدیث وار دیر . مسلمانلار طب ده ان یه کسک موقع و مقامی الده ائدی ۵۰۰ ایل دوزسا طبی سین ذیه وسرته ده ناندلار . بو سده - بعمرو اوج سؤز حدیث وار دیر . بو حدیث لرین حوخو یئمکده اعتدال و امساک ائتمک و ساغلیق و صحی اصوللاری رعایت ائتمک عائد دیر . مثلاً طاعون اولدوغو یغره گیرمه یین ، اورادا اولسا ییز اورادان چیحما یین . دستور بو گو کوقو قارانطیمه نین اساسینی تشکیل ائتمکده دیر .

ریسلرین دئدیگیجه گؤره مسلمانلار هیپوفراط و حالیسوسون طبینی ترجمه ائدی باؤگرندی کدن صورنا اونلارا کفایت ائتمه ییب شخصی مشاهده و کلینیک تجربه لرینی تشخیص ودرمان او حون اساس قرار وئردیلر . اوزمان دا سری طب ، حرسی علم مایهیتینی قارانندی و بو یوک اسلام حکیمی علی بس عاسیس یازدیغینا گؤره اونون تدقیق و تحقیق لری خسته خانه لردن توپلانمیش دیر و او زامان سری اسلام مدرسه لرینده طب ، مهندسلیک فاکولته لری و لاسورا سوار قورولموش دور .

وبل دوران تین یازدیغینا گؤره ایلیک اسلامی خسته خانه ۷۰۴ ده (بیما رستان) آدی ایله شامدا قورولموس و ۹۷۸ م ده بو خسته خانه نین ۲۴ حکیمی واران دی .

طب درسلری غسته خانه ده وئریلیردی . امنحان وئرمه دن و دیپلسم
آلمادان حکیم لیک ائتمک قدعن ایدی . هارون الرشید زامانیندا بغداد
- دا ایلك خسته خانه قورولدو و اونونحی عصرده بئش خسته خانه داها
اؤرادا برپا ائدیلدی . بئله نظره گلیرکی بوخسته خانه لرین برپا
ائدیلمه گینده جندی شاپورداکی اونیورسیتته خسته خانه سیدن فایدا -
لانمیشلار .

پرفسور ژرژ ریوار "اسلامین سیماسی" آدلی کتابیندا دئییرکی
اسلام حکیم لری ان خوڭ جراحیقدا مهارت قازاندیلار . اسلام جراحیلاری
اون بیرینحی عصرده کاتاراکت ، مئانه داشی ، کوتریزاسیون (داغلاماق)
عملیانلارینی بیلیر و اویوتماق (آنستزی) و اویوشدورماق (لوکال
آنستزی) اوچون *IVRAIE* تلخه بوغدا و خاشخاش ایشله دیردیله . قر -
طبه لی عباس اوغلو اسوالقاسم خلف بیلیر خوڭ جراحی آلت لر قاپیرمیش
و جراحیق دا ایشلتمیشدیر .

مارماکولوژی و طبده ایشله نن ماده لرین علمی تدقبقی ده اسلام
دا باشلانمیشدیر . وهیل دوراندا گؤره ابن سینا ان بؤیوک مولف ، رازی
ان بؤیوک حکیم و جابر (امام جعفر صادق (ع) یین شاگردی) اسکی
زامانین ان بؤیوک شیمیستی صابیلیر . ابن سینا و رازی نین اثرلری
بوگونکو طبین اساسینی تشکیل وئریب عصرلر سویو غرب طب مکتب لرینده
درسلیک کئنا بلاری کیمی اوخونموشدور .

گوتییرین "مسلمانلارین اخلاق و عادتلری" آدلی کتابیندا یاز -
یلمیشدیرکی اورتا عصرلر و رنسانس دؤورینده اوروپا بقراط وحالینوس
دان چوخ اسلام حکیم لرینی تعقیب ائتمیشدیر . رازی (۹۲۲ - ۸۵۰ م) اللی
ایل بغداددا حکیم لیک ائتمیش اونون اثرلری ۱۸ - ۱۶ عصرلرده دفعه لر
له لاتین دیلینه ترجمه ائدیلمیشدیر .

ابن سینا طب سلطانی حساب اولونور و رازی دن ده اهمیتی آرتیق
دیر . اونون "قانون" آدلی طب کتابی اوروپانین بیرجوخ دیل لرینه
ترجمه ائدیلمیشدیر . بو ایکی حکیمین کتابلاری ۱۷ - اینحی عصره قده ر
طب تدریساتی نین اساسینی تشکیل ائتمیشدیر .

قانون عصرلر بویو اوروپانین درسلیک کتابی و حکیم لیگین مقدس
کتابی اولموشدور

رازی نین جیچک و قیزیلجا حقیئده یازدیغی کتابلاری خسته لرین

کلینیک مشاهده‌سی و تحلیلی ایله یازیلیمیشدیر، سوکتاسلار یولوخوحو
خستهلککلر حقینه یازیلان ایلک علمی اثرلردیر.

بوایکی اثرین انگلیزجه ترجمه‌لری ۱۹-۱۵ عصرلرده قیرخ دفعه
چاپ و نشر ائدیلمیشدیر.

طب علمی و حکیملیک اسلام مکتبلریندن ایتالیا دا سالسرن و فرا-
نسهده مونتل یلیه طب مکتبلرینه گئجدی، سالسرن مکتبی ۹ - نونحو عصرده
شارل مابین طرفیندن قورولدو و اوچ عصر اورویاسین طب مرکزی ابدی.
ریاضیات (ماتماتیک) دا طب کیمی اسلامی کؤکو وار دیر، ریاضیات
و حساب علمی نین اساسلاری اعشاری رقم‌لر و صفر اوزه ریپده قویولموش-
دور، اورویادا ۱۳ - اونحو عصرین اورتاسینا قدهر ریاضی عدلرین
یئرینه لاتین حرملریندن استفاده ائدیلهردی. مثلا ۱ یئرینه I
۲ یئرینه II و ۳ یئرینه III و ۵ یئرینه V و ۱۰ یئرینه X و ۱۰۰
یئرینه C ایشله نیردی، ریسلر، سدیوت (SEPILOT) و ویل دورانت
- بین دوشونجه لرینه گؤره اعشاری رقم‌لر و صفر مسلمانلارین کشفی دیر،
و ایلک دفعه ۹- اونحو عصرده ایشلنمیش و یانلیش اولاراق هندی رقم‌لر
آدلانمیشدیر. سن احمدین ۹۷۶ دا " مفاتیح العلوم " کتایندا تکلیف
ائدیگینه گؤره عشرات (اون لار) عدولینده (خانه) بیر عدد اولما سا
ترتیبی قوروماق اوچون کیچیک بیردایره قویولمالی دیر، بودایره یه
عربه صفر (بوش) دئیلدی و لاتینجه و ایتالیانجا ترجمه لرینده
روو (ZERO) آدلاندى عدد معنا سینا گلن شیفر (CHIFFRE) سؤزده
سورادان چیخدی، گوتی یره گؤره اقلیدسون آدی بؤیوک گؤرونور اما
غریلی لرین ریاضیات معلمی مسلمانلار اولموشلار.

۱۹ - اونحو عصرده مقایسه‌لی ریاضیات تاریخی متخصصی اولان سر -
فسور سدیوت اؤز کتایندا یازیرکی مسلمانلار هیئت علمینده ایشله-
دیکلری اوچون اونلارین ریاضیاتا علاقه‌لری چوخ طبیعی اولوب سوسا حده
چوخ حالیشمیشلار ائله‌کی اونلاری اؤز معلم لریمیز صایا بیلریمک .
اولار یالنینیز حساب، هندسه و حبرده یوح بلکه اویتیک و مکانیک ده
داهی مهم ناقلیت لر اله ائدیلهر.

مستعمراتی علملر آکادمیاسی عضوی آرتور ایلگرن (دونیادا اسلام)
آدلی کتاییندا بیله یازیر: اورتا عصرلرده کی مسیحی (خیرستیان)
عالم لر ریاضیات مسلمانلاردا ن اؤگرندیلهر اما چوخ گئحه دن اؤز معلم

– لریندن قاباغا گئچدیلهر .

ان مهم مسلمان ریاضیاتچیلاری بونلاردی :

الخوارزمی (محمدبن موسی) ۸۵۰ – ۷۸۰ م زرقانی ۱۱ – اینحی عصر. ده
یاشامیش و اصطرابی اختراع ائتمیشدیر. محمدالبطانی ۹۷۲ مده اؤلوموش
و گونش و آیین حرکتلرینی حساب و ضبط ائتمیشدیر. عباس ابن فیناس،
بلوری قاییرمیش و آیریحاسیرطیاره قاییرمیشکی هوادا بیرمسافه نی
اچموشدور همعت شناسلاردان اسویونس و ابوالعباس فرغانی دن آدآپاریر .
وہل دورانن خوارزمی حقبنده دئیرکی اونون نئش علم شعبه سی نین
انکشافیندا بؤیوک خدمتلی اولموش دور اولار عرب – هند رقم لرینی
تدقیق ائتمیش و کوسموگراما حدولی و یازیجی تدارک ائتمیشدیر .

ان اسکی تریگونومتری (مثلثات) حدولی اونون اثری دیر . ۶۹
عالمین همکارلیعی ایلہ جعرافیا آنسیکلوییدیسینی مامون خلیفه اوجون
یایرمیشدیر . ایکیحی درجه معادلہ لرین (تنلیک) تحلیل و هندسی حل
ائتمه یوللاریعی اؤز حیر و مقابله کتابیندا گؤستهرمیشدیر . بسو
کتابین عربجه منی سین اینمه گینه ساخمییاراق اونون لاتینجه ترجمه
سی ۱۶ – ۱۲ م عصرلده اوروبا اونیورسیتہ لرینده درسلیک کتابی و
منبع ساییلیردی بئله لیکله حیر کلمه سی الژبر شکلینده اوروپا
کتابلارینا گیرمیشدیر . حیرین هندسه یه تطبیقی ده ۹ – اونجو عصرده قره
اوغلو ثابت طرفیندن آپارلمیشدیر . پرفسور گوتی بیردئیر کی ،
اسلام مدنیتی نین انکشافی و وراندان صونرا بیز اوروپالبار اسلام
مدنیتی نین وئردیگی معلومات و گتیردیگی واسطه لردن فایدالاناراق یئنی
مدنیتی قورماغا نالادلوق سؤدا سبزه اسکی یونان دا (ماراتون یاریشی)
مقدس مشعلین الدن اله گئجه گیسی یادا سالییر .

ویل دورانن تریگونومتری (مثلثات) حقینده یازبرکی طمانی
بطلمیوس و ن مربعی حل بولو یئرینه مثلثی حل یولونو تکلیف ائتدی و
وتر (هبیارک) یئرینه جبیبی (سینوس زاویه سی) قویدی و بوگون رایج
اولان مستطولاتی نسبت لری تقدیم ائتدی .

هیئت علمینده ده مسلمانلار تدقیقا تلاریندا ترصد ، مشاهده و تحربه نی
اساس قبول ائتدیلهر و بؤیوک نائلین لر الده ائتدیلهر . هیئت مسلمان
عالملری نین دقتینی جلب ائدن ایلک علم شعبه سی اولموشدور . بغداد
و اندولوس خلیفه لری و سلحوفی یادشا هلاری و معول ایلخانلاری و

تیموری لر هیئت و آسترونومی یه خصوصی علاقه گؤسته رمیشلر و بؤیوک شهرلرین چوخوندا رصدخانه لر (OBSERVATORY) قورموشلار. بونلارین ان مشهورو بغداد، قاهره، قرطبه، تولدو، سمرقند و مراغه رصدخانه لری اولموشدور.

ویل دورانت سوبارده دئییرکی : ما مون خلیفه بیرهئیتی رصدخانه تیکمه گه و نرصد اثمه گه ما مور اثندی کی بظلمیوسون کشف لرینی و گونشده کی لکه لری تدقیق اثتسینلر. بو عالم لر یئرین یووارلاق (کروی) اولدوغونا اینانیردی لار. اونلار گونشین وضعینی پالمیر (سوریه ده) و سنچار (الجزایر ده) دا عینی زاماندا ثبت اثدیب عرض زاویه سینیی اولچدولر. اله گلن مساحت $56 \frac{1}{4}$ میل یعنی یاریم میل بوگونکومحا - سبه دن آرتیق ایدی. الهه اثتدی کبری نتیجه یه گؤره یئرین محیطی ۳۵ مین کیلومتر اولدی. بو عالم لر تما میله علمی چالیشیردی لار و تحریره ابله ثبوت اولمایان بیر شکیی فبول اثتمیردی لر. ۸۶۰ م دا ابوالفر- غانی طرفیندن تالیف اثدی لن هیئت کتابی اوروپا و غربی آسیا دا ۷۰۰ ایل علمی ماخذ اولموشدور.

ویل دورانت ابوریحان بیرونی حقینده سئله یازیر: بو عالم یئرین یووارلاق اولدوغونا اینانیر و یئرین حاذیه سینیی کشف و ثبت اثندی. اونون فکرینه گؤره هیئتین اساسینی یئر کره سی نین وضعی و دورانی حرکتی یعنی اغزوسون و گونشین دؤوره سینده دولاشماغینا اساسلارانی ویا عکسینه اولراق ایضاح و توحیه اثتمک اولار. ریسلره گؤره اضطراب مسلما نلار طرفیندن اختراع اثدی لیب فاپیر- یلدی و اونونجی عصرده اوروپا یا گتیریلدی و ۱۷ - اینجی عصره قده ر دنیزچیلر طرفیندن ایشله دیلیردی.

اسلام عالم لری نین کتابلاری اسانیا دا عربحه دن لاتین دیلیسینه ترجمه اثدی لره گ عصرلرحه اوروپا لیلارین درسلیک کتا بلاری اولدی. موسیقی داخی اسلامین آلتین دؤورینده انکشاف اثندی و ریاضیاتین بیرشعبه سی کیمی تدقیق اثدی لدی. اوروپا مولفلری نین جوخلاری اسلام موسیقی سی نین قایناغینی ترکستان قدیم موسیقی سی و قره چیلری - موسیقی سی بیلیرلر.

بئشینجی عصرده بئشینجی بهرامین دعوتیله بیرچوخ قره چی لار هندوستاندان ایرانا گلدی لر و بوشکیلده مره چی موسیقی سی ایرانا گلدی

۹. -- اونجو عصرده اصلی موصل کردلریندن اولان مشهور مسلمان موسیقی شناسی زریا بوموسیقی قریبه آپاردی. اونونجی عصرده اصلی تورک (اوغوز) اولان بیویوک اسلام فیلسوف و موسیقی شناسی فارابی (ابونصرمحمد بن طرخان بن اوزلوق) بو مقالاری علمی شکیلده تدوین ائتدی. فارابی الموسیقی کتابیندا فیثاغورثین یا نلیش اولان موسیقی نین آسمانی (COSMOTIC) منشائینی (اولدوزلار و گوی کره لری نین آهنگ مقاماتی) رد ائدیر و موسیقی سلری نین ایجادینی هوانیسه تیتره مه گینه و بو تیتره مه لرین دالقا اوزولوغونا باغلا ییر. تحربه یه اسالانان بوکشفین نتیجه سینده موسیقی آلت لری نین قاییریلما غیندا احتیاج اولان قاعده لرین ثبیتنه موفق اولور. بو ناقلیت لرین نتیجه سینده مسلمان اسپانیا و پرتقال دا موسیقی انکشاف ائتدی .

ویل دورانتین یازدیغینا گوره مسلمانلار ۷ - اینجی عصردن صورنا قاعده یه دایانان موسیقی اثرلری یازماغا باشلادیلار، اسلامی نوتلار سلرین اوجالیق و اوزونلوغونودا ثبت ائتدیلر. بقله اثرلر ۱۲ - اینجی عصرین صورنا قدر اوروپادا تانیلما میشدی. اونا گوره ده اوروپا موسیقی سی ۱۲ - اینجی عصردن صورنا اسلام موسیقی تاثیر آلتیندا تشکیل تاپمیشدیر .

ادبیات باره ده وضعیت عینی دیر. انگلیز مولفی شارل میلسر " محمد هیم تاریخی " کتابیندا بقله یازیر : ادبیات ایتالیا و اسپانیا یولیله اوروپادا یاییلدی. اسپانیا داسکی رومانلار تامامیله اسلامی فکیرلر تاثیر ایله یازیلیمیشدیر. فرانسیز خلق شعرینده کسی عشق جذبسه، دوشونجه و دو یغونون هم آهنگ لیگی، عادت و عنعنه لرین افسانه وی اینجه لیگی وقادین لارین سجه وی خصوصیتلری شرق شعرینده کی نین عینی دیر. قافیله ده هی اسلامی شعرلره غربه گلمیشدیر .

شوالیه داستانلاریندا داخی اسلام قهرمانلاریندان الهام آلمیشدیر. ژ. باررو ۱۸۴۲ ده چیخان "مسلمان ملت لرین تاریخی " آدلی کتابیندا یازیرکی اسلام مردلیک روحونو دین ایله بییرلشدیردی بومردلیک روحو بوتون مسلمان ملت لرین ادبیاتیندا تجلی ائتدی و اونلارین واسطه سیله اوروپالیلارا آشیلاندی .

ریسلربوباره ده دئیرکی اندولوس ده شعر عمومی بیهر عادت کیمی یاییلمیشدی حتی حاکم و امیرلرده شعر سؤیله بییردیلر. ۸ - اینجی

عصر دن صونرا پلاتونیک عشق و دویغو عرب شعریتین اساس تم لرینسی تشکیل ائتمیشدی ۱۱۰- اینجی عصرین صونلاریندان سو تم لر فرانسه نین جنوبندان اورویا یا گلدی .فرانسز خلق شاعرلری قرطه لی زجا چله مغنی لرینی تقلید ائدیردیلر .

اسپانیا حماسی رومانلاری و دؤن کیشوت داستانی نین منشائی ده اسلامی ایمیش . سروانتس بین فکرینه گؤره داستانین اصلی عربچسه یا زیلمیشدیر .

دانته داخی الاهی کومه دی سینده کی سیرجون گؤزه ل صحنه لری یا زیب یارادارکن السهامینی اسلام فیلسوف و متصوفی ابن عربی دن آلمیشدیر . بوابدی منظومه ده حال و افسانه وی بهشت و جهنم بارحالاری اسلامی ادبی اوبرازلارلا دولودور .

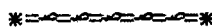
معمارلیق دا داخی غرب اسلاما بؤرجلودور . مسجدا یلک اسلامی صنعتین نمونه سی دیر .

مسجدین ایلک نمونه سینی پیغمبر (ص) مدینه ده وئرمیشدیر . سعادت مسجده پیغمبرین نظارتی ایله ۵۰ متر مربع لیک (کوادرات) بیرئترده تیکیلدی . معمارلیق صنعتی مسجده و باشقا بنا لارین اسلام اؤلکه و شهر- لرینده تیکیلمه گیله انکشاف ائتدی .

پرفسور ژ. پ . رو " غرب ده اسلام " آدلی کتابیندا اسلام معماری سی نین بؤیوک کلیسالاردا تاثیر باره ده بئله یازیر : اسپانیا دا تولدو شهرینده تیکیلن سانتا ماریا بلانکا کلیساسی نین بنا سیندا اسلام معماری شکل لری ایشلمیشدیر . بو اؤلکه ده اسلام معماری سینی تقلید ائده رکن کلیسا و تاریخی بنا لارین تیکیلمه گینده مسلمان اسیرلردن ده استفاده ائدلمیشدیر . مسجدرین مناره لریندن کلیسالارین زنگ برج لارینی یا پماق اوجون فایدا لانیشلار . بئله نظره گلیرکی ، اوروپا نین عسگری معماری داخی اسلامی عسگری معماری سی تاثیر ایله وجوده گلیمیشدیر . صلیب محاربه لرین بو ایشده بؤیوک رولی اولموشدور . مثلا اگومورت استحکاماتی مرده تیکیلن دیمارت استحکاماتیندان الهام آلاراق تیکیلیمیشدیر . شهر معماری سینده ده اوروپا لیلار مسلمانلاردان چوخ شئی لر اؤگره نیشلر . مثلا آیارتمان و چوخ مرتبه لی بنا لارین تیکیلمه گینده ائولرده سویوق هوا و سولاما سیستمینی قورماق ایشلرینده مسلمانلار اؤن ایاغ اولموشلار .

گئیم و طاهری قیامت ایشینده ده غربالی لر شرقدن تقلید ائدیبلر
 سیرخوخ شئی لر آلمیشلار. اسکی بونانلیلار و رومالی لاریس گئیمی قوز-
 ئی افریقادا اولدوغو کیمی اوزون کؤینک (احرام) میش . کت ، شلوار ،
 جکمه و پوتون و سورتا آسپادان اورویا یا گئتمیشدیر. بو تاریخی
 حقیقت ۱۹ - اوجو عصرده ترکستاندا قازینتی ایشلرینی گوره ن انگلیز
 فرانسیز و آلمان محقلر هئیتی طرفیندن کشف ائدیلمیشدیر. ترکستان
 داکی اسکی معبدلرین دبو ارلارینداکی شکیللر (نقاشلیق) بوگون
 اوروپادا قادین و کیشی لرین گئیملری نین بوتون خصوصیتلرینده
 گؤسته رمکته دیر. برفسور فون لوکوک بو شکیللرین نمونه لریندن رنگلی
 اطلس دؤزلهرک ۱۹۲۵ ده برلین ده نشر ائتمیشدیر .

دواملی تماس و مدنی مناسبتلر نتیجه سینده غرب دیل لرینه اسلامی
 دیل لردن بیر چوخ سؤزلر و تریم لر گئجمیشدیرکی الکل ، الجبر و ...
 ... اونلاردا ن نمونه لردیر. بیز مقاله میزی اوزانماق اوچون وئردی -
 گیمیز نمونه و مثاللار قناعت ائدیریک . بوتون بونلاری نطره آلاق
 بو نتیجه یه گلیریک کی بوگونکو غرب مدنیته یی اسکی یونان و روم
 مدنیته یی نین احیاسی ویا تامامیله شخصی تششیلری اولما ییب بلکه داها
 چوخ اسلام مدنیته یی نین دوامی اولموشدور. بیزیم اولو بابا لاریمیزین
 قرآن و اسلامدان الهام آلاق قوردوغو مدنیته اوروپا یا گئتمیش و
 اورادا یعنی دن ایشلنمیش ، انکشاف ائتمیش و بوگونکو مرتبه یه
 یوکسلمیشدیر .

۱ - بو مقاله کیهان هواغیده. اوج بؤلمه ده باسیلدی لکن ایران
 دا یا ییلما دیغی اوچون، اوجولاریمیزدان وارلیق دا چاپ ائدیلمه گی
 اوچون بیر نجه مکتوب آدیق اونا گوره وارلیق دا دا چاپ ائدیلمه
 - گینی او یغون گوردوک .

﴿ دیوان ہمتی انگورانی ﴾

ہمتی ارساگران توانا و درعبس حال ناشناحتہ، سده یارده محسری
قمری وبا قبل آران مہباند، وی ارعاشقان و محضار مولای منعیان علی
علیہ السلام و از جملہ رہروان سلسلہ "اہل حق" اس

در طور سینای دل و جان سرہمنش آنس عنق "ناہو" رانہ سکبہ و حصر
علی علیہ السلام راہماتند سائر علائقہ تبعہ با اوصاف : صیقل مرآت ایمان
عارف آیات حق، ہادی معراج احمد توصیف میکند و درگنس ولایت ہمچوں
سبب نییدا از چارہا نمی اندیشد و منصور وار مریاد شوق زناں بہ وادی
مناہی اللہ و دارنا الحق میشتابد و چنین نعمہ می سراید :

دات حیدردن گوروندی عالمہ آثار حق

شعلہ حکدی گون تکبیر ہرزردن انوار حق

نطقی آنہیں کُنْ کُنْزاً باسینہ مفتاح غیب

آندان اولدی کایناتہ معنی دہ اظہار حق

رہبر راہ علی العرش استوی دور مرتضی

ہادی معراج احمد، محرم اسرار حق

سجدہ قیل صدقیلہ اول شاہین جمال اللہینہ

عارف آیات حق ای عاشیق دیدار حق

داستان حیدر کزاری سؤیلر شوقیلر

بو حمدہ صد ہزاران بولبول گلزار حق

کَلْ مخلوفاتہ اولدور حَوْل و قَوْت، صوت نطق

سؤیلہ دی صَدَقْ بو قولہ صادق اخبار حق

ہر امانت کی قبول ائتدین خیانت قیلما کیم

خایینی بردار ائدہر اول شحنہ بازار حق

مصطفی و مرتضانین آلینہ، اولادینہ

کیم کی یار اولدی ایکی عالمہ اولدویار حق

"ہمتی" مردانہ دور عہد آستہ، محکم اول

جون ازل قالو ابلی دہ ائیلدین اقرار حق

ولایت گلشینندہ عندلیمیم خار دین فارغ

نہ خار و خس کی باغ دہر ہم گلزار دین فارغ

ادب الحق سؤیله رمای "همتی" شهر ولایتده

من اول منصور میدان فنایم د اردن فارغ

شاعر دیوانس را بدو بخش نقسیم کرده است. مجلد اول فصاید و غزلیا
تی است در مناقب سینوای متقیان جهان و مجلد دوم غزلیات و قصاید
عشقی و عرفانی اوست و خود بدیس مورد حنین اشاره می کند :

صریمی سوتون ائدیر ای شه خوبان ایکی شق

نیغ عشقینه اولویدور بؤدل و حان ایکی شق

مصطفایین نه ایدی مقصدی کیم ائیلهدی رمز

اولدی افلاک یوزونده مه تابان ایکی شق

کاف، ها معنی سی دیر بو خبری "همتی" نین

ای فقیه اوندان اولورد فترود دیوان ایکی شق

نسخه های خطی منحصر بفرد هردو مجلد دیوان که به ترکی آذربایجانی

است در کتابخانه دوست‌دانشمندانم آقای نجفعلی پیرنیا (مقیم تبریز)

هست. مجلد اول بقطع ۱۴×۲۴ در یکصد و دو ورق (۲۲۰ صفحه) هر صفحه به

طور متوسط شامل ۱۸ بیت جمعاً دارای چهار هزار بیت در مناقب است.

اول دیوان چند برگ افتادگی دارد ولی پایان آن از آسیب گذشت زمان

مضون مانده و چنین خاتمه یافته است: "تَمَّتِ الْكِتَابُ بِعَوْنِ الْمَلِكِ

الْوَهَّابِ مِنْ كَلَامِ مَوْلَانَا هَمْتِي أَنْكُورَانِي عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ وَ رِضْوَانُ الْعَبْدِ

وَالْفَقِيرِ الْحَقِيرِ مِيرْزَا ابُو الْفَتْحِ وَ لِدِ شَاهْمِيرْزَا مِنْ أَعْمَالِ دِيْزِجِه رُودِ

قَرِيْهَةِ مِهْرْآبَادِ غُفْرَاللهِ ذَنْبِيْهِ وَ سِتْرِ عِيُوْبِيْهَا تَحْرِيْرًا فِيْ شَهْرِ رَبِيْعِ

الْآخِرِ خَمْسِ تِسْعِيْنَ الْف ۱۰۹۵ "

ناگفته نماند که محرر دیوان (میرزا ابوالفتح) و دارنده آن "آقای

پیرنیا" هردو از پیشوایان چهل تنان یعنی اهل حق میباشند. این

بزرگواران تابا با سلمان (متولد ۸۵۰ هجری قمری) عنوان قطب داشته

اند ولی از آن ببعدها آنها "چراغ" اطلاق و پیشوای اهل حق به

اولاد ذکور و کبیرشان مختص شده است.

مجلد دوم بقطع ۲۱×۳۰ که بخط نستعلیق خوب نونویس شده دارای ۱۰۵

ورق (۲۱۰ صفحه) هر صفحه بطور متوسط ۱۲ بیت مجموعاً دو هزار و پانصد

بیت در ۳۵۴ غزل و قصیده است و چنین آغاز میشود :

"مرحبا خوش گلدین ای جابک سواریم مرحبا

دلبر عیاره خنجر گذاریم مرحباً"

وچنین پایان می یزید: "بتاریخ آبان ماه ۱۳۰۴ شمسی قلمی گردید. راقم یاور شمس‌الدین حقی محمدزاده".

مولد شاعر باستاناد قید مستنسخ "انگوران" است (که از قراء بخش ماه نشان زنجان میباشد). همتی درستی هم علاقه خود را به اردبیل و اقامت در آنجا ابراز داشته است. محتملاً وجود خانقاههای دایر در این شهر مذهبی و عرفانی موجب این کشش بوده است. علی عشقینه ای اهل سخاوت سیم‌وزردن گنج

نه سیم‌وزر محبت عالمینده خان و سردن گنج

قفا دؤندهر بیثری، قطع نظر قیل یعتدی کشوردن

وطن دؤت اردبیلی همتی اؤزگه مقردن گنج

درغزلی هم از محلات تبریز: سرخاب و سیلاب و صاحب آباد و گلگشت

سهند و اوخان جنین یاد کرده است:

بیرگوزوم آخی سو، بیبری سرخاب * چهره زردیمه تۆکر سرخ آب

ناگهان چشم اشکباریمدان * بیر قدهر یاشی قویمیه سیلاب

ایکی چشمیمدن اول یاغان نیسان * قیلدی تبریز حسنینی شاداب

صاحب آباد سینهم اؤستونده * توپ چال شهسواریم اوندان چاب

لاله زار سهندی گشت ائیلله * دؤش اوخان تختنه چک اؤندا شراب

فصل گول گلدی "همتی" نغش گون * عیش قیل فانی دیرجهان و خراب

سبک و افکار: وی از عاشیقان علی (ع) و جعفری ائنی عشری است

خود گوید:

عشقیلن بؤ عرصهده مقیدان اری دور همتی

مشرک و منکر لرین باغ رین اری دور همتی

خارجی و ناصبی، مروانی و مشرک دگیل

تابع آل علی، حق لشگری دور همتی

نور آلمیش خاک پاییندن، بصیرت اهلی دیر

پیرو شاه ولایت حیدری دور همتی

اتحادی و حلوی، فلسفیدن دور ائدن

نقطه وی دن، هم حروفی دن بریدور همتی

بیشواسی، رهنماسی، رهبری ائنی عشر

قول و فعلی حقه لایق جعفری دور همتی

اولماسا هر تومه حقدن رهنما زوج بتول
اؤنلارا يوم القيامتده شفيع اولماز رسول
حعفرى دور "همتى" سمعينه سيفماز اؤزگه قول
يا تصوف يا تناسخ يا تسلسل يا حلول
از فردوسى و نظامى وسعدى جنين ياد ميكند :
شول ارنلر شاهينى مدح ائيله دايم " همتى "
قىلما "فردوسى" كيمى سن رستم دستانى مدح

كؤنول دوشدى غموندن اى طبيبم محنت و رنجه
گل اونون كلهء احزانينه قیل بیرقدم رنجه
ائشیدسنیدی نظامی گربوشعرون "همتى" نظمین
سنه تحسین ائده ردى دمبدم اول عارف گنجه

او خوردى "همتى" ذوقيله احسن * ائشیدسنیدی بو شعری شیخ شیراز

غزل مردف به ردیف الغیاء هم یا دآور غزلی است درهمین ردیف از آن
لسان الغیب حافظ شیرازی :
اولمادی کیم حان و دلدن یاره حویان الغیاء
هیچ وصله دؤنمه دی بیرشام بهران العیاء
کؤل اؤزی دؤورینده آه اول سرو قامت دلبرین
آغلاماقدان دؤیمادی بوچشم گریان الغیاء
ور دیوان شاعر کلماتنا مانوس مشاهده میشود که بیان نگر تحول آنها
در سیصد چهارصد سال اخیر ویا از مختصات لهجهء محلی و زبان محاورهء شاعر
میباشند از آنحمله اند :
خانی (امروزه هانی بمعنی کو؟ مستعمل است) ، خاچان هاچان ،
قوجار = قوچا قلاماق ، آراماق = آختارماق ، اوز (بحای ایک ، ایق)
قمو (هامی) ، یؤخسا و غیره
فتح اولدی بوگون " همتى " یه برج فصاحت
کیمدور خانى بو عرصه ده بیربئيله سخنور

هر خاچان کیم گؤسته رور شول ملک حسنه شاه رخ

بوساط ایچره آلورلیلاح الیندن شاه ، رخ

کیم کی بیردم ای پری سن شاه خوبانی قوجار
جنت رضوان ایچینده حورو غلمانی قوجار

بیز عدمدن عالم دیداره گلمیشلردن اوز
نقطه ذات اوز، ولی پرکاره گلمیشلردن اوز
مریمه نغ اولموش اوز، روح مجرددن بؤگون
نطق حقدن عیسی تک گفتاره گلمیشلردن اوز

مُصحف حسنون سوادى، خط اوراقى بيزاوز
کل شئى هالك الا وجهه باقى بيزاوز

دوتدی بیوعلغازحانی قمو حیوان * اولوبدور طالب دنیا قمو جهل...

ای فلک اوشبو سنون گنبد دوارپوه یوف
جدول دایره نقطه پرکاریسوه یوف
اکثر غزلیات و قصایدش متضمن آیات شریفه و احادیث و اخبار است ،
که شرح آنها در این مقال نگنجد ، اشعار در هر دو مجلد به ترتیب الفبائی
ردیف و قافیه مرتب و بعضی از غزلها در هر دو نسخه مکرر درج شده از آن جمله
است :

ای عاشیق دیدار حق الصبر مفتاح الفرج
ای صادق گفتار حق الصبر مفتاح الفرج
اینک با نقل اشعاری منتخب از مناقب و اشعار عشقی و عرفانی و
همچنین بگفتار خود خاتمه داده و خوانندگان عزیز را بخدا میسپاریم :

جانا جمال نیزدن قصر جنان منقش
خال و خطیندن اولدی بولوح جان منقش
خط و عذار و زلف و عیغندن ای نگارا
صحن چمن ملامع ، باغ جهان منقش
یعنی گل و بنفشه ، ریحان و نرگسندن
هم گلستان مزین ، هم بوستان منقش ....

حبیبیم، جین زولفنندن ائدهر احبابه عنبر بخش
قیلوربا دصبا آفاقه اوندان نافه تر بخش
اگر رفع ائیلهسه سیرگون نقاب اول ماه تابانیم
آلار فرخ حملیندن اونون خورشیدانور بخش
علیدور تا ابد باقی، قیامت بزمینه ساقی
علی دورا ئیلیتین مومنلره اقداح کوثر بخش

علی دور بادشاه جاودانیم * علی دور شاه امر کن فکانیم
علی دور بیل کلام الله ناطق * علی دور دفتر علم و بیانیم
علی اوصافی دیر شرح کتابیم * قصیدم، طبع نطقیم، داستانیم ..

اول سرو سهی نازایله عرض ائیلهدی قامت
بو قامتی کیم گورسه دئییه بقویدی قیامت
غم جکمه اونون "همتتی" جور و ستمیندن
جور و ستمی عاشقینه لطف و کرامت

ای سا چون وصفی شب قدر و رُخون بدر منیر .
خلق ایچینده بی بدل سن، حسن ایچینده بینظیر
عشقیلن یولداش اولوب حسن اقلیمین گزدیم تمام
دهر آرا، گلسمز اله سن تک نیگار دلپذیر
عارضون فردوس، اونا خال و خطون حور و ملک
چشمه کوثر دهانون، لب لبریندیر شهد و شیر
بیچ طره نندن مگر بیر عقده آچمیش باد صبح
گرد عطریندن اونون دوتدی هوا بوی عبیر
"همتتی" شول زولفی چوگان دلربانین عشقینه
عاشیقه بو عرصه ده باش اوینا ماقدور ناگزیر
رُخساریوه گول، خطووه ریحان دشمک اولماز
لعل لهووه غنچه خندان دشمک اولماز
دوغروسی بو کیم قامتووه سرو سرافراز
یا عارضیوه تازه گلستان دشمک اولماز
باشدان اییغا روح و روان، جان هانسان
اما کی سنه ای پری جانان دشمک اولماز

جمع اولدی کؤتوللر خم زولفون شکنینده
شول زولف دلاییزه پریشان دتمک اولماز
بو " همتی " تین نظمینه معنی صدفینده
بیر معجزه دور، لغوی غلطان دتمک اولماز
تا اولدی عیان مهر رخوندن فلق صبح
آچیلدی سا چون شامی، گوروندی تَتُقُ صبح
مشکین خطینی چکدی رقم ائیلهدی روشن
زرین قلم مهر بو سیمین ورق صبح
بولبول تکی بو نکتب گلشنده هزاران
استاد حقایقدن اوخورلار سَبَقُ صبح
ای " همتی " شق القمر اسرارین ائدیرقاش
دوغری نظر ائت عرش الهی ده شق صبح
ظاهر ائتدی عارضی دغورینده تا اول ماه خط
قتلینه بوخیل عشاقین گتیردی آه خط
آه کیم اهل نظر آئینه سین دوتدی غبار
چکدی اول مه صفحه رخسارینه ناگاه خط
آرتدی سودای جنونیم سبزه خطون گورروب
ائیلهدی من سیدل و دیوانه نی گمراه خط
اهل عشقی هر بیبری بیر طورایلن ائیلر هلاک
گاه چشم و گاه ابرو، گاه خال و گاه خط
لوح محفوظ الهی دیر حبیبین صورثسی
" همتی " درکا ائیله اول لوح اوزره بسم الله خط
عشقدور شاهنشہ ترک و عجم * عشقدور شول بادشاه محتشم
عشقدور آیی، گونی تابان ائیدن * عشقدور سرچشمه نور و ظلم
عشقدور صورت نگار کانیات * عشقدور روح ونفس، نطقیله دم
عشقدور هر حبه دن باش گؤسته رن * عشقدور پیدا و پنهان دمبدم
عشقدور آئینه اسگندری * عشقدور کیفیت شول جام و جم
عشقیلن میدانه گل ای " همتی " * چال ملامت طبلینی قالدیر علم

لوح رخسارونده خطاط قدیم * یازدی بسم الله الرحمن الرحیم
سندن اولدی صورت معنی بیان * شانیه گلدی علی خلق عظیم

بو جماله سحده شکر ائيله دی * " همتی " سررغم شیطان رجیم

من از لدن بیر پری رخساریلن همخانم
دؤتموشام منظورتا اول صورتی دیوانه ام

گوردی لر اول جمالی حورو ملک * دئدی لر: لَالَهُ إِلَّا اللَّهُ

*****

دانمارک - ۱۹۹۰/۳/۲۰

=====

(حمیل)

* یینه *

سرو بویلی، آلا گؤزلی نازنین * تشریف گتیر اول بیزده مهمان یینه
سورگیلن سر بر سر آغ سینن اوسته * خرمن زولفوننی پریشتن یینه

oooo

گونش کیمی سحر بویلان اوطاقدان * حیاتا نوریله اطلس یاقدان
بیر بوسه وئر، عاشیقه گول یاناقدان * ائتمین قدیمینه خان قوربان یینه

oooooo

گاهدان هوروب گاهدان ساچین بۆرمه * خمار - خمار باخان گوزون سۆرمه له
امان دیر گوزدگه ریاخان دؤگمه له * ائیله مه حنتی نمایان یینه

oooooo

طلوس کیمی مین نازیله سۆزه ننده * گیزلی گولوب آشکار دوداق بۆزه ننده
عاشیقی نین اۆره گینی اۆزه ننده * منت قویوب ائیله ماغرین قان یینه

oooooooo

دن دوشوب ساجیما سؤرؤشمانه دن ? * عالم بیلیر، بیلمه بیر سن بیرجه سن
عشقیندن ده لی یم، دیوانه یم من * حالیمدان خبر سیز قالیر سان یینه

oooooo

نازی نین قورباننی یینه ناز ائله * زمستانی گول چیچکلی یاز ائله
آیریلیقین عمرون گونون آزا ائله * بولبوله باغ اولسون آشیان یینه

oooooo

گوزوم اوسته قدم قویوب گل بیزه * قوربان ائدیم حانی او شهلا گۆزه
" جمیل " یانیر سادا گلمه بیر اۆزه * دردین ائدیر رقیبه پنهان یینه

*****

✧ دانشمندان آذربایجان کتابینی یوخلویاق ✧

محمدعلی خان تریبیت - میرزاصادق اوغلی - ۱۲۵۶ هجری شمسی - ایلینده (۵ خرداد) تبریزده آنادان اولموش و طبرشته سینده تحصیل آلمیشدیر. مشروطه نهضتینده چالیشانلاردا ان اولوب، صونرالار آذربایجان معارف اداره سی نین رئیس، تبریزین شهرداری، ایکی دفعه مجلس نماینده سی (۲ - نحی و ۸ - نحی دؤوره لرده) اولموش و جوخلو مشغولیت لرینه ساخمایا راق دگرلی مقاله لر و کتابلار یازمیشدیر. او حمله دن: تقویم، زادوبوم، تاریخ مطبوعات ایرانی و فارسی، موسیقی و موسیقی شناسان ایران و آذربایجان جغرافیاسی باره ده و همین آدینی چکدیگیمیز - دانشمندان آذربایجان کتابی نین مولفی و گنجینه معارف و گنجینه فنون آدلی محله لر و اتحاد روزنامه سی نین موسسی و ناشری اولموشدور. دانشمندان آذربایجان کتابی ۱۳۱۴ هجری شمسی ده جاپدان چیخمیش دیر و ۱۳۵۵ هجری شمسی ده ایکی نچی دفعه اولراق تبریزده فردوسی کتابخانه سی طرفیندن تر - تله سیک حالدا، ال وورمادان، قابا قدا اولدو - غی کیمی " اوفست " اولونموش. هر ایکی جاپدا چاپ تاریخی یازیلما - میشدیر. گؤرونور کی، مولف اوژی ده اثرینی تله سیکلیک له یازمیشدیر بئله لیک له جوخلو نقصانلار و یانلیشتلار اوز وئر میشدیر. سؤز یوخ کی، گنج - تنز ایراندا یا خارجه بو کتاب یعنی دن چاپا بوراخیلا جاق دیر. اونا گؤره ده فرصت واریکن بونقصانلارویانلیش لارا اشاره اولونماسی لازیم گؤرونور.

نقصان لار :

- ۱ - کتابین ان بؤیوک عیبی اونا لایقینجا مقدمه (اؤن سؤز) و فهرست لر (ایچینده کیلر، آدام و مکان آدلاری و قایناقلار) و حتی کتابدا گلن موسیقی آلت و آهنگ لری و سایر کیمی لازیم اولان ایضا حلا - رین یازیلما ماسی دیر. بو ایسه کتابا بؤیوک نقصان ساییلابیلر.
- ۲ - صفحه لرین آیاغیندا متنده - گلن چتین لغت لر و یا خودیا بانچی یا قدیمده مرسوم اولان آدلار باره سینده توضیح وئريلمه میشدیر.
- ۳ - مولف بعضا قایناقلارا اشاره اکتیمیر، یا ناقص حالدا اشاره

اڻڊير، ڳاهه ڊا اوزون عبارتلي قايناقلاري ايڪي بولور، بير يئڙده بير -
ينحي ياريسين و سيريئڙده ايسه ايڪينحي ياريسيني گتيره رڪ اوخوجونو
گيحه لله دير. مثلاً "خلاصه الاشعار و زبده الافكار" آڊلي قايناقى بير
يئڙده "خلاصه الاشعار" (ص ۱۹ س ۲۵) و بير يئڙده زبده الافكار (ص ۲۸۹
س ۸) يازيير يا ناقص بير صورتده گتيرير. مثلاً همان ۱۹ - نحي صفحه
ده (س ۸) يازيلان، "خان صاحب" عبارتيدن منظور اصلينده هنديا زيچيسي
اولان "سراج الدين عليخان آرزوي اکبر آبادي" نين بياض آڊلي مجموعه
سى دير.

۴ - كتابدا باش وئره ن چوخلو غلط لره باحما ياراق، اونا غلط
نامه يازيلما ميشدير.

۵ - شاعرلرين چوخلو شعر نمونه لري گتيريلمه ميش ياڪي يالنيز
بير، ايڪي بيته قناعت اولونموشدور. حتى تورڪجه شعرلردن محبور اولو
- نماسا نمونه لره وئريلمه ميشدير.

يائليشلار :

۱۸ - نحي صفحه ده (س ۲۵) قاضي احمد قمي نين آڊي حاجي احمد
يازيلميش وهمان يئڙده اونون "تذڪره السلاطين وامرا" آڊلي بير اثرى
اولدوغونا اشاره اولونموشدور. آقابزرگ تهراني ڊا اؤز مشهور اثرى
ذريعه ده (ج ۴ ص ۳۴) بو اصلى اولمايان كتابي دوزگون ساناراق تذڪره
لر جزونده نقل ائتميشدير. بير حالداڪي بو آڊلي مستقل بير كتاب يوخ-
دور. بلڪه او همان مولفين "مجمع الشعرا" آڊلي اثرى نين صون فصلى
دير.

۱۹ - نحي صفحه ده ابراهيم ميرزا (هاهى) نين "فرهنگ ابراهيمي" آڊلي
چوخلو شاعرلرين شرح حاللارينا شامل اولان بير تذڪره سيندن آڊ آڀار -
ميشدير. بير حالداڪي اولابوڪتاب تذڪره يوخ، بلڪه فارسجا ايضاح اولو
نموش بير لغت نامه دير. ايڪينحي ايسه جاهي نين بو آڊلي اثرى يوخدور.
بلڪه بو كتاب ابراهيمي تخلص ائدن - شاه اسماعيلين ۹۲۹ - نجسى
هجري قمرى ده اؤلدو تدورولن وزيرى شاه حسين معمارين اوغلوه ميرزا
ابراهيم اصفهاني (وفاتى ۹۸۹ هـ. ق) طرفيندن تاليف اولونموشدور.

۲۹ - نحي صفحه ده ابوالوفا تبريزيه منسوب اولان شعرده "لطفوى"
غلط و "لطفى" دوزگون دور. اوچونجو مصراعدا "جان نيست" غلط

"حام نیست" دوزگوندور.

۳۵ - نحی صفحه ده سلطان احمد کلایرین وفاتی ۱۳۱۳ یا زیلمیشدیر.
بیر حالداکی ۸۱۳ هجری قمری دوزگون اولابیلر.

۴۰ - نحی صفحه ده آخیر سطرده) سهحه الشعرا کتابی نین آدی یا نلیش
اولاراق بهجة الشعرا یا زیلمیش میرزا محمد رضا نوزی تبریز گده اؤز اثری
ریحان نعلادب (ج ۳) ده سونا ملتفت اولما یاراق، بوردان یا نلیش صورتده
نفل ائتمیشدیر.

۴۱ - نحی صفحه ده (س ۳) یخجالیه تذکره سی نین مولفی نی میرزا
اسو طالب مذهب یا زیلمیشدیر. بیر حالداکی بو مولفین آدی محمد علی مذهب
دیر.

۵۵ - نحی صفحه ده آدلار اؤز یئر لرینده گلمه میشدیر. سو حور یا نلیشلار
هو خودور. مثلا محمد باقر خلخالی "ب" حرفینده عبدالرحیم طالبوف "ع"
حرفینده، عبدالرزاق دنبللی (مفتون) "م" حرفینده، محمد خلیفه (عاجز)
"خ" حرفینده، خدیجه سلطان "س" حرفینده و الفت وسایره لری ده اؤز
یئر لرینده گلمه میشدیر لر. شاعر لرین بعضا آدلاری و بعضا ده تخلص لری
نطرده توتولوب. مثلا اشراق تخلص ائدن میر عبدالفتاح مراغه ای آدینی
حکمه دن اشراق کلمه سی آلتیندا گتیریب دیر قید ائتمه لی بیک کی ۲۸۵
نحی صفحه ده "میر عبدالفتاح مراغه ای" آدلی بیر آدام دا گؤرونور لاکین
اونون اشراق دان بیر قرن صونرا یا شادینگی نشان وئریر کی او بیر آیری
نحی صفحه ده (س ۹) عرفات العاشقین آدلی قایناق دان نقل اولونان
"ملاختی تبریزی" نین ترجمهء حالیندا گتیریلن "وقوع را تعزک سعی
میگرد حمله سی یا نلیش و معنا سیزدیر. اصلده "وقوع را تتبع می فرمود"
دیر.

۷۶ - نحی صفحه (س ۶) عبدی بیک شیرازی (نویدی) نین "تکملنة -
الخبار" آدلی اثری نین ۹۹۷ - نحی ایلده تالیف اولوندوغو قیید
اولونور بیر حالداکی بو شاعر ۹ ایل اوندان قباقی یعنی ۹۸۸ - ده فوت
اولموشدور.

۷۶ - نحی (س ۷) پناهی آدلی شاعرین "تحفه سامی" دان نقل اولان
شرح حالی و ایکی بیت شعری ۱۵۲ - نحی صفحه ده "ذهنی" آدلی بیر شاعره
ده عئینا گتیریلیمیشدیر. لاکین تحفهء سامی تذکره سینده با خدیقدا بو شرحی
تکجه "ذهنی" آدیندا گؤرونور و پناهی باره سینده آیری مطلب یا زیلمش
دیر.

۸۵ - نجی صفحہ ۲۲ (س) ۱۹۵۷ سہو و ۱۰۹۷ دوزگون اولابیلع .
۸۳ - نجی صفحہ ۱۵ (س) - تاج الدین علی بن عبداللہ تبریزی
(اردبیلی) نین دوغوم تاریخی ۷۷۵ و اولوم تاریخی ایسہ ۷۴۶ یازیلمش
دیر .

۱۰۹ - نجی صفحہ (س ۲۳) حاجی بلہ سہودیرحاجی ملہ دوزگزن اولاد -
بیلر .

۱۱۵ - نجی صفحہ ۲ (س) عبدالرحیم خان خانخانان ، سہو وعبدا -
لرحیم خانخانان دوزگوندور .

۱۶۶ - نجی صفحہ (س ۱۹) لطائف الخیال تذکرہ سی نین مولفی "بقائی
تفرشی" دگیل بلکہ محمد عارف شیرازی (وفاتی ۱۰۸۷) دیر .

۱۶۸ - بورادا مصاحب گنجہ وی نین شرح حالی "زیادی" آدی آلتیندا
کتیریلیب و ۳۴۷ - نجی صفحہ دوبارہ مصاحب گنجہ وی آدی ایلسہ
کتیریلیمیشدیر . بورداکی ایکی بیت شعر بیرآیری مصاحب نا ثینی آدلی
شاعرہ دہ نسبت وثریلیر .

۱۷۷ - نجی صفحہ (س ۱۷) تحفہ سامی داگلن شاعر لرین سای ۶۶۶۴
دگیل بلکہ ۶۶۳ نفر دیر .

۱۸۵ - نجی صفحہ ، حاج سیدعظیم شیروانی نین دوغوم تاریخی ۱۲۵۱
یازیلیمیشدیر . بیر صورتدہ کی اوشاعر آموزی منظوم شرح حالیندا بیئلہ دئیر :
وضع حمل ائتدی چون منی مادر * پدریم دار خلدہ ائتدی سفر
آدیمی قویدولار چو سید عظیم * دوشدی بحر غمہ بو در یتیم
ایکی یوز الی بعد ہزار * عصر سلطان محمد قاجار
رومہ عبدالحمید آیدی سلطان * اولدی دارالولادتیم شیروان
۱۸۵ - نجی صفحہ (س ۲۳) بورادا سرشارین آدی نجفعلی یازیلیب
دیر بئر حالداکی نجفقلی دوزگوندور .

۲۴۲ - نجی صفحہ - ضیائی آدی آلتیندا گلن بیربیت (خوش آن ساعت
کہ ...) تحفہ سامی تذکرہ سیندہ طنز شاعری اولان شاه حسینی اوردوبادی
آدینا کتیریلیمیشدیر .

۲۴۳ - نجی صفحہ (س ۲) بورادا "طا" حرفی آلتیندا کتیریلن ابو
طالب تبریزی نین شرح حالی ، ۲۶ - نجی صفحہ "الف" حرفی آلتیندا
عینا کتیریلیمیشدیر بو صفحہ دہ نئجہ "الف" حرفی ایلہ باشلانان آداردا
"ط" حرفی آلتیندا گلیمیشدیر . بونوع سہولر چوخدور ، ا و حملہ دن ۱۲۸ - نجی

صفحه ده حیرنی تبریزی آدینا گلن شرح حال ۱۴۳ - نحی صفحه ده حیـری
آدینادا عیناً گلمیشدیر .

۲۴۵ - نحی صفحه . بورادا اصلی گنجه‌لی اولان طبیب آدلی شاعره
گتیریلن ۵ بیت شعر بیر آیری طبیب اصفهانی آدلی شاعره ده نسبت وئرلییر
۲۴۸ - نحی صفحه (س ۲۵) بورادا محمد کاظم طاهر اردبیلی نی یا نلیش
اولاراق "طاهر" یا زلمیشدیر . اوردا گلن ایکی بیت شعرده طهوری ترشیزی
دن دیر .

۲۵۲ - نحی صفحه . بورادا عارف آدینا گتیریلن شعرین بیر قسمتی شاه
اسماعیل خطایی نین حافظ دن تضمن ائتدیگی مخمس ده گؤرونور همان
ده اصفهان شهری نین ۱۰۰۰ - نحی هجری ایلینده پایتخت اولماسی
یا نلیش دیر . بوشهر ۱۰۰۶ دا پایتخت عنوانی ناپمیشدیر . جهلستون عمار -
تی ده ۹۹۶ - هجری قمری ده بنا اولونما میشدیر . بو عمارت صونرالان
تیکیلیب و ایکینجی شاه عباس زمانی تکمیل اولونموشدور . شاه عباس
مزاری نین نجفده اولماسی دا شبه‌لی دیر .

۲۵۷ - نحی صفحه . بورادا عبدالعزیزی ، عبدالقادر مراغه‌ای نین
نوه‌سی یا زلمیشدیر . لاکین تازه لیکده چا پا وئرلیمیش "مقاصد الالحان"
کتابیندا اونو عبدالقادرین اوغلی و اونون نوه‌سی نی محمد یا زمیشدیر .
۲۶۰ - نحی صفحه توپال تیمورین بغدادا قوشون حکمه‌سی ۸۹۶ دا یوخ
بلکه ۷۹۶ دا اولایلیر .

۲۸۱ - نحی صفحه بورادا گلن شعر لر محمد بن بدر حارمی نین ، تحفه
الاحرار کتابیندا دیر . مونس الاحرار و محمد بن بدر الدین عنوانلاری نین
هرایکیسی یا نلیشدیر .

۲۹۸ - نحی صفحه ده . میرزا فضلعلی تبریزی نین دوغوم تاریخی ۱۲۷۸
و اولوم تاریخی ۱۲۳۷ یا زلمیشدیر .

۳۱۰ - نحی صفحه ده . بورادا قوسی تبریزی نین شرح حالیندا ، نصر
آبادی تذکره سیندن نقل اولونان مطلب لر ، آیری بیر قوسی آدلی شاعره
مربوط دیرکی ۱۰۰ ایل اوندان صونرا یا شایان سیر عالم شخص ای میـش
بورادا ایکی آد اشاعر لرین شرح حاللاری بیر - سیرینه قاریشدیر یلمیش
۳۲۰ - نحی صفحه ده ، "گویا" سا مری تبریزی نین شاگردی دگیل بلکه
اوغلودور .

۳۲۱ - نحی صفحه ده "زکی مراغه‌ای" آدینا گتیریلن شعر لر ۳۷۵ نحی

صفحه نرگسی مراغه‌ای آدینا عینا تکرار اولونموشدور .

۳۳۵ - نحی صفحه ده گلن شعرده بیرینحی و ایکی‌نحب بیت لرده اولان خانه کلمه‌سی خامه اولمالی دیر .

۳۵۵ - نحی صفحه . عبدالرزاق دنبلی آدینا گلن "شرح مشاعر ملا صدرا" اونون اوغلی محمدسن عبدالرزاق دان دیر .

۳۶۵ - نحی صفحه (س ۱) بورادا تحفته‌الابرار یانلیش ومونس الاحرار دوزگوندور ، همان صفحه ده (س ۱۸) مجمع الاوصاف یانلیش ومجمع الاصفاف دوزگوندور .

۳۶۹ - نحی صفحه ده - ناحی اوردو بادی نین شرح حالی ناحی تبریز - ی دن (۳۶۷ - نحی صفحه) قباقی و نایب‌الصدرین آدی نباتی دان قباقی گلمه‌لی دیر .

۳۷۱ - نحی صفحه ده (س ۵) نثار گرمودی نین وفات تاریخی ۱۳۸۳ ده یازیلیمیشدیر ، ۱۲۸۳ اولمالیدیر .

۳۷۷ - نحی صفحه ده - نصرت اردبیلی نین شرح حالی تصرآبادی تذکره سیندن نقل اولونوبدور ، بیرحالداکی بوشا عر ۱۳ نحی هجری قرنینه یاشایارمیش و اوتذکره ۱۰۸۳ ه.ق . ده یازیلیمیشدیر .

۳۷۷ - نحی صفحه (س ۲۴) زادوبوم کتابی نین چاپ تاریخی ۱۳۱۶دا یازیلیمیشدیر کی شبه‌لی دیر .

۴۱۱ - نحی صفحه ده شفق روزنامه‌سی نین ۱۳۴۰ ه.ق . ده منتشر اولدوغونو قید ائدیر . بیرحالداکی بو روزنامه ۱۳۲۸ ه.ق ده نشر اولونوب و ۱۳۳۰ ه.ق . ده تزارقوشونی آذربایجانا گیرنده توقیف اولونموش بونلاردان علاوه بو ایرادلاری دا گؤرمک اولار :

۱ - چوخلو مشهور آذربایجان شاعرلری و جمله دن نسیمی ، واقف ، نرگسی اشهری و هابقله ریاض‌الفاشقیین یا نواب تذکره لرینده گتیریلن قره‌باغ شاعرلری بورادا قلمدن سالینمیشدیرلار .

۲ - بعضا ان مشهور آدلارین یئرینه ائله اوزون - اوزون جمله‌لر گتیریلیب دیرکی ، اوخونو چاشدیریر . مثلا نظامی و خاقانی کیمی آدلار اوزون جمله‌لر و لقب‌لر آراسیندا اوخونون نظریندن گیزلی قالبیر - لار . مثلا شمس تبریزی یئرینه بو مبهم جمله‌لر گتیریلیب دیر "المولی الاعزال داعی الی الخیر خلاصه الارواح سرالمشکواه والزحاحته والمصباح شمس الحق والدين محمدسن علی بن الملك دادالتبریزی (ص ۲۰۲)

نظامی و خاقانی و سایر لر ده او حور دور لر .

یا خود سلطانعلی (خواجہ علی سیاهوش) بارہ سیندہ (۲۷۹ - نحی صفحہ
دہ اونون شیخ صفی اردبیلی نین نوہسی اولدوغونا هج اشارہ اولونمو
- یوب . ۷۲ - نحی صفحہ بیانی تخلصی یئرینه " بہرام بیگ ولدنقادی
بیگ " کیمی اوزون عبارت گتیریلیمیشدیر .

۳۲۱ - نحی صفحہ (س ۲۲) میخانہ تذکرہ سی نین مولفی نین آدینی
عبدالغنی یا زمیشدیر بیر حالداکی بو تذکرہ نین مولفی عبدالنسی فخر
الزمانی قزوینی دیر . و اونون تالیفاتا ریخی ۱۵۲۴ یوخ ، بلکه ۱۵۲۵
دیر .

مقالہ میزین صونوندا بونادا اشارہ اعتمہلی اییک کی ، بونقصان -
لار و یانلیشلار هج دہ بو قیمتلی اثرین کی ادسیا تیهیزین مہم
قایناتلاریندان ساییلار ارزشینی اشاعی گتیرمیر و البتہ بونقصانلار
آرادان گتسه اونون ارزشی دها آرتار .

تذکری از خوانندگان :

درگرمگرم وقوع حوادث فاجعه بار ۲۵ ژانویه در آذربایجان شوروی
خوانندگان حرایدہ دربارہ ، ارائه اخبار مربوط بہ آن رویداد طبعاً
بسیار حساس بودند و می خواستند کہ کار اطلاع رسانی و روشنگری دو ر
از هر شائبہ انحام گیرد و واقعیتها آن چنان کہ هست بدانان عرضه
شود تلگرافی کہ از طرف آقای علیرضا اردبیلی یکی از حرایدمخبرہ
و رونوش آن نیز بہ دفتر وارلیق فرستادہ شدہ است نمونہ ای از ایسی
حساسیتہای حق پرستانہ است .

در این تلگرام ادعاهائی کہ هدف آنها منحرف ساختن توجه عامہ
از کانونہای اصلی بحران بہ فروعات و مسائل دیگر است بشدت رد شدہ
است .

در تلگرام "صمن مردود دانستن پان ترکیسم ، بان ایرانیم و پان
عربیم و امثال آن " دست اندرکاران مطبوعات را بہ مسؤلیت خطیر
خود در توزیع اطلاعات دقیق و صحیح و واقعی در این گونه مباحث کہ
امپریالیزم جهانی در کمین استثمار و سودجویی از آنهاست متوجہ می
سازد و آنان را از بی دقتی در این موارد بصر حذر می دارد .

تهراندا ملتر آراسی کتاب سرگیمی

تهراندا بریا ائدیلن اوچونجو بین الخلق کتاب سرگیسینه داغلی ناشر و کتابچیلاردا ۲۸^{شماره} خارجی اولکه دن ناشرلر اشتراک ائتمیش و بو سرگی اون گون (۱۸- ۲۸ اردیبهشت) دوام ائتمیش و اولدوقجا طنطنه لی گنجمیشدیر.

بوسرگی یه ایلك دفعه اولاراق شمالی آذربایجان دان مستقل شکیلده ناشرلر اشتراک ائتمیش و سرگی یه قاتیلماق اوچون ۱۱ نفرلیک بیئر هیئت تهرانا گلمیشدیر. بو هیئتین باشیندا پرفسور علیوف کیمی دنیا اولجوسونده ایران شناس عالم و آذر نشرین مدیری اژدر خانبا ییف دا فرهنگ و ارشاد زارتی نین قوناغی اولاراق ایرانا گلمیشدیلر.

پرفسور رستم علیوف اسکی دن نجه دفعه ایرانا گلمیش و ایران شناس - سلیق قورولتا یلارینا قاتیلیمیش و بیروجوخ ایرانلی دوستلار قازان - میشدیر. او، فردوسی، خیام، سعدی نین اثرلرینی تدقیق ائدیپ و سوویتلر بیئرلیگینده اونلارین متن لرینی و ترجمه لرینی نشر ائتمیش و ایران فرهنگینه بییوک و اونودولماز خدمت لری اولموشدور. ۲۰ ایلدن بری مسکوانین غضبینه معروض قالان رستم پروسترویکادان صونرا وئریلن نسبی آزادلیق سایه سینده ایران دولتی نین دعوتلیسی اولاراق بو هیئتین باشیندا ایرانا گلمیش و کتاب سرگیمی قورتاران دان صونرادا بیرآی قدر حکومتیمیزین قوناغی اولاراق ایراندا قالمیش و خردادین ۱۲ سینده آستارادان باکی یا قایتمیشدیر.

پرفسور رستم علیوف و اژدر خانبا ییف بوسفرلرینده. حکومتیمیزو خلقیمیز طرفیندن عزیز قوناقلاریمیز کیمی قارشیلانمیشلار و ائشیتدیگی - میزه گوره ایکی اولکه آراسیندا بعضی همکارلیق و ایش بیئرلیگی اوچون آددیملار ائتمیشلار و حتی قراردادلر باغلامیشلار. پرفسور علیوف نجه ایلدیر گنجه لی نظامی نین اثرلری اوزرینده ایشله بیروا ییندی نظامی نین ۸۵۰ ایللیگی نی بریا ائده جک کمیته نین باشیندا دیر. نظامی نین ۸۵۰ اینجی ایل دنومو یونسکونون ایش بیئرلیگی ایله گلن ایمل باکی دا و گنجه ده بریا ائدیله حک و بومراسمده ایرانلیلاردا اشتراک اوچون دعوت ائدیله حکلر. حتی بعضی کتاب و اثرلرین بیرگه چاپ ائتمه

- گینه ده قرار آلینمیشدیر .

بۇ مدتده شمالی آذربایجانین جراحلار جمعیتی صدری و توپچی باشی آدینا اکسپریمنتال و کلنیک جراحی انستیتوسونون باشچیسى گورکملی عالم جراح و ادیب پرفسور نورالدین رضایف دا خانیمی دوچنت ایلیا و اوغلو دوغورول ایله بیرلیکده قوناغیمیز اولاراق مملکتیمیزه گل - میشلر و ۲۷ گون قالمیشلار . پرفسور نورالدین ۲۰ ایللیک دوستوموز و یاخین همکاریمیزدیر و بیزی ایکی دفعه باکی دا قوناق ائتمیش و باکی جراحلاری و جراحیسی ایله ، اقله حده ادبیاتچیلار و شاعرلری ایله یاخیندان تانیش اولماغیمیزا سبب اولموشدور .

پرفسور رضایفین آتا - آناسی ایرانلی اولوب زنوز ، خوی و علمدار لی اولموشلار و بیرچوخ یاخین قوهوملاری ، فخرالدینی لر ، مهدی بیگلی لر و جعفری لرو . . . تهران ، تبریز و زوزدا یا شاپیرلار . مشهور غزل شاعر - یمیز رحمتلیک محزون فخرالدینی اونون آتاسی نین دایی سی ایدی . گورکملی جراح اوزون ایللر ایرانین و قوهوملاری نین حسرتینده یا شامیش و نهایت بو ایل ایرانا گلمله بو حسرتدن چیخا بیلیمیشدیر .

پرفسور رضایف دانشگاه آزاد اسلامی و ایران اسلام جمهوریسى شهربانی خسته خانه سی نین دعوتیله هیداتیک کیستی باره ده اؤز تحریه لرینه دایاناراق علمی بیرکنفرانس وئرمیش و صحیه ناظریمیز آقای دوکتور فاضل له گوروشوش و اونون بویرهک کؤچورمه عملیاتینا تماشا ائتمیش و اونو باکی یا دعوت ائتمیشدیر .

پرفسور رضایف مہر و قلب خسته خانالاریندا آچیق اؤرهک عملیات لارینی سیر ائتمیش و شهربانی خسته خاناسیندا . بیزیمله برابر بیز بویرهک عملینه اشتراک ائتمیشدیر .

پرفسور رضایفی اؤز آرزوسو اؤزه حضرت رضاغنین زیارتینه آپاردیق و صونرا اصفاهانا گتدرکن قعی زیارت ائتدیک و بالاخیره تبریزه و زوزا گتدیک و تبریز دانشگاهیندا هیداتیک کیستی و دانشگاه آزاد اسلامی ده . ترمبوز و آمبولیا باره ده بیرر کنفرانس وئردی و هامی دینلہینلر طرفیندن آلقیشلاندى .

پرفسور رضایف تبریزدن قاپیداندان صونرا خارجه وزیریمیز آقای دوکتور ولایتی ایله بیرگه گوروشدوک و بیر ساعات ایچهریمینده خارجه وزیریمیز ایرانین منطقه دهکی مسلمان ملتله درین علاقه سیاستی نین

وئردىگى دوسلوق ھاۋاسى ايچىنىدە اۇنودولمار وئىغىنەلر گئىخىردىك .
 پرفسور رصا يىفوعائىلەسى ۲۷ گون اما مئىلر پىدە ئىحق آدلار پىنىسى
 سىلدىگى و حصوراً سانىما دەبىى فۇھوملارنى دا گۇردى و گۇرۇشلر پىندىن
 صۇن درجە راصى فالدى و خردادىس ۱۲ سىندە عائىلەسى و پرفسور رىنىم
 عىيوف لارار اۇنودولماز حاظرەلرلە آسارا يۇلبلە ساكى يىسا
 ما پىتىدى .

دوڧنور حواد ھىيىت

شكىلدە سېراندائى طالقانى خىنە خاناسىندا صحىيەوزىرىمىز آقاي
 دوڧتور فاضل و اۇنۇن معاۋنى دوڧنور ئوڧىقۇنا عىمىمىز پرفسور
 نورالدىن رصا يىفوعائىلە سېرلىككە سۇيرەك كۇچورمە عملىندىن قاساق
 گۇرۇلمككە دېر .

ساغدان صولا : دوڧنور ھىيىت ، آقاي دوڧتور فاضل ، پرفسور نورالدىن
 و دوڧنور ئوڧىقۇنا .

شكىلده ساغداں صولا: آفای طرزى، برفسور رسم علبوف و آفای
دومتور نطقى گؤرولمكده دسر.

* قدرين گتجه سى * دوكنور حواد وهازاده (منشى

===== وئرديلر غصه و عمدن منه دوشينه نجات
وئرديلر ظلمب سنده من اوچون آب حيايات
دات حق حلوه لريندن ائله ييلر مدهوش
ائله كى نۇش ائله ديم سادى انوار صفات
او مبارك سحريلس گتجه دن حان تابديم
جاتدى قدرين گتجه سينده منه سۇ بازه برات
من اكر كامه جاتيب، دهرده دلشاد اولدوم
يۇح تعجب يعتيشهرمفلسه بايرامدا نكسات
دولبس مزده سينى هاتفا و گون وئردى منه
كى سۇون حور و حفاده ائله ديم صبرونبات
او حمال آيينه سيندن نغحه دؤيسون سۇ كؤنول
كى سئارب منه اوندان وئريليب حلوه دات
سۇ قدهر كى فلمبم دن سؤزولور سال سؤزوسى
صريمين احرى دى جاتميش منه بوشاخه نجات
حافطيس همتى صحون فوشونون نعمه لىرى
بدل ائديب"منشى" يه سۇغصه لى دوران دانات

زاقافقازیا، مسلمانلاری نین روحانی اداره
سی نین صدری شیخ الاسلام شکراللهپاشازاده
نین سوویت لیدری گارباچوفا و بیرلشمیش
ملت لر تشکیلاتی نین باش کاتیبی دکوئیارا
مراحتسی :

من مایوسلوغومو و آذربایجان خلقی نین کدرینی ایضاح ائتمکده
چتینلیک چکیرم

بو هوم آذربایجان لی ادرین یادداشیندا، خلقیمیزه قارش یونه-
لمیش بیر جنایت کیمی قالاجق.

باکی دا یانوارین ۱۹ و ۲۰ - اینده حیاتا گئچیریلن زوراکچی-
لیق حرکت لری عاقلین قبول ائتمه یه هگی حرکت لردیر .

کوجه لر آرا لاریندا اوشاق و قادی نلارین اولدوغو یوز لرله آدامین
قانیلان سوار یلمیش دیر ، تانکلارین آلتیندا ازیلمیش ، هلاک ائدیلمیش
آدملارین جسدی کوجه لرده بوراخیلمش دیر .

اؤلکه نین رهبری اولاراق حیاتا گئچیردیگینیز بو قانلی جنایت
بو قان گولونه هنج بیر قانونو سبب گؤسته ره بیلمز سینیز .

آذربایجان خلقی سیزین دینی سبب گؤسته ره رک ، اونی سوویست
اتفاقینا تهلهکه کیمی قلمه و ثرمگنیزی مایوسلا قارشیلاییر وردا ئدیر .

بو وضعیت قارشیمیندا آشاغیداکی فکر لری ایضاح ائتمک ایسته ییرم
: دیندار بیر کیشی ائله هده اسلام دینی نین بیر منسوبو اولاراق

شونیزم و عرق جی لیگی شیطان کیمی قیمت لندیریب ، اونی محکوم
ا ئدیرم . یا خشی بیلیر سینیز کی ، زاقافقازیا مسلمان رهبر لیگی سیاسی
مبارزه و ملت لر آراسینداکی پروبلئم لرده ، دینی فکر لردن سوه استفاده
ا ئدیلمه سینی رد ا ئدیر .

بیلدیگینیز کیمی اسلام دینی ان تاثیرلی اولدوغو زمانلاردا دابقله
صلحو و یا خشی قونشولوق مناسبت لرینی حمایت ائتمیش دیر .

بئله لیک له ده دینی (اسلامی) ثابت لیگی پوزان بیر عامل کیمی
گؤسته رسه نیز قبول اولونما ز دیر .

آیدین دیرکی ، سیزین تعقیب ائتدیگینیز اصیل مقصد زوراکچیلیغی

داها خوځ یا یماق ائله هده ملت لر آراسیندا دوشمنحیلیگی آرنیراراق
مسلمان ، کریستیان مسئله سینى قیزیشدیرماقدیر .

سیزی اینان دیریم کی ، بونون دونیا نین حقیقتی بیلمه سی اوجون
الیمیزدن گلن هر شئی ائله مک عزمینده ایک . خونکی سو امبریالیست
گوج ملی برولئملری حل ائتمک عوضینه اونلاری داها دا اولاندیرماق
دا دیر .

بئله لیک له ده اولکه اؤز اوردوسونون واسیطه سیله اؤز وطنداشلا-
رینی قتل ائتمیشدیر ، ساکی دا آجیلان آتش آداملاری قلسینه آجیلیمیش
بیر آتشدیر . یعنی دن قورما امیدلرینی اؤلدورن بیر آتشدیر .
سیز اشغال اوردوسو کیمی غدارحا حرکت ائدن عسکرلری باکویا
گؤنده ، رمک له سوویت گوجونو نفوذدان سالدینیر . سوویت اتفاقی ملت
لرین غروری و سووئرلیگی (حاکیمیتی) حالدا بیر شئی بیلیمیر . سیز
دولت باشچی سی کیمی هئج نه بیلمه دیگینیزی ثبوت ائدیب ، اؤزونوزی
بیر سیاستچی کیمی نفوذدان سالدینیز ، مبارز اولدوغونوز کیمی اینامی
هئجه جیخارتدینیز . خونکو بیر الینیزله خارجی اولکه لرین نماینده-
لریله صلح مقاوله لری امضا لاییب و دیگر الینیزله اولکه حلقینه
قارشی حیاتا گتچیریلن حزا تدبیرلرینی امضا لادینیز .

من بوتون آذربایحان خلقی نین آرزوسونو افاده ائدیب باکی دا
کی عسکرلرین درحال کئری چکیلمه گینی طلب ائدیرم . سیز سیزیم خلقیمیز
له داخل هئج بیر خلق له بئله رفتار ائده بیلمز سینیز . بو افغانستان
دا ارلدوغو کیمی اون گون یاخوده دا اون ایل دوام ائده بیلر . لکن
بیر گون جانلارین و قرن ، سوویت عسکرلری نین قتل ائتدیگی آذربایحان
خلق آدینا ، آذربایحان دا عدالت ، آلاهیین کؤمگی ایله برپا اولو-
نوب غلبه چالاق دیر .

بونونلا درین حزن له تقصیر سیز قوربانلارا رحمت دیله ییب و اونلار
اوجون دعا ائدیب قاتل لره و بو حرکاتی تشکیل ائده نلری لعنت لند-
یریرم . الله شهیدلره رحمت ائتمین .

شیخ الاسلام الله شکر یا شاهزاده

۱- بو مراجعت آمریکا رادیوسونون آذری تورکجه سی یا پینیندا اوخونموش
و آقای رسول اسماعیل زاده طرفیندن نوارا آلینمیشدیر .

﴿ قارا یانوار کتابیندان ﴾

"چرنی یانوار" (قارا ژانویه) آدلانان ۲۸۹ صحیفه یازی و فوتو صورتلردن عبارت اولان. مجموعه (کتاب) ساوه ت ل ر ات فاقی و شمالی آذربایحانین بیر نغجه نماینده سی (دپوتاتی) طرفیندن توپلانیب ، دولت نشریاتی (آذر نشر) طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر .

بو مجموعه ده اؤنلارلا سندلر ، شکل ، ماتریاللاردا ن نمونه لر سئجیلیب درج اؤلؤنموشدور . مندرجه و مضمونو آذربایحان خالقینا اؤز وئرمیش قؤلدورحاسینا باسقین ، فاشیست جه سینه قیرقین و تحمیل اؤلؤنموش زوراکیلیق و فلاکت لری تمثیل ائدیر . بو کتابدا بیر چوخ ساوه ت ل ر اتقا - قی نین مترقی وطنداشلاری نین و دیگر دونیا اؤلکه لری نین انسان پرور شخصیت لری نین جدی و کسکین اعتراض لاری و قؤلدورحاسینا اؤلان باسقین و قیرقینلارین خانلی فوتو شکل لری توپلانیب درج ائدیلمیشدیر .

مظلوم آذربایحان خالقینا اؤز وئرمیش بو فلاکتی و قرقین سی دنیا اجتماعیاتینا ، مترقی بشریته چا تدیرماق اوچون بو تون بو اثری بیر نغجه دیله ترجمه ائدیپ ، دونیانین هر یغیرینده یایماق لازیم - دیر . بو ایش گؤرولمه لی دیر . بیز هله لیک سؤرادا بو کتابین صحیفه لر یندن اختصارلا بیر نغجه صحیفه سین ی جئویریب ، اؤرادا کی دهشت ل سی فاجعه نی گؤسته رن فوتو شکل لردن نمونه لر چاپ ائدیریک ، تا بلکه آغیر تضییق و احتناقا معروض قالان ، اللری هتچ بیر یغره چاتما یان ، سؤز لری نی هتچ بیر یغره چا تدیرا بیلمه یین بو نحیب و مظلوم مسلمان لار - رین فریادین ی دنیا نین انسان مپرور شخصی لری نین قولاق لاری نا چا تدیر میس اولاق .

" قارا ژانویه " کتابیندان باشقا " آگرسیا " (تجاوز) و " ایری آینا " کتابچا لاری دا بو مسئله لر حقینده یازیلیمیش جدی و مازاقلی اثر ل ر دیر کی ، اؤنلارین مندرجاتین ی بو تون مسلمانلارا و مترقی بشریته - - چا تدیرماق لازیمدیر .

بیز امینیک کی ، قورتلوش و آزادلیق اؤغروندا مین لرله قربان و تره بیلن بیر خالق آزاد اولمالی دیر و اولاجاقدیر .

بمناسبت حادثه خونین ۲۵ ژانویه ۱۹۹۰ (قتل عام مردم باکو)

اعلامیه صدر هیئت رئیسه شورای عالی
آذربایجان شوروی ائلمیرا غفاراوا

بنام همه مردم آذربایجان و از طرف هم میهنان
بمناسبت هجوم وحشیانه به میهن ما و تجاوز به استقلال آن اعتراض
شدید و جدی خود را به شورای عالی و دولت اتحاد شوروی اعلام می‌دارم
اعلام وضع فوق العاده و حکومت نظامی را در باکو شدیداً رد می‌کنیم،
در نتیجه این هجوم تعداد بیشماری از هم میهنان ما که در صلح و آرامش و
بی‌خبرانه‌ها در حاکمیت می‌زیستند قربانی گلوله‌های توپ مسلسل و دیگر
سلاحهای مخرب جدید و تانکهای شمشیرند که از نزدیک آنها را هدف آتش
مرگ آفرین خود قرار داده و مردم را زیر زنجیر تانک‌ها له و نابود کردید.
در میان این قربانیان مظلوم و بی‌دفاع و بی‌خبر تعداد بی‌شماری
نوزاد، کودک، پیر و جوان و زن و مرد کشته شدند، له شدند، زخمی و نابود
گردیدند. دولت و مردم آذربایجان همگی از این حادثه متنفرند و چنین
بیورش وحشیانه را نمی‌توانند نظاره کنند.

با تمام مسئولیتی که در ام‌علام می‌کنم مسبب اصلی این خونهای
ریخته شده و کشتار انسانهای بی‌گناه در این فاجعه وحشتناک و همچنین
جوابگوی همه اینها شورای عالی اتحاد جماهیر شوروی و صدر هیئت
رئیسه آن و رهبر و مسئولین دولت شوروی میباشند. آنان طرح این
چنین هجوم و جنایت و قتل عام را تصویب و اجرای آنرا امضا نموده‌اند
مردم آذربایجان عاملین این فاجعه وحشتناک ژانویه را هرگز
نخواهد بخشید و خون فرزندان خود را فراموش نخواهد کرد.

باکی ۲۵ ژانویه ۱۹۹۰

از کتاب ژانویه سیاه (اسناد و وقایع) باکو، آذر نشر ۱۹۹۰ -

آذربایجان عالی سووتی ریاست هیئتی نین صدری اٹلمیرا غفار اوانین بیلدیریشی

بوتون آذربایجان خالق نین آدیندان، بوتون اؤلکه میزین وطن
داشلاری طرفیندن، یوردوموز باسقین ائدیب، سوخولوب اراضی بۆتوگو
موزو و استقلالیتیمیزی گؤبودجا سینا بوزما غینیز اوچون، سووت اتقاقی
نین عالی شورا سینا و دولتینه شدیداً و جداً اعتراض ائدیرم. باکی
شهرینده فوق العاده وضعیت و حکومت نظامی اعلان ائتمه گنیزی جداً
رد ائدیرم.

بۇ باسقین نتیجه سینده سای سیز- حساب سیز دینج و صلح شرایطینده
باشایان و طنداشلارا خبر سیز و سبب سیز تئویلا، تانک لار، مسلسل لار و دیگر
معاصر قیریجی تکنیکی آغیر و یونگول سیلاحلار لاپدان آتش آجیب
اولدوروبه یارالایب تانک لار زنجیر لری آلتیندا ازیب محوا ائتمه نیزه
شدیداً اعتراض ائدیرم.

بۇ مظلوم، دفاع سیز و خبر سیز قریب نلارین ایچهریمینده سای سیز،
حساب سیز گؤرهبه لر، یئنی بئتمه لر، گنج لر، قوجا آرواد - کیشی لر
اولدورولوب، ازلیب، یارالایب محوا ائدیلب لر. بۆتون آذربایجان
دولتی و خالق بو حادثه یه درین نفرت بسله ییر و بۇ کیمی قودوز -
باسقینلاری گؤرمک ایسته میر لر.

بۆتون مسئولیتیمله بیلدیریرم کی، بۇ توره ن دهشتلی فاجعه نین
اصل سبب کار ی، تۆکولن قانلارین، ازیلن محوا اولوب آرادان گئدن
گناه سیز انسانلارین و توره ن فاجعه نین مسببی و جوابده ی سووت اتقا -
قی نین عالی سووتی، اؤنؤن ریاست هیئتی نین صدری و سووت دولتی نین
رهبر و مسئول ایشجی لری دیر لر. اؤنلار بۇ باسقین و قرقین و جنایه -
تین حیاتا کئچیریلمه سینیه نیب اجراسینا قول قویوب و گؤستریش
وئرمیش لر.

آذربایجان خلقی هئج زامان و هئج کیمه بۇ دهشتلی قانلی
یا نوار فاجعه سینیه باغیشلامییا جاق و اؤز اوغلان و قیزلاری نین قانینی
اؤنوتما یا جاق دیر .

باکی ۲۵ ژانویه ۱۹۹۰

۱ - قارایانوار کتابی - سندلروف اکتلار. باکو- آذر نئشر . ۱۹۹۰ ص ۸۹

روس دیلیندن چتویره ن غلام حسین بیگدلی .

بغیوک بدبختلیک آذربایجان اولکده سینده اؤز وئر میشدیر. ژانویه نین ۱۹ - دان ایگیرمی سینده گئمن گتجه، هتج بیر خبر سیر. ساو هت قوشون لاری غفلتاً جدی حربی هوخوما (یوروشه) باشلادی، آذربایجان علییه حقیقی محاربه باشلانندی. باکی تجاوزه معروض قالدی. تانک لار، برونو- ترانسپورت لار، هئلیکوپتر لار و ماشقار معاصر سلاح لارلا حربی تکنیک ایله یوزلرله و طنداش قیریلیب، تانک لار زنجیر لری آلتیندا ازیلدی لیر. بونلارین ایجه ریسینده آذربایجانلی دان ماشقار، تانار، یهودی، روس و دیگر خالقلار دا و اراییدی. خوخلارین اؤز سه اؤزدن و آرخادان گولله لهدی لر. یوزلرله انسانلاری آغیر یارالادیلار. غریبه دیر کی، یارالیلارین اکثریتی اؤلور لر. دویشوچولر، یاشایش منزل لری نین اوست مرتبه لری نین ساکن لرینده آتش آجیب، توپ - توفنگ سینه بالکونلارلا چیخانلارلا آتش آجیمیش، اوتوبوسلاردا گتدن لری، خودکار تلفن عمومی له دانیشانلار - ری دا گولله یه باسیب، قتله یقتیر میشتن لر. حتی آمبولانس و اورژانس ماشینلاریندا آتش آجیب، خسته لری ده اچلدوروب یا یارالامیشلار.

دوغرودان دا جتیندیر بقله عقله باتمایان، قودوز بیر جنایت - اینانماق کی اهلینی اؤز ائوینده، اؤز یوردوندا، غمیر سیز و لابدان آتسه توتمونلار و بغیوک قنیر هین و اولومه سبب اولماق و بیر جوخ عادی و طنداش و عسگر لری قتله یقتیشمه لرینه شرایط یاراتماق دهشتلی دیر بغیوک وطن محاربه سی ایل لرینده ساکی نفتی فاشیست قولدورلارینا غلبه چالماق اؤچون ان اساس واسیطه لردن بیر ی اولوب، باکی نفتی هیتلری دیزه چؤکوره ن اساس واسیطه لردن بیر ی ایدی. ایندی ۴۵ ایل - بو غلمه دن صونرا، ساو هت قوشونو همان باکی یا هجوما گئچیب اوشاغا - بغیوگه، آروادا - کیشی یه توجه ائتمه دن، آتسه توتموشدور. قتل عام ائتمیش دیر.

دنیادا بو مثل ی، نظیری گؤرونمه میش مصیبت اؤچون هتج بیر - تبراً ائتمک یولو یوخدور، هتجواخت، هتج یئرده، هتج اولکده ده و هتج بیر تاریخده دینج و آرام، صلح شرایطینده یاشایان بیر خالقا، بیر دن سیره، اؤز یوردوندا و یوواسیندا بو کیمی تجاوز، بئله نیر - باسقی اولونما میش دیر.

سۆز شۇرالار اتفاقی نین یوخاری رهبرلیگ اؤرگانلاری بو
 تورهنمه میش قانلی فاجعه وحنایتیه جواب وشره بیله حکدن عاجیز قالیب ،
 هره سی حادثه نی بیرجور توجیه اتدیب ، چیخیش یولو تاپماقا چالیشتا جاق
 لار . اؤلکه نی و قورولوشو مدافعه اتتمک پرده سی و آدی ایله بودوشونو-
 لمه میش غیرمادی جنایتیه حق قازانماقا چالیشتا جاق لار . حالبوکی ، ساوہت
 قوشونلاری ایکی ایل دن آرتیق دیرکی ، داغلیق قاراباغ اراضی سیندا .
 دا اوتوراق اتتمیشر ، بس نه اوچون اؤرادا بئله بیر باسقینا وقیر -
 قینا ال آتما میشلار . حالبوکی ، آذربایجان خالق جبہه سی نماینده لری
 ایله دیل تاپیب دانیشماق ، مسئله نی دوزگون و یارارلی حل اتتمک
 ممکن ایدی و لازم ، نه آتش آچماق ، قیرقین سالماق وفا جعه تورہ تمک (۱)
 آتار

شورالار اتفاقی نین خالق نماینده سی ،
 آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نیین
 بیرینجی کاتبی . باکی .
 ۲۳ ژانویه ۱۹۹۰

---

(۱) بو یازی بیر نئجه صحیفه دن عبارت اولدوقونا گوره اوندان فقط
 بیر نئجه جمله سی ترجمه اولوندو . اصلینده " قارا ژانویه " کتابی
 بوتونلوکده ترجمه اولونمالی دیر .

سلما سیمین قالانی:

مارشیمون : جیلولارین سیاسی و مذهبی پیشوالری . ۱۴) جیلولار :
 انگلیس لرین تحریکی ایله ایران آذربایجانیندا قان تئکن آسوری لر :
 ۱۵) سعید سلما سی : مشروطه دفورونون مشهور یازیچی و آزادخواهلا-
 ریندان . ۱۶۰) غنی زاده : روزنامه نگار و شاعر . ۱۷) نیم تاج خانم :
 سلما سین شاعره لریندن دیر .

آذربایجان خراپلار حامعه‌سی نین رئیسی
توپچی باشی یف آدینا علمی - تحقیقی
حرطیق انستیتوسونون مدیری . علمی
امکدار خادم پروفیسور نورالیدین
رضایف

* هنج واخت اونودولمویا جاقدیر *

(اختصارلا ترجمه)

سئوین - کدر، آغری و مصیبت هامی نین پایینا دوشه بیلر. حیات
آجی و شیرین خاطیره لرله دولودور. حکیم لرین و طب ایشچی لری نین
اغزلری نینده شخصی درد و غملری اولار، آنحاق اولاردا اغزگه لرینده.
دره و غملریندن بای دوشهر. البته بو احوالات صلح زامانی دؤزوله سی
دیر، خسته نین ساغالماسی و بوراخیلماسی، اونون قوهوم - قارداشی نین
ودوستلاری نین سئوینجی حکیمه قوت و احرت و عزیر. آنحاق حکیم اوچون
او زامان جوخ آغیر و دؤزولمز دیرکی، آغری اغز اووره گینه گنجیر، یعنی
اواختکی، آرتیق حکیمین گوجو و امکانی چاتمیر، او، اغلومون قارشی
سینی آلا بیلیمیر، معالعه سی ممکن اولمایان خسته لره اغز به اغز گلیر.
بو ایسه حکیم اوچون فلاکت و فاحعه دیر...

۱۹۹۰ - نجی ایلین ژانویه سی نین ۱۹ - دان ۲۰ - سینه گئچن گئجه
هله گئجه دن نهچه ساعات گئجه میس، خسته خانامیزه اولارلا یارالی و
اغلولر گتیریلدی. بو گؤزله نیلمز و عقله باتماز و فکره یغتیشمز بیر
حادثه ایدی. دیگر طرفدن ده قانلارینا بله شمیش یارالیلاری و اغلولری
خیابانلاردان بیغماق لازم ایدی. بو ایش ده گرهک شدتلی توپ و توفنگ
آتشی، دهشتلی پارتلاییشلار، تانک لارین نریلده مه سی، ال سومبالاری نین
پارتلاییشی و قیتریحی سیلاحلارین گورولتوسی آلتیندا، آلوو آتش ایجه -
ریسینده اولمالی ایدی و اولدوققادا چتین ایدی. آنحاق هر تقدیرده
اغلولره کفن بورومک و یارالی لارا نحات و ترمک لازم ایدی، اغزوده تله
- سمک طلب ائدیردی. هامی آیاغا قالخمیش ایدی، دهشت هریانی نورو -
موش ایدی .....

طبی ایشچی لر و حکیم لر اغزجانلارینا اسیرگه مه دن، بو قیامتده.
ریسک ائده رگ، اغزلرینی خسته خانه لرینه یغتیردی لر. توپلاشیب ایشه
باشلا ییردی لر. یارالیلارین آدینی، صوی آدینی بیلمه دن عمل میسزی

اوستونه جیخاریب، جراحیه عملینه باشلادیلار، اؤنلارین کیم اولدوقلارینی بیلمهگه نه امکان وارایدی نهده ضرورت. مسئله آنحاق اولوم- دیریم مبارزه سی ایدی ....

خالق ایچهریسینده گویا بئله یانلیش خبر یاییلمیش ایدی کی، گویا قاباقچادان بۇ بدخت حادثه اوجون شرایط یارادیلیب حاضیرلیق آپار یلمیشدی. بیریپازاخسته خانالاری بۇ ایشدن اؤترو قاباقچسادان بوشالتمیش ایمیش لر. آنحاق بوشایعه کؤکوندن یالاندی. ایکی اوج گون بۇ حادثه دن قاباق داغلیق قاراباغ احوالاتی ایله علاقه دار صحیه ناظیرلیگینده حمله تشکیل اولوب، بۇ ییغینا قدا داغلیق قاراباغ، خانلار و شامویان ناحیه لرینده، آذربایجان و ارمنستان سرحد لرینده سیلاحلی آغیر توقوشمالار نتیجه سینده یارالانلار باره ده، اؤنلارا کؤمک مقصدی ایله طبی یار دیملار، داوا، درمان حقینده. قرارلار قبول اولونوب حاضیرلیقلار آپار یلمیشدی، او زمان هئج کیمسه نین عقلینه بئله گلمزدی کی، باگی دا بۇ کیمی آغیر فاجعه و قیرقین تورنه نه بیلر و بدختلیگ اوز و تره ....

... لاپ بیرینجی ساعاتدان وار قوه میزله ایشه باشلادیق، حکیم لر، جراحلار، آنستئزیولوگ (بیهوش لوق حکیمی) لار، دیگر طبی ایشچی لری فداکار حاسینا چالیشدیلار. آنحاق قریلیب یارالانلار حدیندن آرتیق ایدی ...

صحیه ناظیرلیقی طرفیندن ده بیر نئجه ساعتین عرضینده یار دیمچی اکیپ لر گلیب ییغیشدی لر، خصوصی احتیاط دستهلزی یاراندی و ایشه باشلادیلار و یارالیلاری نحات و ترمگه چالیشدیلار.

سحر اولجاغین دسته - دسته قان و ترمک اوجون گلن گنج لر هومما گتجدیلر. بونلار یارالیلارین قوه هولاری، یادوست و تانیشلاری دگیسل، عادی وطنداشلاردان عبارت ایدی لر. بیری نئجه سی ده اولادلاری نین، عزیز لری نین، فوتو صورتلرینی ال لرینده گز دیریپ، اؤنلارین اولومونو یا یارالیمینی آختار یردیلار. آنا آغلیا - آغلیا بالاسینی گزیردی، ناله و فریاد قوباریردی .

بیزیم خسته خانه یه گتیر یلمیش ایلک ۲۵ نفر یارالیدان ایکی سینه نحات و تره بیلمه دیک بونلار ۳۲ یاشلی راگسان اشرف اوف و ۴۷ یاشلی باریس بختچوک دان عبارت ایدی لر کی، گولله یاراسیندان و قسان

ایتیرمهدن هلاک اولدولار .

قالان یارالبلاردان ۱۵ یاشلی وصال و ۱۶ یاشلی رشاد اؤز اتسو لرینده گولله له نیب خسته خانایا چا تدیر یلمیشدی لار . . .

ژانویه نین ۲۱ - ساعات ۱۶ - دا میرزایف عا ئله سی آر خا دادا ن گولله له نیب ، آغیر یارالی وضعیتده خسته خانمیه چا تدیر یلمیشدی لار .
۴۳ یاشلی ائودار قادین پهراسکووا میخائیلونا شاهسازوف کوجه سینده ۶ - نجی مرتبه ده گولله له نمیشتدی ، آغیر وضعیتده خسته خانه میزه چا تدیر یلمیشدی .

رامانی کندینده یارالانان ۲۲ یاشلی اسلام رحمانوف شدتلی یارا - لانمیش ایدی ، حاضیردا دا وضعیتنی جوخ آغیردیر . ۲۸ یاشلی ر. اسماعیل اوف ژانویه نین ۲۲ سینده اؤز اتوی نین قابا قیندا یارالانیر ، آنحاق معالجه نتیجه وئرمیر آیاغی دیزدن آشاغی کسيلمه لی اولور . عظیم سلطان اوف ایش یئرینده یارالانیر ، آراز سلطان اوف گتجه اؤز اتوینده قارنیندان یارالانیر . بو ایکی نفرین ده وضعیتنی گرگین دیر . ۲۵ یاشلی نظر اوف و ۳۹ یاشلی خوداقولویف اؤز اتولری نین قابا غیندا آغیر یارالانمیش لار .

تعجب بورا سیندا دیرکی ، آدلاریننی چکدیگیمیز وطندا شلار کیمی بیر چوخلاری حادته و باسقین قوتار دیقدا ن صونرا گولله له نیب ، یارالان - میشلار ، حالبوکی اؤزلری ده هتچ بیر جبهه یه یا تشکیلاتا باعلی یا عضو اولما میشدیر لار . عادی و ساده جه وطندا شلار ایمی ش لر . بو وضعیت ، اولنلارین هارالاردا ، نه اوچون و نه سبب و علتیه گوره یارالانمالاری بو قیرقین و باسقی نین اصل ماهیتی نی آجیب گؤسته ره بیلر . . . .

قوی ارمنی ملتجی لری و اولنلاری رهبر لیک ائده ن لر سیل سیم لرکی گتچ یا تئز حق اؤز یئرینی توتا جا ق ، تاریخ بونو گؤسته رجکدیر . بو قان ایله یازیلیمیش تاریخ هتچ واخت اونودولما چا قدیر .

" قارا ژانویه " کتابی - باکو - ۱۹۹۵

سندلر و ماتریال لار

آذر نشر ، باکو ۱۹۹۵

ص ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳

✧ افترا یا جواب ✧

مسکو و ادا نشو اولونان "لیراتورنا یا غزیتا" (روزنامه ادبی) ایقور ایلیا یف آدلی اجمالچی سی نین آذربایجان حقیقده بیر مقاله سینی درج ائدی، باکیدا و داغلیق قاراباغدا باش وئرمیش حادثه لری کؤلگه ده بؤراخماق ایسته میش، همده، مسئله لرین ترسینه ایضا خیمننا چالیشمیشدیر. شمالی آذربایجان نین تانینمیش شاعر و وطنپرور ضیاء لسی لاریندان اولان شاهمار اکبرزاده اونا توتارلی حواب وئرمیش و بیرسیرا حقیقتلرین اؤزه ریندن فتنه کارلیق اؤرتوسونو قالدیرمیشدیر. بییـز مقاله نی عئینی هفته لیک "سحر" غزه تیندن آلیب بؤرادا درج ائتمه گی فایدالی حساب ائتدیک . (وارلیق)

شاهمار اکبرزاده

=====

اغوز گوزونده تییری گور

ای . بئلیا یغین نوبتی فتنه کارلیغی

یاریم آیدان چوخدور کی، یاس ایچینده بییک . خلقیمیز هله شهیدلری نین سایینی تام معینلشدیرمه ییب . سیا هیلری درج ائتسه کده ، نامرد گولله لریندن اینیلده ینلریمیزدن بیر چوخونون ساغ قالیت . قالما ما . سی هامیمیزا قارانلیقدیر . دردیمیز آغیردردیر . داغلاردان دا آغیر ! گوزلر یولدا ، قولاقلار سسده دیر . گوره سن غمیمیزه ، داغلاردان آغیردرد . یمیزه کیملر شریک چیخا حاق ؟ تک . توک خیرخواه لاریمیزدان باشقا " سارسیلماز قارداشلیق اتفاقی " آدلاندیردیغیمیز س س ر ی . دن فریادیمیزا سارسیلان یال نیز اغوزوموزوک . بییریاندان دافوق العاده وضعیتین قویدوغو قدغنلر (هرشقی بییزیم با شیمیزدا سینانیر) دردیمیز آچیب . آغارتماق حقوقوموزو هله لیک الیمیزدن آلیب . گوزلریمیز مرکز مطبوعاتا زیلله نیب . گوره سن حقیقیزده نه یازا حاق ونه دئییه . جکلر ؟ هاییمیزا کیملر های وئره جک ؟

مبالغه سیز دتمک اولار کی، دؤغرو یازیلان بیرجه مطبوع سوزعصب . یمیزه ملحم اولور . نییه گیزله دک ؟ روحی گرگینلیگیمیزی یالانلارلا ، شایعه لرله او یئره چا تدیربیلار کی، حتی دوستوموزون ، قارداشیمیزین خوش سوزو بییزه آچی گورسه نیر . بییزه دؤغروسوز لازیمدیر ، دؤغروسوز !

"لینراتورنایا قازیتا" نین ۷ فوریه ۱۹۹۵ - نجی ایل تاریخلی نومره سینده درج ائتدیگی "آذربایجانلیلار بولونموش خلقدیر؟" یازی سینتی بیر نفسه او خودوم. سرلوجه ده کی مکمل سوال اشاره سی نین سیرری آچیلدیقا، اومیدلریمه قارنلیق چؤکدو. مؤلفین امضاسینی گؤرنده توخدادیم. چونکی اوخوچولار "اسلام شناس و مسلمان پرست" ایق—ور بئلیایفی یا خشی تانییرلار. ز. بالایانین جان - حکری نین بویا زیدادا هانسی قویویا داش آتدیگی، هانسی سولاری بولاندیرماق ایسته دیگی گؤز قاباغیندا دیر. مقاله ده کی بعضی فاکتورلارین دؤز اولوب - اولما سینی مؤلفین وجدانینا بؤراخیب، سیر سیرا مدعالاری شرح ائتسهک، پیس اولماز. چونکی بویازی باشدان - باشا فارسلا آذربایجانلیلارین، س س ر ی ایله اسلام ره سیوبلیقاسی نین آراسینا نفاق توغومو سیمکدن سوا ی مقصد گودمور.

ای. بئلیایف "اسلام شناس" کیمی ایلک حمله دن بیزه چوخ "حانی یانانلیغینی" نمایش ائتدیرمک ایسته ییر. گویا ایران مجلسینده ایکی دیوتاتی (نماینده نی) آذربایجاندا دانیشماغا قویما ییلار. مولف حتی حدتله نیر کی، "آذربایجانلی" کلمه سینی ایراندا شاققالاییب "آذری" شکلینه سالیبلار. بئله یئرده یا خشی دئیبلر: "آوازیمن یا خشی گلیر، اوخودوغون قرآن اولسا" - گؤره سن س س ر ی عالی سووه تی نین سئسیا سیندا، س س ر ی خلق دیوتاتلاری نین قورولتا یلارین - دا خلقیمیزین دردینی آچیب دئمک ایسته یین دیوتاتلاریمیز تریبوندا - دان قوولاندا ایقور بئلیایف هاردایدی؟ هله اونو دئمیریک کی، بئله عالی محلسلرده یالنینیز بیر دیلده دانیشیق گئدیر - او دا روس دیل - دیلینده. همین معتبر محلسلرده دیوتاتلاریمیز واحد عائله حساب ائتدیگیمیز سووه تاتفاقی نین باشچیلارینا باشا سالا بیلمه دیلر کی، آذربایجانین سووترن کونستیتوسیا حقوقو تاپدالانیر. ارمنیلری - اراضی ادعاسی قصداً اوزادیلدیغینا گؤره ایکی ملت بیر - بیرینی آل قانا غلطان ائله ییر. قانلی محاربه گئدیر، اوزو ده آذربایجان اراضی سینده، آذربایجان تورباغینی پارچالاماق اوستونده.

صۇرۇشماق ایسته ییریک: جناب بئلیایف بو اندیشه دن خبر سیزدیر می؟!

هئج کس بین الخلق احوالی نین بوباره ده کلمه کس دیگینی ائشیتمه

– ییب .بئله اولان طرزده ایران مجلسینده ایکی دپوتاتین آذربایجان
جا دانیشا بیلمه مه سینه استهزا ایله ایراد توتماغین معناسی وارمی ؟
سیز مولفین اسلام و مسلمان تهلکه سی باره ده هارای قوپارماق و
قارایاخماق جهدینه یاخشی بلدیک .او کی، قالدی "آذری" کلمه سینه
گوره هارای – حشیر قوپارماغا بو یئرده مولفین کؤهنه فیریلداقلا –
ریندان بیرینی یادا سالماق یئغرینه دوشهر .

" داهی " یۆزومچو ائله همین بو عزیزته سووت اتفاقینا ایکی
ایل اول جارحکیب دئییردی کی، مسلمان ره سبوبلیقا لاریندا آنسا مبیئل
لاریس چوخو " یاللی " آدلاندیریلیر و بونونلا بیز آلاهی تبلیغ
اقدیریک .گویا "یاللی"، "یاللو" (اوزبکجه) کلمه لری "یا الله!" دئمک
ایمیش .بهتانیق یئکه لیگینه باخ !

بیز سیاسی اجمالچی آدینا "شان – شرف" گتیره ن مؤلفه دئمک
ایسته ییریک کی، ایرانین داخلی ایشرینه قاریشماغا ههد گؤسته رینجه
قونشولاریمیزین گؤزونده تۆکو سچینجه ، اؤز گؤزوموزده تیری گؤرسک
یاخشدیر .آداما دقیه رلر ، مسحدلرین ، آیت الله لارین (او ، خمینی
ایله ک . شریعتمداری آراسیندا گئدن دوشمنچیلیکدن ده چوخ بحث
اقدیر) عداوتیندن دانیشیب گاه آذربایجانلیلاری ، گاه دافارسلاری
گناهکار توتونجا ، گئت قازاخ رایونوندا خلق لر دؤستلؤغو آبدیده سین
بارتلاتماق ایسته ینده اؤز بومبا سیندان پاره – پاره اولان ارمنی
کشیشی نین مردار عمللریندن یاز ، لیوودا پراسلارلا کاتولیکلرین
دعواسیندان ، کلیسا اؤرلؤغوندان ، زؤرا کیلیغیندان بحث ائله !
باخ ، بو عمومی ایشیمیزه خییر گتیره ر .

آدام مقاله ده کی قارا نیتلری سئزدیکجه نفرتی بیر آزدا چوخالیر .
دؤشورسن ، مولفین مین – سیر او یونو هانسی / " آرمود" ون باشیندا
دیر ؟

گؤرورسن کی، اونون قارا نیتی صون حادثه لره سیاسی رنگ و شرمک
دیر . او خلقیمیزه بهتان آتماق اوچون "موص – موص" دئییر و "مصطفی –
سینی" قصدا آخره ساغلا ییر . مولفین جانفشا تلیقلا ر . خمینی نیس
آذربایجانلیلاری " تورک " آدلاندیرما سیندان یانا – یانا دانیشیر
(گره ک امام تغل ووروب ملتیمیزین نجه آدلاندیریلما سینی ای . بئلیا
– یفدن صؤروشایمیش!) . بین الخلق شرحی بونونلا کفایتلنمیر . تبریز

شهری نین ایراندا صنایع و مدنیت مرکزی حساب اولونما دیغیندانا، ر.خمینی نین ک. شریعتمداری یه خرنگ شیشینی لندندا کسدیرمگه احازه وئرمه دیگیندن جوخ آه - اوف ائدیر. دئمه، مولف حیگزین ایچی اوناگوره گۆینه بیرمیشکی، گویا ساکیلی دوستلاریندان تازا سئبرلر اؤگره نیب. اونلاردان ائشیدیبکی، آذربایحانلیلار سووت - ایران سرحد ینی (آذربایحان - ایران سوحدینی یوخ) اوناگوره پوزوبلار کئی، جنوبلا شمالی بیرلشدیریب آذربایحان اسلام ره سوبلیقاسی یاراتسینلار مولف معترضه آراسیندا آذربایحان خلق حبسه سی لیدرلری نین نئله بیر شعارینی ایناملا تصدیقله بیر، حتی بیر بۇداقدا اوتوروب مین سوداغی سیلکله بیر. "مسلمان یا نغینیندان" (اؤز افاده سیدیر - ش) قورخدو غونو سؤیله بیر - سرحدده "اسلام اویونلارینا" صون قویماغی، ایران - سلا سووهت اتفاقینا اوغورلو اودوش یولو تکلیف ائدیر.

بیز بو آغیر گونلرده تحریکچی و آراقیزیشدیران ای. بئلیایفین هانسی ها وایا زوی توتدو غونو آیدین گوروروک، نه اینکی خلقیمیزین، حتی آذربایحان خلق حبسه سی لیدرلریندن هئج بیر نین آذربایحان اسلام ره سوبلیقاسی یاراتماق باره ده شعار سؤیله دیکلری، قرار چیخار - دیقلاری آچیق - آشکار بهتان دیر. هله شهیدلریمیزین قیرخی جیخما میش بو یازی ایله بیزی "اسلام اویونو" اوینا ما قدا آلاھسیزحاسینا - گناھلان دیران، اوستوموزه شر آتان تخریباتچی نین مقصدینی گۆزهل دو - یوروق. او، دئفک ایسته پیرکی، "سووترن ره سوبلیقا اویونو" اوینا - مایین، اؤز حقوقونوزو طلب ائتمه یین، شهیدلرین قتله یقتیریلمه سببینی آراشدیرما یین. یۇخسا بۇندان دا بیس گونه دوچار اولار سینیز. بئله هده - قورخو سۇچولاری قورخوزار. بیز حقلی اولدو غوموزو، هئج کسین تۇریاغینا گۆز تیکمه دیگیمیزی گۆزهل سیلیر، قانون - مقدسلیگینه سیغینیریق. سووترن آذربایحان ره سوبلیقاسی نین آیدان داتیشما غا هئج کسی وکیل تۇتما میشیق. بئلیایفین جیخیشینی ایسه مرکزی مطبوعاتین حقوقلاریمیزی رذیل وضعیتینه سالماق هدی کیمی قیمتلندیریریق. بئله فیریلداق باش تۇتماز!

"سحر" هفته لیک غزیتی، ۱۵ فوریه ۱۹۹۵، نومره ۷ (۱۷) باکی.

" ایلردن صنرا "

بیر گوروشون خاطرہ سی

بغیوک آنام (ننه مین ننه سی) اوج ایل بوندان اول قیرخ ایلدن
حوخ آیریلدیغی حبیب آدلی قارداشی نین گوروشو حسرتیلہ دونیا یا
گوز یومدی ، اونون وار - یوخ بیربا جیسی و بیر قارداشی وارایدی .
۱۹۴۵ - نحی ایل باحیسی اوشاقلاری ایلہ سیرگہ بوتایا کؤچوب
اہرہ گلدی لر . آنحاق قارداشی حبیب عسگرلیک خدمتینہ گفتدیگی نندن
اونلاردان آیری دوشوب ، او تایدا قالدی . بیرنچہ ایل آراکسیلدی ہج
بیر خیر گلیب چیخما دی . بعضی لر دئدی لر کی ، گویا ۱۳۲۵ - نحی ایل
شمسی) ایکینجی دونیا محاربہ سی سورہن ایللردہ او ، سووئت اورروسلا
ایرانا گلیب و اہردن گئچندہ باحیلاری نین و یئزنہ (کورہ کن) لری نین
سوراغین توتولیکن ہج جورہ معلومات الدہ اثتمہ دن گینہ اوتایا
قاییدیسیر . آزادا یال نیز بیرایکی فقرہ مکتوب رد و بدل اولوب
صونرالار ساواکین قورخوسی بیر طرفدن و " کا گ ب " نین قورخوسی دا
اوبیری طرفدن سبب اولدوکی حتی بو مکتوبلا شما ارتباطی داتا م قیسر -
یلسین .

تقریباً بیر ایل بوندان اول آنامین قونشوسو طرفیندن گنجہ شہری
نین سرودار اوف کوحہ سیندہ یئرلہ شن قوہوم لارینا گؤندہ ریلن بیر مکتوب
مخاطبی نین ائودہ اولما دیقلاری اوچون ، یوستچی وسیلہ سیلہ حبیب دایی
گیلہ (ایرانلی و اونلارین قونشولاری اولدوغو اوچون) وئریلیر . اونلار
بو مکتوبا ایراندان گلدیگینہ ماراقلانیرلار (کنجکا و اولورلار) . قونشو
- لاری ائولرینہ قاییداندان صنرا مکتوبی وئریب خواہش ائدیپرلرکی ،
ایرانا - اہرہ اؤز قوہوم لارینا (عمو اوغلانلارینا) مکتوب گؤندہ رندہ
اونلارین بی بی لریندن دہ بیرس - سوراغ و معلومات تاپیب اونلار
گؤندہ رسین لر . بو ایش خوشبختانہ عملی اولور . گؤندہ ریلن آدرس لر و
ایضا حلالر آردینجا سیرینحی مکتوب (۴۵ ایلدن صنرا) آنامین قارداشی
نین اوغلو طرفیندن گلیب و دایی مین (آنامین اوغلو و ننه مین -
قارداشی) الینہ چاتیر . بللی اولورکی ، حبیب دایی دا باحیلاری نین

حسرتیلە دیقلا یوب و دونیادان کۆچور. اوندان بیر اوغول وایکی قیر یادگار قالیر. ایندی بو ایکی باحی و بیرقارداشدان یالنیزبیرباحی سکسن (۸۵) یاشیندا حال حیاتدادیر. اونون دا منیم آنام کیمی (باحی سی کیمی) جوخلی قیزلاری و اوغلی واردیر. یعنی منیم نهم، داییی لاریم خالاریم اوشاقلاری ایله سوتایدا و نهمین داییی، اوغلیسو ایله داییی قیزلاری اوتایدا.

نوروز بایرامی نهمی، آتامی، داییی لاریمی و بوتون قوهوم اولاد لاری گئورمک اوچون اهره گئتمیشدیم. بدنیمس تری تزه سویویوب ناهار سفرهسی نین باشیندا اگلمیشدیم کی، تلفون زنگ ووردی. تصادفاً دستکی (گوشینی) من گئورتوردم. تلفون دالیمیندان گرمی فرمانداریسی طرفیندن دانیشان کیمسه بویوردی کی، اوتایدان - گنجهدن قوناغسیز گلیب یولونوزو گۆزله ییر (بایرام گئوروشو اوچون نئچهگون گونل—وک وئریلن اجازە آردینحا آجیلان یول واسطه سیله).

داییم له بیرگه گرمی یه گئتدیک. بیر-بیرین ایلک دفعه گئوره ن داییی اوغلو-بی بی اوغلو قول بویون اولوب، قوجا قلاشیب، اؤپوشوب-گئوروشوب و سئوینجدن آغلاشیدیلار. بو صحنه نی گئوره نلر کیمی من ده کئیره-لدیم، آغلادیم. گۆزومون یاشین سیلیب هر شتیدن اول سوروشدوم کی، بیر-بیرلرین نئچه تانییا بیلدیلر؟ ایکیسی ده بیردن جواب وئیر-دی لر کی، کۆر اولسون اؤ گۆزلر کی، یارین تانیما یا حاق.

دؤغرودان دا قان قاریشیغی بیر طرفدن، سیما اؤخشارلیغی ایسه دیگر طرفدن اؤنلاری بیر صوی دان اؤلدؤغونو آیدینحا سینا گۆسته ریردی. ماشینا مینیب، اهره ساری یولا دؤشدوک. تزه چکیلمیش و اسفالت اؤلموش گرمی - مشکین شهر - اهر یولو یعنی یئتمیش قوناقس یانیندا اؤزوموزو آغارتدی. یولدا ایکی طرفدن اؤ یازیکا سئواللار یاغدیریر-دیق. اؤزوندن، حیات یولداشیندان، اوشاقلاریندان، سا جیلاریندان و سوتون عاقله لریندن، یاشایش طرزیندن، معیشت اصوللاریندان، آیریلیق دان، حسرتدن، آتاسیندان، آناسیندان، اؤنلارین نه زامان دونیا دان کۆچمه سیندن و.....

اهرده فامیل لر بییغیشدی، گئوروشلر ساشلاندى، گوزیاشلاری، توكو-لدى، بی بی سی نین اوره گی کئچدی. هوشا گلیب قارداشی نین اولمه سیندن هوروشدی. بیلمیردین بو بایرام آخشا میندا قورولان مجلس

سئوینج محلیسیدی یۇخسا کدر. آیریلیق ییغینتاغیدی یۇخسا وصال. آرا شانجاشلاشدی (ساکت اولدی). اونا یئونهلدیم. تحصیلات وشوغلون دان صۇرۇشدوم. اورتا مکتبی قورتاریب ادبیات انستیتوتون بیتیر - میشم سؤیله دی. من ده آذربایجان دیل، ادبیات و مدنیت ایله ماراتاق - لاندیغیمی اونا بیلدیردیم.

دؤوره ده کی لرین چئشیتلی صۇرغۇ - سئوالی سیزه فرصت وئر میردی کی، بۇ اورتاق هوس و ایستکدن سؤز آچیب ادبیات خادملریمیز - زدن دانیشاق. آرا - سیرا سختیار معلمدن، نبی خزری دن، شهریاردان خلیل رضادان، دوکتور جواد هیئت دن، گنجعلی صباحی دن، جعفر جبارلی دان و... سؤز آرایا گلدی. اطرافلی صحبتی شامدان صونرایا بۇرا خدیق، بیر آزدا صحب رادیو - تلویزیو پروگرام لاریندان چکیلدی. سیزده بیزیم رادیومیزی اوتایدا دینله بیرسیز می؟ تبریزین آذربایجانجا پروگرامینا قولاق آساریق دئدی. دؤوره ده اگله شن لردن بیر دی داغلیق قره باغ ولایتیندن بیر صۇرغو صۇرۇشدی. بۇ سئوالین جوابینی باشقا سیر سئوال شکلینده ایضاح ائتدی: «بیلیرسیز می بودا بیر چۆره ک دیرکی استالین بیزیم قۇحاغیمیزا قویوبدور. بیز اۆره گی گئنیش و قلبی آچیق - تمیز بیر ملت اولدوغوموز اۆچون قۇناغا حرمت ائدن، اۇنلاری عزیزه سینه اتو ائتشیگیمیزده ساخلادیغیمیز اۆچون دۆزی یئییب دوز - دانی سیندیرانلارین پوچ ادعاسینا و داشناق لارین ملیتچی لی - حرکتینه معروض قالمیشیق. کاش کی، بیزه ده اولدن آیری لار کیمی رسپوبلیکا میزی تک ملتی بیر جمهوریتینه چئویریب و رسمی هویتیمیزی زده لندیر میه دیدیک».

سفره آرایا گلدی. اهرده دب اولدوغو اۆچون سفره نی کیشی لردن دوشورلر. نجه نفر جا هیل - جوان اۇغلانلار دسترخانا بوشقاب، قاشیق - چنگال، ترهوز و چۆره ک دۆزه نده ایستر - ایصتمز سفره نی آیا خلایوب اۇباش - بۇاشا گتدیردی لر. بۇ ایش قۇناغی کدر لندیریب اوزون منه توتوب بیله سؤیله دی:

بیز اوزون ایللر بویۇ دورکی، یئمه گی میز اۇستونده یئیه ریک. لیکن بیزیم اۆچون سفره نین ده چۆره ک کیمی بۆیوک حرمتی و قداستی واردیر. بیز هتج بیر زامان سفره نی آیا خلاماریق. بو ایشی گناه بیله - ریک. یقوی گلمیشکن بو ارتباطدا سنه بیر فولکلوریک مسئله تعریف

اڭدىرىم . من دقتلە فولاق آسىردىم :

غۇربەتتە دوشمۇش سىرنىر اور دوستوندا سفارش ائلەپپىر كى گلندە
اوزونلە منىم اوخون دوعما يوردومون گول - حىجەگى نىن شەيدىنى ،
سرىن سولارىن لظا مىنى . درەلرىن يارىيىزنى ، داغلىرىن كەلىك اوتۇن
عطرىنى ، تۇرغىن حرارىنى ، ائل - اوتۇن نىن ئۆكمر گۇچونو ، سىردە
آنا مىن اللرى نىن نشانەسىنى ئىتىر . آخى دوست دوسا نىن گرەك ، نى
اوتۇن سا گىتن گرەك . دىيىپلر . دوست سىز انسان نىك ، آغا چدىر . سىردە
آنالار ياخشى دىيىپلر كى ، ئارداش دا دوست اولسا ياخشى نىر

بىللەلىكە همىن دوست اوز نونوپ حىن لره ، گولدىن - حىجەگىدىن
دستە ساغلاوب ، درەلردن يارىيىز ، داغلىرىن دوشوندىن كەلىك اوتۇن بىيىر .
اما ، اما سىن سولارىن لظا مىنى . آنا اللرى نىن نشانەسىدىن ائل -
اوتۇن گۇچونو آپارا بىلىمىيە جگىنى پادىنا سالاندا اوتۇن كىر سىر .
معطل قالوب ، نىقىلەسىن نە شەر ائلەسىن . يۇرولاندا سروانا ، آچاندا
چوباندا ، چىنە دوشندە آغ ساققالا پاج . بو كلام لارى آنا بابالارىمىز
گۇرۇب - گۇتورۇب ، دۇرۇب - غۇشولار - اودۇرۇكى ، همىن بو اوتۇن آغ
ساققال لاردان دردىنى سۇرۇشور كى ، من نىقىلەيىم ؟

اوتۇنلەر دولانمىش ، ايللر يۇرۇب ، يولا سالىمىش قوجا فىكىرە
گىتەپ . چوخ گرەن چوخ بىلەر دىيىپلر . اودۇرۇكى ، قوجا گولە - گولە
قايدىرۇكى : آى اوغول سىن دوستون چوخ آغىللى ادامدىر . اوتۇن سىن بىر
" ساغلاما " گۇندەرىپ سىن دە اوتۇن آجا بىلەمىس . داغا - داشا دوشمە
سىن دوستوندا توربا غىمىزدا . يىتىشمىش بوغدانىن اوتۇندان حۇرەك
پىشىتىدىر گۇندەرىپ . چۇرەك ، خىمىرىن سۇيۇنودا داغىن اتگىندە كى
قايدان آخان بۇلاقدان گۇتور ، قوى چۇرەگى دە سىن دوستونون آناسى
پىشىرسىن . بىللەلىكە آغ ساققال همىن دوستونو جىنەلىكەن قۇرتارىر
دۇغرودان دا لاپ ائلە ازەلدىن دە چۇرەك و بوغدا ائلىن وارى ،
بىرگىنى سايىلىپ . چۇرەك سوراغى ائل - ائل ، اوبا - اوبا دولانىپ . او
ائلىن سوراغىن تاپىرۇكى اوردا چۇرەگىن بىرگىنى وار .

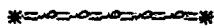
آتالار دىيىپلر كى ، چۇرەگى وئر چۇرەگى يە سىرىن دە آرتىق
وئر . كىشى كىدىگى تاپىدا لاپا ز . بابالارىمىز يا خود اوزوموز آند
ايچندە : چۇرەگە آند اوتۇن دىيەرىپك . نەلر يىمىز دوشلرىنىدىن
وئر دىك لرى سۇتە ، چۇرەگى يۇلداش ائلەپپىب . نەلر لرى قارقا بىلار .

چۆرەك سنى دۇتسون دئىيىلەر. آتالار بىرسۆزدە ياخشى دئىيالر كى :
 دوزسوز چۆرەگىن دادى ، چۆرەك سىز كىشى نىن آدى اولماز .
 بلى بىز، بۇلوموز اۆسته قىيرىلىب دوشن بىر كىچىك چۆرەك تىكە -
 سىن تا پاندا اۇنۇ احتراملا گۆتوروب دىوار جىريغىنا يا هوندوربىر
 يئره قويا رىق كى آلاھىن گۆيدن گتچن قوشلارى اۇنو آپارىب وغيдалا -
 نسىن . اۆدوركى چۆرەك دۆشەنن يئتر يعنى سفرە ايسە بىزىم اۆچون چوخ
 عزيز و مقدس دىر . ما بالارىمىز ياخشى بۇيوروبلار كى ، سفرە اىنى
 ساغلا ، مجلسدە دىلىنى .

آز مدت اهرده قالدىغىم وبۇ قوناغلا همدم اۆلدوغوم زامان
 چاليشىردىم اۆتايىنان بۇتايىن تارىخى ، ادبىياتى ، مدنيتى ، جتى
 طبعى و جغرافىائى و آبھوائى شرايطىندە . اولان فرق لرى آرايىب و
 اينھەللىم . بو ايش قىسسا بىر زاماندا اۆلاسى دگىل . بىردە اۆتايى
 گۆرمك و ياخىندان قضاوت ااتتمك گرەكدىر . فارسلا دتميشكن شتىدن كى
 بود مانند دىدن .

آنچاق ظاهرى گۆرۈشده البته اۇنون سۆيلەدىگىنە گۆرە بوتى
 آذربايجانين دىلى بىرآز يۇمشاق ، طبيعتى قوزغىه گۆرە قۇرى و گوبود
 ياغىشى آزدىر . بىردە تارىخى ۷۰ ايلدن برى آزاچىق فرقى لى دىر . اما
 قالان شتى لرى خصوصاً دىل ، ادبى زانرلارى ، مدنيت ، خصوصىلەشفاھى
 آغىز ادبىياتى و خالقى نىن اومانىستى سچىلەرى بۇسوتون بىردىر .
 مانكى بىر آلمانى يا خود بىراۆرەگى ايكى يئره بۇلموسن .
 آذر مازندرانى دتميشكن :

قلمى كۆت اۆلوب سىنايدى قۇلو * گلستان پىمانىن ساغلىا نلارین
 اۆرەگى اۆلايدى كدرلە دۆلوسو * باغرىمى لالەتك داغلىا نلارین

✽ شانلی وطن ✽

ای شانلی وطن بیرق الوانی اوجا تـدون
اسم اعظمی اعلکده شیطانی قوجا تـدون
باتساندا بویولدا قانا آمالوه چا تـدون

دوشمان باتا بیلمزسنه ای موطن شیران

ای شانلی وطن جان اولاهانانوا قوربان

یعقوب سیاق محنت هجرانه دایا تـدون
اولادوین آیریلما سی نین نارینه یانـدون
گوزدن تـکولن قانوویلن قانا بویانـدون

آیری دوشن اولادون اولوبدور سنه مهمان

ای شانلی وطن جان اولاهانانوا قوربان

خاقا نلارون اولسئیدی اگر مولکوه باغوان
افسوس سنی ساتدیلا دوشمانلارا ارزان
هر کیمسه اولانما زدی سنه حاجب و دریان

ووردی یارا وون اوستونه مین یاره نگهبان

ای شانلی وطن جان اولاهانانوا قوربان

"نا بیمت قاش آلان گوزنه آیردی گوزوقا شدان"
صد حئیف آیردی بدنی اعلکده باشدان
آیریلما دا یار ناله اوجالدی قاراداشدان

آچ بیرگوزووی گلدی آنا دردووه درسمان

ای شانلی وطن جان اولاهانانوا قوربان

وئر میشدی گوزهل نخوانی شیروانی الـدن
آلموشدی قاراباغیله گرجستانی اقلـدن
دوشمزدی آنا لنگرانین آدی او دیلـدن

ایتگین بالان اولموشدی سنون هر ووه نالان

ای شانلی وطن کلدیله ایرانوه قوربان

"بیر عومیر اولار قارداشی قارداشدان آیرماق"
اولماز بیلیرم کی بدنی باشدان آیرماق

یوخ امکانی سیرداشی داسیرداشداں آبییرماق

ایتگین لرین ایندی گلیر آغوشه شتابان
ای شانلی وطن مۆلکوه، اؤرمانووا قوربان

توفانلی سهندون غروریلان اوجالیبیدیر
باخ بییر ساوالان باشینی قاپلانلار آلیبیدیر
اولادلاروی گؤر نئجه قول بوینا سالیبیدیر

اؤرمانلارون ایچره دولانیر فخریله اصلان
ای شانلی وطن تاریخ و دستانووا قوربان

منصور اولوبن جاتدی گویه سانک آن الحاق
اعجاز الهی سنه یار اولمادا مطلق
سیر گون اولاجاقدیر اولادونیا سنه ملحق

اولدون آنا تورباق تازادان روضه رضوان
ای شانلی وطن سینمهده بیمانووا قوربان

تورکی دیلین ائتمیشدی یاساق بییرتیجی دوستان
بو دیله دئمیشدی منه سن باغلاما بییمان
باخ بییر دیلیمه وارلیعیما تاپمیشام عنوان

ایندی دیلیمه ترجمه اولموش آنا، قرآن
ای شانلی وطن قانووا، قرآنووا قوربان

تکبیرون آنا دونیا یا باخ بییر یول آجیبیدیر
برلنده اولان دیواری باخ، گؤر ائل آجیبیدیر
دونیا دا آنا گؤر نئجه قرآن گول آجیبیدیر

ایلیردی جهان سؤیله بییری کعبه دیر ایران
ای شانلی وطن بیرق الوانووا قوربان

دوشمان سنه باتماز داخی ائلدن دایاغون وار
تورک و لر و فارس، کورد کیمی همچال باهاغون وار
داغلار دوشونه باخ هله اصلان یا تاغون وار

حاشا باتا بیلمز سنه متحدانیده دوستان
ای شانلی وطن حاجب و دربانووا قوربان

خلادلاری قویما آبییرا باشی بدنندن
قویما چالاغان قمرینی قووسین بو چمنندن
آذر ائلی ال چکمز آنا بییرده وطنندن

آذر ائلی دیر ائلرون ایچره سنه دربان
 ای شانلی وطن مولکیده درسانووا قوربان
 سن سیز آنا خوشدیر من اولام قانیمه غلتان
 من باغلامیشام سنله آنا قانیله بییمان
 لوح اوّره که مهر ووی حکا ئیله دی سبحان
 آرشلر الینده هله واردیر آنا بیکان
 ای شانلی وطن رستم ودستانووا قوربان

~~*~*~*

حکیمه خانیم بلوری =====

* تبریز *

قوللاریم دولانار بوینونا بیرگون * یغنه باش قویا رام دیزینه تبریز
 حسرتدن ، هجراندان جانادویموشام * دوینحا باخارام گؤزونه تبریز

o o o o o o

بولانلیق سولارین آخسین دورولسون * تزه گونلریندن بوساط قورولسون
 سهند حمالینا بیرده واورولسون * بیر قوبار قونما سین اوزونه تبریز

o o o o o o

گولپستان باغی نین سئیرینه گلیم * لاله یاما جیندا بیرده دینحه لیم
 اؤتن گونلریمه یغتیشمز الیم * دوشوم هئج اولما سا ایزینه تبریز

o o o o o o

آنا تبسمون آی ایشیقی دیر * قولوم قامتی نین سارما شیقیدیر
 شعرین بودونیا نین یا راشیغی دیر * اینجیسی شوکنمز خزینه ، تبریز

o o o o o o

سن شاعر عمرومه وقار وئریبسن * صلوب سارالمایان گولزار وئریبسن
 اعتبار وئریبسن، ایلقار وئریبسن * هرایگید اوغلونا ، قیزینا تبریز

o o o o o o

قید - حکیمه خانیم بلوری دن صورشدولار اگر تبریزده اولسایدین
 اونلارا نه دئیهردین . او بعله دئییر : اونلارا بوتبریز شعرین
 اوخویاردیم گؤندهرن : احمد آذرلو

~~*~*~*

* دیلیم *

صورشساز احوالیم، آی قارداشلاریم
نیسگیللی بیر حالیم؛ دیلیم T دیلیم دیر.
ایللردی آغزیمدا، قوهون - قارپیز تک
دوشمانلار الیه، دیلیم - دیلیم دیر.

دیلیم، بیر جلوه دیر "نباتی لار" تک
دیلیم، بیر چشمه دیر "جیعاتی لار" تک
دیلیم، بیر نغمه دیر "بایاتی لار" تک
چوبان توتہ گینده، بمیم - دیلیم دیر.

دیلیم، بیر ده نیزی دی، دیلیم گمی دی
دیلیم، "گور اوغلودی"، دیلیم، "نبی" دی
دیلیم، خان "گرمین" دردی، غمی دی
دیلیم، "روحانیم" دی - "گوچیجه گولیم" دیر

دیلیم، "ستارخانین" نهضت دیلیسی دی
دیلیم، "بابک" لرین غیرت دیلیسی دی
دیلیم، ایگیت اقلین همت دیلیسی دی
دیلیم، فرعون بوغان "رود نیلیم" دیر

دیلیم، "دده قورقوت" دیلیم، "قوربانلی"
دیلیم، "اسماعیل" لا - "عرب" داستانی
دیلیم، "علسگرین" شیرین دؤورانلی
دیلیم، "حسته قاسم" عاشیق "تیلیم" دیر.

دیلیم، "واله" دیلی - "زرنگار" دیلی
دیلیم، "صابر" دیلی - "شهریار" دیلی
دیلیم، "حسینی" نین، افتخار دیلی
دیلیم، مؤمرور، گونوم، آپیم، اپلیم دیر

ایضا حلاز: نباتی آذربایجانین اوشتیین کزدیندن چیخمیش بؤیوک عارف
شاعر دیر. چیغاتی: میاندا بیا چینیندا بؤیوک و بؤلوک جای دیر.
روحانی و گوچیجه گولی: ایکی عاشیق ها والاری دیر. بم و ذیل: ساز
ها واسی نین قالینی و اینجه سنی دیر.

✽ ۱۰۰. اشلر آغلا سین ✽

عاشیق قاردا سن زخمه نی وورتغلرہ ✽ قوی تارگلسین دیله ، تفلر آغلا سین
کۆنلومده ائیله پغم ، کدر مسکن ✽ بیرسؤزدانیش گره ک سؤز لر آغلا سین

۰۰۰۰۰

اؤخ ده ییدی داغدا گزن مارالا ✽ سؤزده بولاق، آوزده گؤز لر آغلا سین
سۆلولون قانادی قانا سۇیا نیب ✽ با عا دانیسگیلی گۆل لر آغلا سین

۰۰۰۰۰

"قا جا ردا حئیران تک او جارد ا تۇراج" ✽ مارالاریم اعلوب اعلر آغلا سین
"روشنین" گؤز لری قالیب اونا یدا ✽ مۇفاندا چچک لر ، جؤل لر آغلا سین

✽~~~~~✽

صفا له حسنلو

=====

✽ آنا دیلیم ✽

یا شا وار اول آنا دیلیم   خلقه یار اول آنا دیلیم
یختیار اول آنا دیلیم   حل اولار سنده موشگیلیم

۰۰۰۰۰

یا شا دیلیم ، شوقه گلیم   صولما سین گۆل تک هیکلیم
عقلی اولان آبیق اعلیم   سنی آتماز آنا دیلیم

۰۰۰۰۰

تاریخلرده شهرتین وار   ائل یانیندا حرمتین وار
داغلار کیمی قدرتین وار   دالفالان، گل، گؤجو سئلیم

۰۰۰۰۰

دده قورقود سارین چالیدی   اعلر سندن الهام آلدی
آج قالانی یادا سالیدی   اعلر اولوبدو جوخ بئلیم

۰۰۰۰۰

آتا - بابا ییادگاری   سخت گنجیرتدین روزگاری
خوش گلیب سن بیزه ساری   ایلک باهاریم ، تازا ایلیم

۰۰۰۰۰۰

باهار جاغی آجیل گۆلوم   قوی سن ایله من ده گۆلوم
"یوخسول" ایله دایاق اولوم   گوزیاشلارین من ده سیلیم

✽~~~~~✽

آذربایجان لغت نامه سی بنیادینه

یاردیم یئتبرون

گؤرکملی عزیز وارلیق محله سی

ایکی ایله قدهردی کی، من ایستییرم بو مکتوبی سیزه یازام ،امما هر دفعه ال ساغلامیشام ،بلکه ایش بیر آزدا قاباغا گئده ...دئمه لی یم کی، من اون ایلدن آرتیق دیر " آذربایجان لغت نامه سی " نین بینوو- ره سین قویمو شام .آخی نه حور دئییم ،بؤحور سوز دئمک بیر آز "حسارت" دیر من کی دوکتور هیئت کیمی اوستا دلارین کنارینده ،یا اوستاد دوکتور نطقی، یا دوکتور غلامحسین بیگدلی حنا بلاری نین برابرینده بیردیرناق دا دگیلم .امما هر حالدا ،بیر ایشیددی کی ،باشلاندى .نی یه ؟اؤزونین بیر اوزون ناغیلی وار،کی اؤزیئرینده یازیلیب .ایندی گره کدیر آچیق سوز دئمک .بلی، اون ایل بوندان قاباق ،من اؤز " حیات یولدا شیمین" یاردیمیلن کی، بیر فارس خانیم دی و آذربایجان ادبیات و مدنیت و تاریخینه جوخ علاقمند دیر ،بو یولدا قدم قویدوم .فارس دیلیبندنه عنوانی بوجور یازدیق " بنیاد لغت نامه آذربایجان " و تورک دیلین - ده هاما ن " آذربایجان لغت نامه سی " عنوانین قبول ائتدیک .

ایندی دئمه لی یم کی، ای عزیز و بؤیوک وطنداشلار و اوستا دلار ایش قول - قاناد آحیب ، ایش منیم و حیات یولدا شیمین الیندن چیخب مین لر فیش اوست - اوسته قالانیب .بیزیم ده مالی امکانیمیز قورتاریب .آخی اون ایل ، بؤش الین ، بیکارلیغینان ، مینلر فیش یازمیشیق .دئمه لی یم کی، فقط اون بیر مینه قدر بایاتی، ایندی یه قدر تۇپلانیب و بوبایاتیلار البته لغت نامه نین بیر حصه سیننی تشکیل وقریر .لغت نامه باره سینده گره ک دئییم کی، بو لغت نامه ، آذربایجانین بؤتون تاریخ ، مدنیت ، ادبیات و اجتماعیاتین ، موسیقی ، هنر ، جغرافی آدلاری، داغلار، دره لر و کندلر و شهرلر وهربیر شئی کی، یازی یا گلله بیلر ،اونا شامل اولور و بؤتون آذربایجان ملتین نین کئچمیش وایند- یجه وارلیغینا حصر اولونور .

من (کی ایندی لیکده " روشن " آدیلا منی تانیاسوز یا خشی راقدیر) بؤتون آذربایجان وطنداشلاردان یاردیم ایسته ییرم ،شاید بو ایشین

یوزدن بیرین بیریریره یئتیرم. یاردیم ائتمگه علاقمند اولانلار ایکی جهتده سیزه کؤمک یئتیره بیلرلر: بیزیم بیر "محل" له احتیاحیمیز وار، تا لغت نامه نین ایشین اوْرادا بیریریره ییفاق وداها دا فیش و کتاب بیزه هدیه ائده بیلرلر. فیشین بیر نمونه سین بو مکتوبلا گؤنده-یریم و اما آخیر سؤز بؤدور کی، اگر بیر نئجه علاقمند تاپیلا کی، لغت نامه نین ایشین بو بؤل و روش ایلن ادامه وئره، سیز حاضیریک، بۆتون امکاناتیمیزی اوْنلارین اختیارینده قویاق و اعوزوموزده یاردیم یئتیرهک .

حال حاضیردا، بواره ده بیز هئج بیر آدرس ویا عنوان وئره بیلیمیر - یک ، چونکی حقیقتده بیزیم عنوان و آدرسیمیز سیر "یوز مترلی" ائویمیزدی . اوْنا گؤره هرکیمسه کی ، ایستهدی لر سیزه کؤمک و یاردیم یئتیره لر، خواهش ائدیریک کی، فقط "وارلیق" مجله سی ایلن تماس توتسونلار. بیز داها دا بواره ده مکتوب یا زا حاغیق .

ساغ قالین - یاشایین

* تذکره ی شعرای آذربایجان *

دو جلد اول تذکره ی شعرای آذربایجان تالیف آقای محمد دیهیم از چاپ خارج شد و سه جلد دیگر قرار است به همین زودی منتشر شود .
 در این تذکره ها ضمن شرح حال و آثار شعرای آذربایجان نمونه هایی از اشعار آنها به فارس و ترکی نقل شده است . مولف برای جمع آوری و تالیف این اثر زحمت بسیار کشیده و منابع زیادی را مورد بررسی قرار داده و اثر گرانقدری از خود به یادگار گذاشته است .
 ما ضمن تبریک و اظهار خوشوقتی امیدواریم هر چه زودتر جلدهای بعدی نیز بزودی از چاپ خارج و بدست خوانندگان عزیز برسد .

وارلیق

* آخسام تعطیلی *

ساعت چالدى
كوچەلرە آخسام ايله برابر
مەھنلەردن انسان سەلى بوشالدى
آغىر - آغىر دستە - دستە گەدەرلەر
اللىرىندە
باشلارنىدا
گەيدىكلەرى پالتارلاردا
يۇرغونلۇغون ھېسلى - تۇزىلو كۆلگەلەرى ايزلەرى
اۆزلىرىندە
ايشىلدايان ايكى گۆزدور
گۆزلەرى
ھەر بىرى نىن
جان يۇلداشى صىغىنجاغى : سىغاراسى جىبىندە.
و بىر تارلا خىالى دىر
(گەچمىشلەردن آرتا قالان)
كۆنۈللەرىن دىبىندە .
بىر زامانلار اۇ تارلا دا جۇت سورەن لىر، دن سېمەن لىر
و بىر نازلى قادىن كىمى ھوھەسلەرىنە دىغوزوب
اۇنو جاندا، سەتەنلەر
ايندى يۇرغون - آرغىن انن بو آخسامىن
روحا دولان دۇمانىنى داشىرلار
و ھەر گەچەن گۆندە
آرتىق يا واش - يا واش
رۇيا لاشان
تارلاردا، ن
داھا اۇزاقلاشىرلار .

* وارلیق درگی سبنه *

وورولدوم سن کیمی نگاره وارلیق * دوستا شافاق یادا شراره وارلیق

*****

دکمیتم پولوندا قوربان خانیمی * سینا ما ق ایسته سن بو پیمانیمی
چکیبسه قلینچی، تۆکسن قانیمی * یا زارام قانیملا دووارا وارلیق

*****

ایللر بویو یاتمیشلاری اویاتدین * ائلین آدین دونیا لارا اۇحالتدین
پارلادیقجا، دوشمن اوزون قاراتدین * آلا دئوی سالدین حصاره وارلیق

*****

اغلیمه ، یا بانجی قوروب تلهنی * سالیردی تلهی یولدان گلهنی
سن هدایت ائدی بوقافلهنی * تاپیب حیاتی نی دوباره وارلیق

*****

"اؤن بیر" یاشدا تئلین یانا وورورسان * کورا و غلو تک یاغی بؤینوبورورسان
اغلیمیزه شادلیق - شنلیک، غرورسان * افتخارسان بیزیم دیاره وارلیق

*****

اصلان کیمی نعره سالان جۇللره * سسی نی چاتدیران اۇزاق ائللره
دیلیمیزی سالان دیلیدن - دیلنره * ائللرین باغینا هزاره وارلیق

*****

سۆزچونون دیلینه قویورسان سۆزو * سازجی آلیر سندن الهامی اؤزو
یورولماز ائلیمین سنده دیر گۆزو * ائلیمین بختینه سناره وارلیق

*****

سۆز اهلی ماتا هین گتیریر چۆله * چۆخۇ بولبول اولوب سن کیمی گۆله
گتیریبسن حتی "عبدی" نی دیلنه * سۆزونو گۆنده ریب نگاره وارلیق

~~~~~

﴿ شھید بالالار ﴾

دردیمنی نئجه دئیمیم واللاه دئییه بیلیمیرم
من نئجه عصیان ائدیم پئتره گوییه بیلیمیرم
باشیما قاراسالیب قارا گئییه بیلیمیرم
بۇ شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

آغلان تئدییلار داشنی دا توپراغی دا آی آلاه
سیندیردییلار بیر کورپه بۇ داغی دا آی آلاه
باغلی قالدی نئجه بیگ اوتاغی دا آی آلاه
بۇ شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

بیر گلینین الیندن گئتمه میشدی جناسی
سیرگولله ایله داغیلدی اونون عوموردونیا سی
ایندی آنالار توتور اوغول یاسی ، قیز یاسی
بۇ شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

بۇ زامانین حکمونو اینانا بیلیمیرم من
بۇ دردلرین اونونده گینه اگیلمیرم من
سنه شلی اوچرن سوزوم چاتمیر ای وطن
بو شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

دایانمیشتم کدرله مزارلارین اونونده
دئونور گوز یا شلارینا گوی ده. دومان دا چن ده
دونیا منه دار گلیر اقلیمین دار گونونده
بۇ شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

دایانمیشتم گوزومده ایکی داغلا یاش منیم
ایچیمده. هارای سالان طوفان منیم ، قیش منیم
او گوللر دگئیدی بۇ سینمه کاش منیم
بۇ شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

هله چوخ دور فیدانین بوی آتاسی واختیدیر
قوشلارین کورپهلری اۇپا داسی واختی دیر
چوخ آنانین کام آلیب توی توتاسی واختی دیر
بۇ شھید بالالارین اؤلن چاغی دگیلدی

﴿ سهند و سا زمین سۆزو ﴾

سهندین روحونا اتحاف

سهندین اییل دؤنومونا سبتیله یازیلیب .

بومقاله ده مرحوم سهندین سۆز قدرتیندن و پوئما سینداکی زنگین موسیقی دن سۆز آچا جاغام .

دده قورقود پوئماسی نین باشلانیشلاریندا . و هابئله پوئمانین متنینده سۆز قدرتی و خلقینه باغلیلیغی یوکسک سویه ده گۆرسه نیر . او بیویک و ماهر بیررسام کیمی شعر پریمی ایله زمانه سی نین تصویرین چمکده هنرین گۆسته ریب و خلقی نین اؤنونده اؤز ملی بۆرجونو و ثرمگه نائل اولوب .

هرشئیدن اول بو تصویرلرده شاعرین رئال باخیشی گۆزهل شکیلده . گۆرونور، ائله اونا گۆرده او رئال باخیشی ایله خلقی نین تمیز آمالین و گله جکده گۆنشلی گۆنلرین قارشیلاییر . اورداهکی دیل آغیز سۆزون اوسانار

صوروشون مطلبی تئل لر سؤیله سین
دوداق دانیشار سا اود توتار یانار

گره کدیر زخمه لر ال لر سؤیله سین
هر اؤخوجونو بیوازا شاعر موسیقی سیندن باشی جیخسا ، بوبندی ایلک دفعه اؤخویاندا . کلمه لرین بیر- بیرینه اویغونلوغو و موسیقیلی اولماغی اونون توجهین جلب ائده ر .

دتمک باشلانیشلارین هر بندی بزه نمیش گرده ک اوتاغینا بنزه بیر و کلمه لرین هر بیریمی شاعرین گۆزهل دویغوسوندا ن و درین دوشونجه- سیندن خبر و ترییر ، منظومه نین باشلانیشی و متنی و قورتولوشو . اوقدر . اویغوندورکی بیر موسیقی دستگا هینا بنزه بیر کی ، بو دستگا ه نئچه گوشه دن و تصنیفدن تشکیل تاپیب . اللر ، تئلر ، زخمه لر ، اوسانار ، یانار و سؤیله سین ردیفلری داها موسیقی سین زنگین لشدیریر .

شاعرین تصویر دوزه لتمه گی (ایماژ) تورک ادبیاتیندا . اؤزونده اوستون یئر توتوب .

گئجه نين قوينوندا وقارلى داغلار * سانكى ابدى بيرويخويا باتميش
دره لر، تپه لر، مئشه لر باغلار * دونيانين خشيريني، شريني آتميش
بعضاً پوئماداكى قدرتلى تصويرلرى اوخوياندا، آذربايجانين
گوركملى شاعرى مرحوم وورغونوندا شعريندهكى تصويرلر گوزومون
اغونونده، جانلانير.

يئنه ده، يام ياشيل گئيب لر داغلار
گوز كيمي دورولور قاينار بولاغلار
اربير گونئي لر دوشونده كى قار
ياغيش دا ايسلادير او گوگ چمنى
طبيعت الهاما چاغيرير منى
نظريم بورادا مقايسه يوخ، بلكه ده خلق شاعرين تانيتديرماقدا
حقيني ادا ائله مكدير.

دهلى دورول داستانى نين (بوى نين) باشلانيشندا. گئجه،
قارانلىق، قارانقولوق، مشعل، ايشيق، ايستك، حقيقت، انسانلىق
كلمه لر گوزه چاربير. بو باشلانيشدا شاعر قارانلىقا و آلدانيش
نفرتين بيلديريركن مشعل و ايشيق كيمي گوجلو سلاخلارنان يئر اوزو.
ندن سيلمه گه چاليشير يالنيزتگجه اوزو يوخ، بلكه انسانلارى دا. بو
مبارزه يه چاغيرير

شيطان يارانميش تانيتدير اراق * ازهلدن قارقميش گئجه نى انسان
اوجاقلار، مشعللرياخماقلا آنجاق * قاچميشدير گئجه دن قارانقولوقدان

*****

قارابولوتليقداسورونديگجه آي * ايشيق دهره لرى گئجه نى بيچير
گئجه دن قيريلميش صحنه لر لاي لاي * سيني قوشون كيمي قارشيدان كئچير
سهندين فلسفى و اجتماعى باغيشى هابئله دزين معلوماتى دا
ماراقلى دير.

نئجه كنى اريبودكى حقيقتدن سوز آچير، بيروفيلسوف كيمي گوروشور
بيرده حقيقتنه تانيش اوزرهك * تانيرستوگيليسين هر صورتينده.
من قول قويما رام عرفانا، دتمك * حقيقت وارانسان معرفت ينده.

*****

كئچنلر دتميشلر: هر حقيقتين * مينلم صورتى وار، مين لراوزو وار
كيمسه نه باغيشتلا باخارسا اونا * اوز باغيشى قده رعه يول تاپار

واؤراداکی، خلقین دبلریندن و اعتقادی ایشلریندن دانیشیر، بییر
جامعه شناس کیمی اؤزونه بیئر توتور.

هله ده - هله ده بییزیم بیئرلرده * ساده نسانلارین آندی چیراق دییر
خلقین آراسیندا کئنده. شهرده * مقدس بیئرلرین آدی اوجاق دییر
دئمک پوتما نین هریندی درین بیلگی وئررکن، غفلت یؤکوسوندا
اویا دیب چالیشما غا چا غیریر. حتی شاعر بییر آنلیق ساکت اولما غا
دا راضی دگیل نجه کی، چوللرین سکوتی دا شاعری سسله بییر:

چوللری یوروین معنالی سکوت * بعضاً لال دایانیر گاه دیله گلیر
یوللارا باغدیقا من مبهوت مبهوت * ائله بیل سکوت منی سسله بییر
شاعر عاشیقلاردان کی، قرینه لردی شفا هی ادبیا تیمیزی سا زین سیم
لرینده اوره گ لرینده. دایشیرلار، توکنمز محبت لن سوز آچیر، دئمک ائله
او اؤزوده. یا رادیجی خلق عاشیقی ایدی، باشلانیشین بییر حصه سینده
عاشیقلاردان سوز آچیب و قدرتلی ویا رادیجی بییر عاشیق کیمی عهد.
سیندن گلیب:

عاشیق چومه سیننی اینگیلده درک * گزیربرده - پرده افسونکار الی
تقلیر تیتره دیکجه تیتره بییرا و رهک * هرکسین جانلانیر عشقی، املی

*****

بیلیم نه سردیر عاشیقین سین * ائشیدن اوره کده قالماز اختیار
ان کیچیک یا شیمدان عاشیق نغمه سین * ائشیدن زامانلار توکوم بیزدورار

****

کونول محبتدن دانیشان آندا * عاگیل قویوزونون سیمی قاریشیر
عشق الی تقلره زخمه ووراندا * کیمیمی قیریلیر، کیمی قاریشیر

*****

باشلانیشین صونوندا شاعر اؤز زنگین و موسیقی لی دیلین بئله
تعریف ائدییر:

بو دیلین کلمه سی، جمله سی یوخسا * وصفه سیغما یان فصاحتی وار
هامی لار، هامی لار آشتا دیرا ونا * بیلیمیم نه گوجو، نه قدرتی وار

کتا بین او عوماغین بوتون آذوی ایگی دلرینه اوره کدن تاپشیریرام.

قراچورلو سهندین

وقاتی نین ایل دفنومی

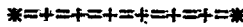

دومان باسیب سندن صونرا سهندی
گوزوم اونى گوزمور یانیر اوره گیم
هجران قایغو آتیب اونا کمندی
گچس گونلریمی سانیر اوره گیم
اودلانیز اوره گیم، یانیر اوره گیم

بولبول آیریلاریش قیزیل گولیندن
اثل اوغلو آیریلماز گوزه ل اقلیندن
باھاردا اوزولدی الیم الیندن
سن سیز تانیدیغین دانیر اوره گیم
اودلانیر اوره گیم، یانیر اوره گیم

دده مین کتابین اوغودی یازدی
کونلومدن هجرانی قایغونسی قازدی
سازیمین سوزلری سازیمما سازدی
یاغین سرداشلارین تانیر اوره گیم
اودلانیر اوره گیم، یانیر اوره گیم

ساوالان قارتالی یوزون گولمه دی
دردوی حکیم لر نیچون بیلمه دی
بیر کیمسه گوزوون یاشین سیلمه دی
سنی بیر قلمداش سانیر اوره گیم
اودلانیر اوره گیم، یانیر اوره گیم

* آواز *

بیرگون اولار بۇ لیل سولار دۇرولار
آراز اۆسته یوزلر کۆرپو قـورولار
یاش اۆدۇنلار یانماز، یانار قورۇلار

پارچالانار، سینار دمپیر قغسلر
آزاد اولار قغسلردە نفسلر

قان اولاسان آراز، آيیردین بیزی
نییه آغلار قويدۇن ایکی عزیزى
باکۇدان آيیردین گۆزەل تبریزي

لازیم اولسا ات گۆتۈروب چاپاریق
فرهاد کیمی داغی - داشی چاپاریق

بیر گون اولار اوجا داغلار چاپیلار
پاسلی قیفیللارا آچار تاپیلار
بیرده بۇ تندیرده چۆرەگ چاپیلار

ایستکلی لری بیر - بیرینی قوجاقلار
گۆل - چیچکدن دۆلۇ اولار قوجاقلار

دمیر دیوار آيیرامماز اقلری
چۇخ دۆزمۇشوق اوزون - اوزون ایللیرى
کسەلر دە حق دانیشسان دیللیرى

دوشمنین الیندە اولساق دا اسیر
زندانبان اسیرین الیندن اسیر

آیری دوشمـر آنا اوز اهلادیندان
آیری سالملار دا چیخماز یادیندان
یاد اقلەر باکودان، اوردوبادیندان

چوبان بیلەر قورد الیندن سۇروسون
سۇروسونی هانسی یولا سۇروسون

داها اۆرەگیمدە قالمايیب دۆزوم
پولونا تیکیلیب نیگران گۇروم

ایللر بویو قالیب سینهمده سوزوم
 بوندان آرتیق اوره کده سوزقالنماز
 بوندان دا چوخ درد اوره کده قالنماز
 اوزاقلاردان سسین گلیب، یئتیشر
 اورهک بیر آرتسکین تاپیب، اوتوشر
 چوخ دا چکمهز قوجاقلار اوپوشر
 آز همت ائیله سک آچیلار یوللار
 قارداش - قارداشینا گول - چیچک یوللار
 بیلیرم آز قالیر آچیلین یولوم
 آچیلین قانادیم، آچیلین قولوم
 من گرهک دوشمانین ریشه سین یولوم
 افق لره باغیر نیگران گوزلر
 ایستکلی اوره کلر بیر - بیرین گوزلر
 موشتولوق وئر بوتون قوهوم قارداشا
 آیریلیقین عومرو چاتیب دیر باشا
 گنجه کتچیب آز قالمیشیق اوباشا
 گونش یا بیلدیقجا قاچا جاق گنجه
 گنجه گتمه لی دیر قالنماز گنجه
 بیر گون اولار توکدار بیزیم یارامیز
 بیوده گلر سنل آپارمیش سارامیز
 اوتای - بوتای دای ساز اولار آرامیز
 دوزدی " نصیر " یوللار هله باغلی دیر
 منیم بقلیم یئنه سنه باغلی دیر

*****

﴿ بیلدیریشد ﴾

مجله میزده نثر اولونان نهج البلاغه دن خطبه لر آدلی سلسله یازیلار
 آقای اسماعیل هادی نین چوخ مشغولیتیندن گله جک صایی یا بوراخیلدی .

وارلیق

گۆگرچین
* حکایه *

قانادلاری نین، روحو اوخشایان، عصلیری دینجلدن سسی ایله، باشی
— مین اوستوندن اؤتوب آرغین قیراغیندا اؤتوردو، قورخا — قورخا
هنده وهرینه باخدی، بویلانیب ساغینا — سولونا، آرخا سینا گۆزگزدیردی،
باشینی سؤیا ساری اندیردی، دیمدیگی سؤیا دهیمه میش بیرداها باشینی
قالدیریب هولسک دؤر — برینه باخدی، باشینی سؤیا ووردو، بیر — ایکی
قورتوم ایچیب یئنه ده قورخو ایله بویونو بوروب اطرافینی یوغلادی،
بیرداها باشینی سویا ووردو یئنه ده بیر — ایکی قورتوم ایچدی،
اؤرهگی نین تیتیره مه سی دغشونون قایاریب چوکمه سیندن بللی اییدی .
بیرده سۇدان ایچمک ایسته دی، لاکین ندنسه چکیندی، باشینی قالدیرما
سیله اوجما سی بیر اولدو. قانادلاری نین شاققیلیتییسی اشیدیلدی...
یازیق گۆگرچین! هتچ کسی اینجیتمه دین، اما بیر عؤمور قورخو
ایله یاشادین، بیر قورتوم سؤیو واهیمه سیز ایچه بیلمه دین...
آی گۆگرچین، گۆگرچین! سن نه قدر منیم مظلوم وطنیمه
اوخشاییرسان!

* گۆروشومه گلنده * آخشین — آغ کمرلی
=====

گۆروشومه گل!

سویکنمه دووارة،

دووارا سویکنن،

دووار کیمی

ساکیت اولار، لال اولار،

دورما، دورماق اولوم دیر

دورماق، درد دیر،

من سنه!

دریندن، درد لریندن یازیرام

گۆروشومه گلنده!

گۆزلرینده، بیر تونقال آلو گتیر ایسینیم.

گۆروشومه گلنده!

الرینده، قوجاق — قوجاق ایشیق گتیر، گۆروشوم،

گۆروشومه گلنده!

دوداقلاریندا نغمه گتیر، اویوشوم، گۆروشوم.....

* سلما سیم * (محسن منوری)

بۇلاقلارون گۆز یا ش—یندان	سلما سیمین داغ داشیندان
قوجاق — قوجاق سۆزوم واردی .	قارنی یاریق ^۱ قارداشیمدان
شور دریا نین یقل لرین—دن	قره قیشلاق ^۲ ائل لرین—دن
اتک — اتک سۆزوم واردی .	اره ویلیم ^۳ گول لریندن
گؤل لریمین صونا س—یندان	چمن لرین دورنا سیندان
قاتار — قاتار سۆزوم واردی .	زولالاریم ^۴ آخما س—یندان
ساری داشین ^۵ ترلانین—دان	بوروشقالان ^۵ چتیرانیندان
دسته — دسته سۆزوم واردی .	درمان دره ^۶ ریحانین—دان
چهارستون ^۹ آولاغی—ندان	قیزیل کندین ^۸ یا ییلاقین—دان
سوری — سوری سۆزوم واردی .	قابق تپه ^۱ دویداغین—دان
باغلاریمین میوه س—یندن	یا شیل حتم دره س—یندن ^{۱۱}
خورجون — خورجون سۆزوم واردی	تاریخیمین گتچمیشین—دن
مارشیمون ^{۱۳} ی وورما س—یندان	سیمیتقونون ^{۱۲} دعوا سیندان
کتاب — کتاب سۆزوم واردی	جیلولارون قاشما س—یندان ^{۱۴}
غنی زاده دیارین—دان ^{۱۶}	سعیدیمین ووقارین—دان ^{۱۵}
دفتر — دفتر سۆزوم واردی	نیم تاج تکین نیاریم—دان ^{۱۷}

(۱) اوچ قارداش یا قارنی یاریق داغ آدی . ۲) قره قیشلاق : سلما سین گون دوغانیندا . و اورمیة گولونون قیراغیندا . لک ائلی نین قیشلاق یقری . ۳) اره ویل : داغ آدی . سلما س چولونون چایلاری نین قایناغی اولان بیر داغ . ۴) زولالار : چای آدی . ۵) بوروشقالا : ایران — تورکیه مرزینده . یقرلشن بیر کند آدی . ۶) ساری داش : ایران — تورکیه مرزلی نین آراسیندا . یقرلشن لک ، شیخ کانلو و مندلوکانلو ائل لری نین ییلاق یقرلری . ۷) درماندره : کند آدی . ۸) قیزیل کند : ایران — تورکیه سرحدینده یقرلشن کند آدی . ۹) چارستون : بوروشقالان یاغینیندا کند آدی . ۱۰) قابق تپه : کوردگندلریندن . ۱۱) حتم دره سی : اورمیة — سلما س جاده س—ینده یقرلشن صفالی و آغالی بیر دره نین آدی . ۱۲) سیمیتقو : جیلولار سلما س با شقین ائده نده . چهریقین مقتدر . حاکمی . ۱۳) قالاتی ۵۶ — نحی صفحه ده

✽ ناز ابله گل ✽

گل گولوم، گل گۆزه لیم، گل غزلیم، نازیله گل
حانیمی الما قنا مپن عشوه و اعجازیله گل
کیبریگون او خدی، قوی اولسون اعله قاشلاردا کمان
دۆزله ویر قلبیمه هم سوزیله، هم سازیله گل
گوروسن ایندی اغوز عشقونده کی شوریده منی
سن ده شوریده سراول شوریلنه شهنازیله گل
گۆزلرون نرگس، اوزون گول، دوداقون بیرغنچه
بوقدهر حسنه بهارا اولدی گولوم یازیله گل
گریانوب هجرا و دینا من یازیقین بال و بیر
سن پیری تک پیرا چوب آچ پیری پروازیله گل
من اگر روحیمی افسرده ایدوب هجر غمی
سن نشاط عالمه سال، رقصیله آوازیله گل
حسن رخسار ووی بیرده گۆره "معماری" سنون
عشرت و عشوه ایله غمزها یله نازا یینه گل

✽ لاله ده من ده ✽

هر غمده اوره ک دا غلامیشیق لاله ده من ده
هر غنچه ده قان آغلامیشیق ژالده ده من ده
گوم گوی گؤرؤب زانبا قون آرخ اوسته حمالی
زانبا ق دا یانیر، عشق اودونا لاله ده من ده
سپ ساری سارالمیش اوزوم آلاله مثالی
بیردلبره مفتون اولوب آلاله ده من ده
قیپ قیبر میزی گول تک قیزاریر اوزده یاناقلار
حتیرتله باخیر، گول اوزه محتالده ده من ده
گلشنده چمن یام - یا شیل افغانیده بولبول
بولبول ده گلوب تنگه داخی ناله ده من ده
آغ - آپیاق آی اوسته تگولوب قبقره زولفون
حسرتله باخیر، آی اغزوده هاله ده من ده
من "یوسف" عشقم یانیرا، م عشقون اودیندا
نورس ده یانیر عشقده، صدساله ده من ده

تانبیض حانی قنضه حاناندا گورمیشم
عرش اوسته اغوز خیالیمی جولاندا گورمیشم
تا ملک قلبی فتنه عشق ائیله ییب خراب
گنچینه لر بوخانه ویراندا گورمیشم
"مراغالی اوستاد پیمان"

نظیره : " کیمسه بیخماز آذر ائللین ... "

تا ظالمی بو اولکده جولاندا گورمیشم
"ستار" کیمین ایگیدلری متیداندا گورمیشم
غرقاب خشمی کی بیخا جاق ظالمین ائویین
مظلوملارین گوزیندن آکان قاندا گورمیشم
چون انتقاد ائده نمه میشم وضع دهردن
همواره مرغ طبعیمی زنداندا گورمیشم
کیمسه بیخانماز آذر ائللین چونکی هر زمان
دوشمان ائوین بیخانلاری متیداندا گورمیشم
تارز مگاه عشقیوه من قویمیشتم قسدم
گونلوم قوشون اسارت هجراندا گورمیشم
بیر آندا گونلو غارت ائله ر قاره تغلیرین
جان رشته سین او خرمن افشاندا گورمیشم
مسجددن آختاریب سنی زاهد فقط ولی
من حسنیوین نشانینی هریاندا گورمیشم
اصلینده نیجوگی جسته سی یم، آددا "صحتم"
کیم دردیمن دواسینی جاناندا گورمیشم..

*****

* سا والان پويئما سندن بيربارچا - ۳ - *

وارسمدير او، دولتيمدير
توكنممهين ثروتيمدير
فخرم ، شانيم ، شهرتيمدير
همده كسكيس قدرتيمدير
اوندان اعلمزليك عيانمدير
اثلهمه خان دير ، ها خانمدير
۳۱ ۵۵۵۵۵

اتهگي دوغمما اوواممدي
آنا يوردومدي ، يووواممدي
خوش صونو ، خوشجا هاواممدي
هامي درديمه داواممدي
هرنهددير ، جسميمه خانمدير
بهرستدن او، بير نشانمدير
۳۶ ۵۵۵۵

صاعى ، صولو صييرا داعلار
دورد بانيئندا جايدى جاغلار
باشيل حؤللىر ، بارلى باغلار
وار دوشوننده گور بولاغلار
او صولارچا اويادانمدير
چون مقدس قايدانمدير
۴ ۵۵۵۵

صازاغلار نه ساز چالار
ويييلتى لي سسلر صالار
گوركملى دير سرت قايلار
سسى ديتلر ، ساوى آلار
آدى اوندان ساوا آلانمدير
سس - ساو آلسا قايتارانمدير
۵۵۵۵۵

من اونون هايئنا قورسان
گوخلو هارايننا قورسان
قيشينا ، بايننا قورسان
حؤل، حمس ، حابيننا قورسان
صانكى داغلار ايجره خان دير
سى گوردور ، هايلايانمدير
۵۵۵۵۳۲

باشى نين چوخذو بلاسمى
پوردو پارلاديب جلاسمى
نچه هئيبتلى قالاسمى
وار ايگيد - ايگيد بالاسمى
دائما ايگيد دوغانمدير
بيسمى ، خانمى بوغانمدير
۵۵۵۵۵ ۳۵

اونون علوبتى واردير
نچه حوش بينى واردير
آيرى كئيفيتى واردير
كيم كى قدسيتى واردير
اونيجين باغير باصانمدير
اونا هر جتين آسانمدير
۳۶ ۵۵۵۵۵

اولو نعمتلى معجزه
اولو تانريدانمدير بيزه
كيزله دوروب اوژ - اوژه
نور اولوب هر گوره گوزه
اعليمه ايشيق صانمدير
گوروشو دوگون آچانمدير
۵۵۵۵۵

سواڭل ايستكله دولاندا
سيزيم ائله ايش قالاندا
بئش قايتارار سير آلاندا
ايش دوعرولار ساوالاندا
بیر سسه بئش قايتاراندير
اووادير، داغدير، آراندير
۰۰۰۰ ۴۲

سودور سواڭل قدير بيلير
سوز آحميشام دئيم نه لير
گيزلي آغلار، اوزده گولير
چوخونون گوز ياشين سيلير
غملر آليب ال دوتاندير
نعحه دادلارا چاتاندير
۰۰۰۰ ۴۳

مين ايليرله بئله اولموش
اڭليم غصه لرله دولموش
امكله دينج ليگي بولموش
بههر وئرميش امزو صولموش
يانيب - يانيب نور صاچاندير
اوره كلره يول آچاندير
۰۰۰۰ ۴۴

پوردون داش طورپاغي لعلميش
يادلار كوچوب، بورا گل ميش
عومور سوردو كده دينلميش
اڭليم يادلارا كهوره لميش
اڭل هاميا مهرباندير
يادلار نانكوردير، ايلاندير
۰۰۰۰ ۴۵

ياخشيليغا يامانليق مي ؟
يامانليق دا انسانليق مي ؟
پناه وئرمك نادانليق مي ؟
نانكورلوق امن امانليق مي ؟

نانكورلاردان كؤنول قاندير
آمان نانكوردان، آماندير
۰۰۰۰ ۴۶
پيسانساندان قايا يئي دير
انسانلاردا حيا يئي دير
انسان حقين صايا يئي دير
اونا حؤرمت قويا يئي دير
بر ايشچين قاضي وحداندير
اساس فرمان دا اوتداندير
۰۰۰۰ ۴۷
اودلار يوردو مسكنيمدى
سئويملیمدى، گولشنيمدى
نانكور ايندى بير قنيمدى
قوناق دئير ائو منيمدى
بو سوز بيلم نه اولاندير
حياسيزليقدان نشاندير
۰۰۰ ۰ ۴۸

هوره ر حئيوان، كئچر كاروان
اؤلارمى پاي دا طورپاقدان
خائينلار چين اولوم شايان
قنيم قانين ايچر انسان
بو حؤكمو سورسان هارداندير ؟
عزيز، دوغما ديارداندير
۰۰۰۰ ۴۹

وئريب ائلير گور ال - اله
صانكي داغلاردى سيلسيلاه
آغير اولماز داي هئچ شله
ساراميز دا دوشمز سئله
اونا سئوگي خان جوباندير
ايشلر آيدين دير، عياندير
۰۰۰۰ ۵۰

سوز آچديق بيز ساوالاندا
سئويملى فخريله شاندا
دولانديق، گزدك هر ياندا

دانيشديق دردله درماندا
او، علويتلى سلطاندير
مقدسدير، ساوالاندير

حرم‌تلی آقای دکتر جواد هیشت جناب لوی و آشاغیدا یازیلات، غزلین مجله میزده چاپ اولما سین
حضور یزدان رجا اندییره م . ساع اولون . آفریاد آوزم تبریزی

هر لحظه

نگار نازنینیم چون چنخار گلزاره هر لحظه

میساتک و شره رجان مین دل بیاره هر لحظه

گورنده دانه خال سیاهین گنج لعلینده

تو که ربو عاشق مسکین سپندی ناره هر لحظه

کمان ابرو لورین ایجان ، چکیبدر قانی پریپکان

میآدر دورا هر آن ، دل خونبازه هر لحظه

چکیبسن تیغ ابروی ستمکاری ، سنی تازی

ترحم ایله دورما یاره اوسته یاره هر لحظه

متاع نازی بیغمیشکن ، یازاتدون بیرقارا بازار

گل انصاف انت متاعی تلله مه انبازه هر لحظه

سروته دن اوژاقلاشما ، سوروش بیر عاشقین جا

تکیوانتمه گل عشاقیله گشتاره هر لحظه

بوگون آوزم دلخسته اولوبدر زلفیوره بسته

نه لایقدر که حسرتله باغا دلداره هر لحظه

بیزه گلن شعرلر و مکتوبلار حقیقینده

محلہ میزین اوغۇچولاری محبت دۇلۇ مکتوبلاری ایله امکداشلاریمیزین دیلیمیزین و ادبیاتیمیزین رواحی و ترقیسی اوغرونداکی سعی و همت لرینی یوکسک قیمتلندیریر، بۇ مقدس ایشده اونلارا اوغۇرلار دیله ییرلر. بیزده اؤز نوبه میزده بۇ قدر بیلن دوستلارا حمیمی تشکرلریمیزی سیلدیریر، اونلارین تشویقلری نین تلاشیمیزدا داها عزملی اولماغیمیزا یاردیم گؤستهره جگینه امینیک. بیزه گلن ادبی اثرلرین دئمک اولارکی، ها میسی شعر دیر. بونون بیر سببی خلقیمیزین شعر سئورلیگی ایله ایضاح اولونمالی دیر. فقط نظره آلینمالیدیر کی، نثرده بیویک احتیاجیمیز وار. سیز قلم صاحب لریندن نثر اثرلری گؤزله ییریک. هئچ اولماسا وطنیمیزین مختلف یئرلرینده یا شایان دوستلاریمیز او یئرده اولان اتا لار سؤزلرینی، ناغیللاری، عاشیق داستانلارینی بیغیب یا زییا آلماقلا بۇ زنگین خلق خزینه سی نین ایتیپ-باتماسی نین قاباغینی آلا بیلر لر.

ایندی ده بیزه گلن شعرلر حقیقینده بیر نئجه سؤز: گرهک شعر یا زیب گؤنده رن دوستلار اونلارین شعرلری نین بوتۇو درج اولونما ماسیندان گلایه لی قالما سینلار. چوخ وقت شعرلرین بعضی بیت لری موفقیت لسی اولور، قالان بیتلر یا عادیحه سؤز بیغیمی ویا وزن و قافیه جهتدن نقصانلی دیر. شعر یا زماغا باشلایان دوستلارا استاد شاعرلریمیزین اثرلرینی دؤنم دؤنه اوخومالارینی توصیه ائدیریک.

قره چمندن یا شار حیدر بابا اوغلو "شهریار گلیمیشدی" و "حیدر بابا نین یازی" شعرلرینی گؤنده ریمیشدیر. یازیر: "عزیز وارلیق"، سلام یورولما یا سیز، بۇ، منیم دوردونحو نامه و شعریم دیرکی، سیزه یوللا بیرام من قاییشقور شاقدا حیدر بابا نین اتگینده یا شاییرام و شهریارین اوشاقلاریندان بیریم...

"یا شار" تخلصلی بۇ دوستوموزون شعریندن بیر بند و خیریریک:

گؤزل قیزلار چۆلده یتمنک دررلر
اوغلانلاردا گاه اونلاری گؤدرلر
قیزلار بیلیب ییچیلدا ییب گولر

بولبول اوڭور بيلديرچين لر قاققىلدار
 داغ دوشوندىن آخان گۆزه شاققىلدار
 ابوالفضل روزى طلب "شاهين" يازير: اوزاق كندده ياشايرام،
 معلم، شعريمى سيزه گۆنده ريرهم، درج اولونما سيني خواهشا قديرهم.
 "نيه چاتمادين" شعرىنى مجله ميره آبونه اولوبالينه چاتمادىغى
 مناسبتيله يازميشدير:

يولونو گۆزله ديم حسرتله وارليق * سن گليب اليمه نيه چاتمادين
 من چاليشديم سنه قاتام اغوزومو * سن منى اغزوه نيه چاتمادين
 بهروز دليري ميا ب دان ايكي شعر يازيب گۆنده رميشدير. - "دۆزه -
 بيلميرهم" قوشما سيندان يو بندى بيرگه اوخوياق:

ايستهرم ايستكلى دوستلارا چاتم * آراز وار آرادا، اۆزه بيلميرهم
 اۆره گيم يورۇلوب هايidan هارايidan * قورخورام دوستلار آييران چايدان
 بهروز دليري نين ايكىنجى شعري "اوزاق اولماسين" دير. - بۇ
 شعرينده، قافيه خطلارنى گۆسته ريركى، دوستوموز بير قدر. شعر حقينده
 مطالعه سيني آرتيرمالي و قايدالارينا رعائيت ائتمه لي دير. اگر يتنى
 چه يازماغا باشلايان دوستلار اغز شعورلرينى شهر ويا كندلرينده اولان
 شاعر ويا ادبيات معلملرينه اوخوسالار، اونلاردان شيهه سيزكى، قايدا -
 لي مصلحتلر آلا بيلرلر، البته اگر شرايطه گۆره بۇ ايش ممكن اولماسا
 اوندا يئنه ده مجله ميز اغز بۇرچونو يئرينه يئتيره جك و دوستلارا
 هر طرفلى مصلحتيني اسيرگه ميه حكدير.

باكى دان ميرزه خان اووا مائسه (ارغوان) بيمر مکتوب و ايكي
 شعر گۆنده رميشدير. مکتوبوندا يازير:

" پروفيسور هيغت حضرتلرينه سلام. سيزيس اينحه صنعت عاليمينه
 ائتديگيز خدمتلردن خيلى تشكور. .... كيهان هواتى نين تورك صحيفه
 سى اولماقدان خيلى سئوينديم. .... شعري نين بيري "فكير سلسله سى" و
 ايكىنجى سى فضولى نين:

خم آچيلديقجه زولغندن بلا و محنتيم آرتار
 بحمدالله كى، عمروم اوزانا جمعيتيم آرتار
 مطلع لى غزلينه نظيرمدير:

جگرلر لخته لندىكجه ايچيمده محنتيم آرتار
 فيكير سئلنمده سانباللى بوجمعتيم آرتار

ا ریرکن گونلومون یاغی، اکیلدی ارغوان یاغی

باها رسنتورچالان چاغی، باغیعدا. نعمتیم آرتار

اصفهان دان حواد آذین "وارلیق هاردا سان" شعرینده یا زیر:

ای او مودوم، ای پناهییم هاردا سان * ای مرادیم، قبله گاهییم هاردا سان
گل یقتیش سن غربت اقلده دادیما * سیل گوزومدن اشک آهییم هاردا سان
مراغهدن ابراهییم آذری "حسرت" گونده ردیگی شعرینی "یا زما هنیسی"
آدلاندیرمیشدیر. شعرین صون بیت لری بئله دیر:

یبا رداغی، بیبر اولما گرا گل گوحو * اقلین گوحو، اقله بیل کی سئل گوحو
آذرا اقله تانری اوزو یار اولسون * قوشون "حسرت" گوزهل ماهنی اقلره
آقیشلا سین اقلین سال سین دیل لره

یکانین کهریزیندن تراب صغری باکی نین قانلی حادثه لرینده بیبر
شعر حصر اقدیب، گونده رمیشدیر. شعرین آدی "باکی" دیو. شعر بویست
ایله باشلانیر:

من دغیه ردیم هر زامان گلشن، گلستانلن باکی

یوخسا ایندی هر یقترین بیرقانلی میدنمان

۱۷ یا شلی محمد باقر ابراهییمی تبریزدن وطنیورلیک روحوندا.

یا زدیخی بیبر مکتوبلا اوز عکسینی بیبر شعوله گونده رمیشدیر. شعر بیت
دن عبارتدیر، ایلك بیتی بئله دیر:

جاناندا وفا اولما سا، حانان نه گره کدیر

انسانلیغا یول چکمه سه انسان نه گره کدیر

با یرام وطن دوست (شهاب) شعریندن بعضی پارچالارین "وارلیق"

دا. درج اولونما سیندان ستوینج و تشکرینی بیلدیریر، یکی شعر (بیبر
قوشما، بیبر غزل) گونده رمیشدیر، غزلیندن بعضی بیتلرینی و قریبیک:

آخو اولار کیم بیبر زمان آزاد اولار زنجیردن

، افغان اقلده زنجیرده چوخ چوخ اوزاقدیر شیردن

آزاد، انسانلار بیلیر، واردیر قضا و سرنوشت

قا چماق اولار میس می مکردنیا بویو تقدیردن

بنده گرفتار اولما یان بیشمز هلمچی - چیی قالار

گتت بیبر صوروش بوسری سن دنیا کتچیر میس

وقتی شهابا حقدن قان شمشیره بیروز دور

اولماز کی قان و قرمیشلرین دای قورخوسو شمشیر

مشگین شەردن مدیف بالاخیاوی كەچن ایل باكبدا تۆره دېلمیش
 فاحەلرە بېر غزل يازمیش و آغز درین تاثیراتینی ، ائله حەدە دینج
 اهالی نین قانینی آخیدان ظلمکارلارا قارشى اعتراضینی بیلدیرمیشدیر
 "باکی" عنوانی و تریلمیش و باکی ردیفلی بو شعردن بیرنەچە بیت
 درج ائدیریک :

سنسيز آغلار گۆزومون وارلیغی یاشلاردی ، باکی
 کۆنلومون ایستگی باغرینداکی داشلاردی ، باکی
 سنلە تاي اوچولارین گۆزلرینه داش توشورام
 نەچە یالقیز سنی گۆرمک ، بونە آرغاشدی ، باکی
 سانکی ایللر بویۇ گونلر قارا ، قانلیق یازیلیب
 چوخ تۆکولموش یترە قانلار یقنە قایناردی ، باکی

صمیمی وطنهورولیک و انسانهورولیک حسی ایله یازیلمیش بو شعرده
 مولف قافیە قایدالارینا رعایت ائدە بیلەمەشتیو . گلەحک یازیلاریندا
 بو مسئلهیه دقت یئتتیرمەسی آرزو اولونور .

یغنەدە . مشگین شەردن رسول آتشی محله میزه مکتوبلا بېر شعر

" وطن " آدلاندیغی قوشما سینی بو مصراعلارلا باشلاپیر :

وطن ، وطن ،	آنا وطن	ناحیم ، گولوم ،	صونا وطن
سنسن منیم	ازەل یوردوم	اقلریمە یووا	یوردوم
سنسيز اورەك	شاد اولارمی	اقلین سنە	یاد اولارمی
سندن عزیز	آدا اولارمی	سنسن کۆنول	صفا وطن
عزیز دوستلاردان	یغنی -	یعنی شعرلر	نشر اثرلری و مکتوبلار

گۆزلەییویک .

وارلیق

اطلاعیه

کیهان هواغی نین آذری تورکجه سیله نشر اولونان صفحه لری
 بوندان صونرا مستقل نشریه شکلینده و " یول " آدی ایله چیخاجاق
 و ایزان داغلینده پخش ائدیله جکدیر . تانری دان بو نشریه یه
 اوغور و باشاری دیله بییریک .

✽ اس كولىك (۱۹۸۸) ✽

" ايكى دوغوم گونو "

شعر كىتابىندان

آرالانسىن يارىقلى دوتلارىن

بارىقلارى

تنتا ترين پرده لرى كىمى،

فاش اولسون فاحشه لرى

بۇ دونيانىن درد لرى كىمى

اس، گوزونه، دوندويوم

لااله الاالله دىيىب

يىخاق بىر- بىر بىر بىر لرى

يىخاق او تورىته لرى

اس، گوزونه دوندويوم،

قالدىر دونيانى يىرىندىن

وورىقىره،

شوملاسىن تورباغىمىز

چىچك آجسىن ماوى - ماوى

يارىاق آجسىن ياشىل - ياشىل

تورباغا باسدىرىلان بايراغىمىز

اس، گوزونه دوندويوم

اس، بىزده ايشىمىزى بىلەك...

*****

اس كولىك، اس، كولىك،

اس، آغرىسىن آلدىغىم،

اس، گوزونه دوندويوم

قالاق - قالاق قالانسىن دالقالار

غرق اولسون

دويوشه دوزومسوز گمى.

اس، گوزونه دوندويوم،

سىجراسىن دىنيزىن چىركا بلى سويو

چىرىپىلىسىن اولزىره

تويورجك كىمى -

اس گوزونه دوندويوم

دگىسىن بىر- بىرىنه آداملار،

يىخىلىسىن دىره كلر،

داغىلىسىن داملار -

اس، گوزونه دوندويوم

چات آتىنى توز قوپارت،

تابلاما يىب چوله سىن يابى لار

اس، گوزونه دوندويوم

بىر قايناغى چال كوجه لده،

اقل چالسىن پارتا پارت

چىرىپىلىب اغرتولن قابى لار.

اس، گوزونه دوندويوم

✽ نثر اورنگلری ✽

اۋدە

ياغيش آخشام اۋستو كسدى .ھاوا قارالاندا اولدوزلار پاريلداشیر دی . تورپاقدان قالخان رطوبت و گۈللوقلارین عطری كیچیک و سلیقه سی پوزۇلموش اۇطاغی بۇرۇموشدو . (زرنیشان) صول قولۇنو باشی نیسن آلتینا قویۇب دیوانین (تختین) اۋستونده آزا یۇخویا گتدیب دینجینی آلماق ایسنه ییردی . هتج بیرزیمان اعوزونو بئله كدرلی حیسن ائتمه میشدی . گۈزلرینی یۇموب شیرین بیر خیالا دالماغا خصوصیله بۇ گون باش وئرمیش حادیشه نی اعوز . اعوزونه تازهدن دؤنمه . دؤنه آیدینلاش . دیرماغا چالیشیردی . ج . حاصلیووا)

قاطاردا

بایبیزدیر . آغا جلا ریا ق تۆكۈر . سۆره کلی فیت (فیثقا) سسی لوقومۇتیفدن قالخان بۇغوم . بۇغوم توستو ایچهریسینده . ارییب اۇزاق لاشیر . ایری تکرلرین قولاق باتیرجی قافقیلتیسی یوسون با سمییش یوغون گۈودملرین آراسیندا ایتگین دوشور . قاطار دوزەنلیگه جیخیر . تلہ قراف دیرە کلری : بیر ، ایکی ، اوج ، دؤرد . . . . گۈر اۋنلارین آرخاسینجا یغتہ بیلمیر .

اۇزاقلاردا یغر شۇملاییولار . کوتان قارا تورباغی قات . قات حئو . بیرر . شیریم اوزانیر . تۆکلو تری کیشی صفتلری . بیر کندلی اوشاغی قاطارین یانی ایله یۆگورور ، ییخیلیر ، دۇرور ، یغنه یۆگورور . قارسا . لنمیش کیشی صفتلرینده گۈلوش . آغاران دیشلر . اۇغلان نہایت یۇرۇلور دایانیب اۇزاقلاشان قاطارا ال اقله ییر . اوزونده تاسف و کسدر واردیر .

یغنه مئشملیک . یغنه دوزەنلیک . یغنه تلہ قراف دیرە کلری : بیر ، ایکی ، اوج ، دؤرد ، بئش . . . . .

(ق . ایلکین)

* آتالار سوزو و مثاللر *

- * هره بیر توک وئرسه ، کؤسهده ساققالی اولار .
- * آغا ، آغ دئییبلر ، قارایا قارا .
- * عؤمور بویو لامپا قاییردیم ، هلهده قارانلیقدا . قالمیشام .
- * قوناق ستوهنن ، سفرهسی بوش اولماز .
- * قوناغین روزی سی ، اوزوندن قاباق گلهر .
- * دعوت سیز قوناغی ، کؤپک قارشیلار .
- * قوناق سفره نین یاراشیقی دیر .
- * آختاران ، تاپار .
- * انسان اوزو اوزونه اقله یه نی ، ائل ییغیلسا اقله یه بیلمز .
- * قاش دوزه لتدیگی پترده ، ووردی گوزون چیخارتدی .
- * گوز گورد و گوندن قورخار .
- * اوره کدن ، اوره گه یول وار .
- * آلان آلیب وارلانیب : ساتان ساتیب ، آلدانیب .
- * آلمادیغین حیوانین نوحتا سیندان یا پیشما .
- * اورتولو بازار ، دوستلوغو پوزار .
- * بۇرج آلان گوله - گوله گئدهر . آغلایا - آغلایا گلهر .
- * یوکون یونگولو منزله تنز یقتیشهر .
- * نقدی تویوب ، نسیه نین ذالینجا دوشمه .
- * خئیر ایسته قونشونا ، خئیر چیکسین قارشینا .
- * حسابی دؤغرؤ اولانین ، آلنی آچیق اولار .
- * بیگه بئل باغلایانین هیبه سی چيگنینده گرەک .
- * خان قۇللوغونا گئدن ، آتلی گئدهر . پیادا گلهر .
- * وقتی نی ایتیرن ، بختی نی ایشیرهر .
- * یاز گونونده شلمه یین ، قیش گونونده تیتیره ییر .
- * یایدا ایشله ، قیشدا دیشله .
- * یاغیش وورموشون ، دامچیدان نه قورخوسو .
- * دونیا یاز ایکن ، قیش تدارکینه باخ
- * سو یارانیب ، آخماغا . گوز یارانیب باخماغا .

" خوشوقتیم که نظرات اسنادگرا نمایه آقای دکتر محمدتقی زهتابی را که لطفاً به دفتراً فرستاده‌اند تقدیم خوانندگان محله می‌کنیم . دریافت نظرات محققین دانشمند دیگر دربارهٔ این گونه مسائل موجب خوشوقتی بیشتر ما خواهد شد "

- وارلیق -

دکتر محمدتقی زهتابی   آذربایجان کجاست ؟

هرملتی در روند تاریخ، طول عصرهای متمادی به تدریج شکل می‌گیرد، دارای تاریخی متمایز از تاریخ ملل دیگر، ویژگیهای ملی-مذهبی و فرهنگی و زبانی خاص خود و متمایز از ملت و خلقهای دیگر میشود. به موازات چندعامل دیگر تاریخ و مذهب و زبان از ویژگی خاص و مهم ملیت و دانستن حداقل آنها به تمام اتحاد هرملت ضروریست زیرا ندانستن راه تاریخی که ملت آنها پشت سر گذاشته و عدم اطلاع از قواعد و ویژگیهای اساسی زبان ملی و قومی و اهمیت ندادن به آنها نتایج بسیار خطرناک و وحشتناکی میتواند برای ملت و مردم ببار آورد. عدم اطلاع از این ویژگیهای ملی میتواند مسیر تاریخی آینده؟ ملت را کاملاً دگرگون کرده و آنها را به مسیری غیر از مسیر طبیعی خود سوق دهد. تاریخ نشان می‌دهد که در نتیجه عدم اطلاع از گذشته و تاریخ و زبان ملی و قومی خود و عدم اهتمام به آنها مسیر طبیعی ملتها عوض شده است. بعنوان نمونه ترکان " خزر " را میتوان نشان داد که در اثر تغییر مذهب و عدم اهتمام به ویژگیهای ملی فوق الذکر، بالاخره تمام ویژگیهای ملی خود، حتی زبان خود را از دست داده و امروز ۹۵% یهودیان جهان را تشکیل میدهند. همچنین ترکان " بلغار " را میتوان نشان داد که با گرویدن به دین مسیحی و عدم اهتمام به تاریخ و زبان خویش مسیر تاریخی خود را تغییر داده و جزو ملل اسلاو درآمده‌اند .

بدون شک قبول دین یهودی از طرف ترکان خزر و مسیحیت از طرف ترکان بلغار، همچنین قبول دین مبین اسلام از طرف اکثریت قاطع ترکان جهان در گذشته تاثیر بسزائی در تغییر و یا عدم تغییر ماهیت ملی آنها داشته است. اهتمام قرآن مجید به ویژگیهای ملی و احترام بسیار به آنها جای کمال تعمق میباشد. این اهتمام افرا د ملت به ویژگیهای فوق الذکر خصوصیات ملی هرملتی را در هر شرایط سخت تاریخی حفظ و حراست خواهد نمود

درحمان امروز عدم اطلاع از تاریخ و زبان ملی و قومی سبب می شود که بعضی از افراد ملت آلت دست دشمنان ملی و دینی خود قرار گیرند و با دست خود تیشه به ریشه هستی ملی و باور دینی خود بزنند. قبل از ارائه فاکت و بحث در مورد آن اشاره موخر به سوابق تاریخی آنرا لازم میدانیم.

در سده بیستم ملی گرایان افراطی ارامنه برای با ردوم ادعای ارضی از آذربایجان نموده و با قتل و غارت و تبعید و تولید وحشت آتش اختلافات ملی را برافروخته اند.

افراطیون ارامنه چه می خواهند؟

داشناق‌ها و افراطیون ملی گرای ارمنی در فکر ایجاد ارمنستان بزرگ میباشند.

ادعای ارضی این گروه از ارامنه کجاست؟

آنها تیکه ساخانواده‌های ارمنی تبریز آشنائی داشته‌اند، میدانند که گروه ارامنه‌ی داشناک^(۱) در منازل خود نقشه "ارمنستان بزرگ" داشتند. طبق آن نقشه تمام نواحی شرقی ترکیه از مرزهای عراق تا دریای سیاه به علاوه تمام ارضی آذربایجان غربی تا بخشهای ارومق و انزلی و اهر- آرساران و همچنین بخشهای مهمی از آذربایجان شوروی، از آن جمله قاراباغ، نخجوان، برده و... جزو ارضی ارمنستان بزرگ می باشد. آیا ادعاهای ارضی ارامنه داشناک به سوابق تاریخی متکی می باشد اصل عمومی و ذاتی و مسلم تاریخی این بوده. و هست که نقشه‌های جغرافیایی دولتی و احیاناً ملی هیچگاه ابدی و لایتغیر نبوده و با گذشت زمان دگرگون میشود. با وجود این اصل مسلم ادعای ارامنه داشناک اساساً مبتنی به حکومت "اُورارتو" می باشد که از نیمه اول هزاره دوم قبل از میلاد تا اولین سده‌های هزاره اول قبل از میلاد در ارضی شرقی ترکیه امروزی در دامنه‌های غربی کوههای زاگروس تا دریای سیاه حکومت داشته و دارای فرهنگ پیشرفته بوده‌اند.

حکومت "اُورارتو" که ارضی ارمنستان امروزی را نیز در بر می گرفت طول عصرها به ارضی حکومت آن روزی آذربایجان یعنی حکومت "ماننا" تجاوز نموده و حتی در قرن هشتم قبل از میلاد تقریباً به مدت صد سال

بخشهای انزب و بخشی از محال اهر - ارسباران را تحت اشغال خود داشته‌اند. این فاکنهای تاریخی و وجود بعضی دهات ارمنی نشین در آذربایجان غربی و اهر - ارسباران علت اساسی ادعای ارامنه دانشاک از ترکیه و آذربایجان جنوبی و شمالی می‌باشد.

ولی آیا حکومت اُرتو از لحاظ نژادی و زبان رابطه‌ای با نژاد آریایی و زبان هند - اروپایی که زبان ارمنی هم جزو آنست دارد؟ حکومت اُرتو قبل از آمدن آریاییها به منطقه، خاورمیانه و نزدیک (آریاییها بین سده‌های ۱۵ - ۱۴ ق. م. به منطقه ما آمده‌اند) از طرف ملتی ویا خلقی بوجود آمده بود که با ملل موجودین حکومت‌های پیشرفته "سومر"، "ایللام"، "کاسی" و "ماننا" هم نژاد و هم ریشه بود و مورخین اروپا یکصد آنها را "ملت‌های آسیائی" مینامند. طبق نظر مورخین و براساس تحقیقات زبانشناسی معاصر زبان تمام ملل فوق الذکر "التصاقی" بوده و همه آن ملل از آسیای میانه به خاور نزدیک آمده‌بوده‌اند.

آثار مکتوب باقی مانده از اُرتوها هم گفته مورخین را صد تا بیست مینماید. یعنی نشان میدهد که زبان اُرتوها اصل التصاقی داشته و با زبانهای هند - اروپائی مغایر است. بنابراین ادعای ارضی صهیونیست مانند دانشاکهای ارمنی از ترکیه و آذربایجان به هیچ سند تاریخی منکی نیست و اراضی مورد ادعای آنها از زمانهای قدیم مسکن و میهن خلقهایی بوده‌است که اعراب آنها آذری‌ها و اکراد میباشند.

پس از اشاره مختصر بسوابق تاریخی به مسئله مورد نظر سپرداریم. در اثر عدم آگاهی از تاریخ مردم آذری و ملل همسایه آن بعضی از آذری‌ها ناخودآگاه آلت دست تبلیغات متعصبین دانشاک قرار می‌گیرند و با دست خود تیشه به ریشه ملی و اصول دینی خود می‌زنند و این درست هنگامی انجام میگیرد که افراطیون ارامنه در آذربایجان شمالی ادعای "قاراباغ" نموده. و آذربایجانیان آنجا و ایروان و سایر نواحی ارمنستان را از خاک آبا و اجداد خود رانده و بی خانمان نموده‌اند

---

۱) دانشاک نام جزب ملی گرای افراطی و غیرقانونی ارمنی است که طرفدار تشکیل ارمنستان بزرگ می‌باشد.

توضیح اینکه در "سالنامه" ۱۳۶۹ ویژه آذربایجان، چاپ تبریز، بنیاد تقویم آذربایجان تیریز ۶۸۶۲۱ " مطالبی درباره سوابق تاریخی آذربایجان نوشته شده است که تمام ادعاهای "ارمنستان بزرگ" متعصبین دشناک را تایید و تصدیق مینماید. با خواندن این سطور هرکس از خود می پرسد: پس آذربایجان کجاست؟ ارمنستان کجاست؟

اینک نوشته های این "سالنامه" ویژه آذربایجان را از نظر گذرانیده و آنها را با واقعیات عینی و تاریخی مقایسه کنیم. این نوشته های "سالنامه" ویژه آذربایجان "چاپ تبریز" با جمله زیر آغاز میشود:

" سرزمین آذربایجان در روزگاران قدیم از شمال به "اران" از جنوب غربی به "آشور"، از مغرب به ارمنستان و از مشرق به دو ایالت "مغان" و "گیلان" محدود میشده و پایتخت آن شهر "گنحک" در "تخت سلیمان" بوده است که در جنوب شرقی مراغه قرار داشته و اعراب آنرا "گزننا" و یونان - نیان "گزامی" نامیده اند."

تمام کلمات این جمله بطور حساب شده و دقیق بر اساس افکار "ارمنستان بزرگ" متعصبین دشناک نوشته شده است، زیرا:

۱ - بر اساس تاریخ مکتوب و مشخص آذربایجان امروز در روزگاران قدیم شامل اراضی دوسوی رود ارس بود که بعدها بخش شمالی آن را در اثر ییلاق - قشلاق ایلات ترک "آران" نامیده اند. (به مقاله "معنا و منشاء کلمه" ارونق "در شماره های پیشین" وارلیق" مراجعه شود) در طول تاریخ بخش شمالی رود ارس جز در فاصله های بسیار کوتاه هیچگاه کشور علیحده و دارای ملتی خاص نبوده است.

در تاریخ بلعمی که ۱۰۵۵ سال پیش توسط ابوعلی محمد بلعمی وزیر سامانیان از تاریخ طبری ترجمه و به اهتمام آقای دکتر حواد مشکور در سال ۱۳۳۷ در تهران چاپ شده. در مبحث فتح آذربایگان و دربند خزران چنین آمده است:

" در خبر آمده عُمربن الخطاب نعیم بن مقرن را نامه فرستاده بود که سماک بن حرب را به آذربایگان فرست، و آنجا عصمت بن فرقد و عبدالله را فرستاده بود و آتش خانه های عجم آنجا بود. عجم آتش را آذر خوانند به زبان پهلوی، از بهر آن آذربایگان خوانند که در اصل آتش را عجم آنجا بود. پهرستیدندی. و اول حداز همدان درگیرند تا ابهر و زنگان بیرون شوند و آخوش به دربند خزران. و در این میان هر شهری که هست

همه را آذربایگان خوانند و به تازی باب گویند و آن همراهها را ابواب گویند و راههاست به آخر آذربایجان که از آنجا به بلاد خزران شوند بعضی از خشکی و بعضی از دریا، که از ری دربند خوانند و راهی دیگر است در آن میان و شهریست بزرگ که آنرا خزر خوانند، سوی ری و عراق افتد. " ضمناً اشاره ای صریح در صفحه ۴۲ همین کتاب دایر به این که " ایمن سرزمینها همه به دست ترکان بود " موجود است .

در کتاب لغت برهان قاطع که در سال ۱۰۶۲ هجری قمری یعنی ۳۰۰ سال قبل از حکومت مسوواتو و بولشویکها از طرف حسین تبریزی در هندوستان نوشته شده در مقابل کلمه " اران جنین آمده است :

اران - به تشدید ثانی بر وزن پیران نام ولایتی است از آذربایجان که گنجه و یردع از اعمال آن است ....

۲ - در همان روزگاران قدیم یعنی در هزاره های سوم و دوم قبل از میلاد هیچ خلق و ملت آریایی با زبان آریایی و هند - اروپائی از آن جمله آرامنه در منطقه خاور میانه نبودند تا آذربایجان آن روز از طرف مغرب با ارمنستان همجواری باشد . این ارمنستان خیالی همان اراضی آذربایجان غربی با کوههای " زاگروس " و بخش غربی آن یعنی شرق ترکیه میباشد که در دوران مورد بحث چنانکه در بالا نشان دادیم اراضی حکومت " اورارتو " بود .

۳ - آذربایجان در روزگاران قدیم به ویژه در هزاره دوم و نخستین عصرهای هزاره اول قبل از میلاد از طرف جنوب غرب با اورارتو " کلاسی " ها همسایه بود و آنها با " آشوری " ها از طرف غرب همجواری بودند . لذا در آن دوران " آشوری " ها با خاکهای آذربایجان بلاواسطه همجواری نبودند ، هرچند که از هر چند ده سال یکبار شاهان میلیتاریست آشوری برای چپاول آذربایجان به این دیار لشکرکشی می نمودند / نگاه کن به : ایبران باستان ، پیرنیا ، تاریخ آسور - تاریخ ماد - ر . گیرشمن - و . . . /

۴ - در کدام دوره تاریخی " مغان " ولایت و کشور علیحده بوده و بخش جدایی ناپذیر آذربایجان نبوده است که در روزگاران قدیم آذربایجان از طرف شرق به آنها محدود باشد ؟

۵ - پایتخت آذربایجان در روزگاران قدیم در هزاره های سوم و دوم قبل از میلاد شهر " گنجک " نبود بلکه شهر " ایزیرتو " در جنوب دریاچه اورمیه بود و شهر " گنجک " یا " شیز " و یا " پرسیم " از زمان استیلای اسکندر

و دورانهای سلوکیها، اشکانیان و ساسانیان مرکز آذربایجان بوده و بزرگترین آتشکده؟ زردشتیزم به نام "آذرگشنسب" در آنجا بود و آثارش تاکنون باقیست و کاوشهای علمی در آنجا صورت گرفته و متاسفانه ناقص مانده است.

جمله بعدی نوشته شده در "سالنامه ویژه آذربایجان چاپ تبریز" به مراتب تعجب آورتر است. جمله چنین است:

"آذربایجان کنونی محدود است از شمال به رود ارس، از مغرب به ارمنستان و کردستان ترکیه، از جنوب به کردستان ایران و خمسه واز مشرق به کوههای تالش و مغان"

مضمون این جمله مربوط به تاریخ روزگاران قدیم نمی باشد که اکثر مردم از آن بی اطلاع باشند. مربوط به امروز می باشد و لذا هر فرد ایرانی به ویژه آذربایجانی و قتیکه این جمله را می خواند بی اختیار از خود می پرسد:

۱- آیا شمال رود ارس که بخشی از خاکهای آذربایجان بود و امروز به آذربایجان شوروی مشهور است جزو آذربایجان به طور کلی نمی باشد؟ آیا زبان و مذهب و ملیت آنها با آذربایجانیان جنوب ارس از قدیم - ترین دورانها یکی نبود و حالا نیز یکی نیست؟ آیا تقسیمات سیاسی خصوصیات ملی را از بین میبرد؟

۲- با وجود اینکه نویسندهء سطور آذربایجان را به جنوب رود ارس محدود نموده. آنرا از طرف مغرب به ارمنستان و کردستان ترکیه همجوار نشان می دهد. خواننده در مغرب آذربایجان ایران خواه در ایران و خواه در ترکیه جز کردستان و اراضی ترک نشین جای دیگری در نقشه ها و در مشاهدات مسافرتی خود ندیده. و فقط در نقشه "ارمنستان کبیر" متعصبین داشناک ارمنی شنیده است.

۳- آیا کوههای تالش و خود تالش جزو آذربایجان نیست؟ آیا دشت مغان بخشی از آذربایجان شرقی نمی باشد؟ اگر این اراضی جزو آذربایجان نمی باشد، پس آذربایجان کجاست؟
نویسنده سطور "سالنامه ویژه آذربایجان" با ترسیم آذربایجان آنچنانی می نویسد:

"سرزمین آذربایجان فلاتی مرتفع و کوهستان نیست و بلندترین نقطه آن قله معروف به "کوه نوح کوچک" است که ۱۵۰۰ گز ارتفاع آنست"

هیچ آذربایجانی جه در جنوب و جه در شمال زادگاه خود کوهی به نام "کوه نوح کوچک" نشنیده است ولی میدانند که مرتفعترین قله میهنش کوه "ساوالان" میباشد که ۴۸۲۱ متر بلندی دارد. / نگاه کن به : آذربایجان سوت انسیکلوپدیاسی ، جلد ۸ ص ۲۸۴ /
بنای تبریز :

از قدیم الایام شهر تبریز یکی از اساسیترین مراکز فرهنگ و تمدن آذربایجان بوده و هست. نویسنده "سطور" سالنامه ویژه آذربایجان " بنای این مرکز فرهنگ آذری را به شاهان ارمنی منسوب می نماید و می نویسد :

"برخی از مورخین بنای اولیه تبریز را به خسرو کبیر فرمانروای ارمنستان که معاصر اردوان اشکانی است نسبت می دهند "

معلوم نیست کدام مورخ و یا مورخین چنین دسته گلی را به آب داده اند. زیرا مادر تاریخ ارمنستان نام "تیگران بزرگ" را خوانده ایم ولی از پادشاهی به نام خسرو کبیر یا صغیر بی اطلاعیم. / نگاه کن به : تاریخ ارمنستان ، نگارش پروفسور عباس مهین / از طرف دیگر کلمات معاصر اردوان اشکانی " بیشتر نایب " تعجب می باشد. زیرا ما از تاریخ اشکانی نام چهار فرمانروا به نام اردوان را می شناسیم / اردوان یکم (سلطنتش ۶۹۶ - ۲۶۴ ق.م) ، اردوان دوم (سلطنتش ۱۲۴ - ۱۲۷ ق.م) ، اردوان سوم (سلطنتش ۴۲ - ۱۷ میلادی) و اردوان چهارم (سلطنتش ۲۲۰ - ۲۰۸ میلادی) / و معلوم نیست که این خسرو کبیر خیالی در زمان کدام یک از این اردوانها بود ما است .

سلطنت سلسله ترک اشکانی از ۲۵۰ قبل از میلاد تا ۲۲۰ میلادی ادامه داشت (نگاه کن به کتاب "دربرالتیجان" اثر اعتماد السلطنه) ولی بنای شهر تبریز دهها قرن پیش از تشکیل سلسله اشکانی بوده است . تاریخ بنای شهر تبریز در اراضی ایران امروزه بعد از "شوش" و "همدان" قدیمتر از دیگر شهرهاست. حتی بنای تبریز از قدیمترین شهراروپا یعنی روم که بنایش در تاریخ ۷۵۳ ق.م بوده قدیمتری باشد .

بعضی ها بنای شهر تبریز را به رهبوسرتاسوی ساکاها و ترکان زمان کورش هخامنشی شاه ایران یعنی "خاتم تومریس = تومروس" نسبت می دهند که خود کورش را در جنگ واقع در شمال رود آراکس کشت .

(هرودوت)^۱ . جای تعمق میباشد که اهالی اهر- ارسباران امروز هنگام سفر به تبریز می گویند: به تومروس میروم (تومروسا گشدیرم) . ولی تاریخ واقعی بنای تبریز که در اوایل مرکز استراتژی و دارای اهمیت جنگی بود به مراتب از زمان کورتن و اوایل هخامنشیان قدیمتر میباشد. زیرا از لشکر کشیهای وحشیانه و غارتگرانه شاهان آشوری به خاکهای حکومت "ماننا" / آذربایجان آنروزی/ که از نیمه اول هزاره دوم قبل از میلاد تا اوایل حکومت امپراتوری "ماد" / حدود ۶۵۰ ق م / ادامه داشت می دانیم که شاهان آشوری در جریان هجومها و لشکرکشیهای خود از طرف کردستان و لرستان و شرق دریاچه اورمیه حتما مرکز مهم "تارماکیس = تارماکیس" را نیز غارت نموده. آتش میزدند، تمام ثروت و من جمله اسبهای آنها را غارت نموده با خود میبردند. "تارماکیس" ویا "تارماکیس" همان شهر تبریز کنونیست که نامش طول هزاران سال بشکل امروزی درآمده است .

بعنوان نمونه از یورشهای شاهان آشوری لشکرکشیهای "سارگون دوم" را در سالهای ۷۰۵ - ۷۱۵ ق.م میتوان نام برد که پس از غارت، آتش زدن و به اسارت گرفتن عده زیادی از "تارماکیس" و نواحی مرند و اروند - قی امروزی و ویران کردن شهر "اولخو" / در شمال غرب سلماس کنونی/، برای جنگ با حکومت اورارتو از کوههای "زاگروس" گذشته است .

نویسنده؟ سطور "سالنامه ویژه آذربایجان" در سرتاسر این نوشته هایش از طرفی اسمی از زبان مردم این دیار از روزگاران باستان تا کنون از حمله زبان ترکی آذری نبرده. و اشعارهای هم به آن ننموده است و از طرف دیگر با تکرار نام ارمنستان و خسرو کبیر فرمانروای ارمنستان در چند جا در خواننده چنین تصویری ایجاد مینماید که گویا در سرزمین آذربایجان هیچگاه ترک زبان وجود نداشته و گویا در عوض ارمنه از ساکنین همیشگی آنجا بوده اند. نویسنده؟ سطور این فکر خود را که آنها را تلویحا و بطور پوشیده. القاء مینماید در دو مورد بیشتر نشان میدهد:

۱- اولاً آنجا که اسمی بعضی از نویسندگان، شعرا و عرفای آذربایجان و تبریز را نام میبرد، از شعرای جهانشمول این سرزمین چون " نسیمی " " فضولی "، "ختائی" (شاه اسماعیل) و... نامی نمی برد و آنجا

(۱) آراکس = آرس (فرهنگ معین جلد پنجم)

که از صائب و شهریار نام میبرد، اشاره‌ی به آثار ترکی آذری آنها نمی‌کند و در نتیجه در خواننده چنین تصویری بوجود می‌آورد که این شعرا هم فقط فارسی نوشته و آثار ترکی از خود به یادگار نگذاشته‌اند. به دیگر سخن نویسنده گفته‌های کسروی و دوران منحوس پهلوی را تایید کرده و به آنها صحنه می‌گذارد.

۲ - در پایان نوشته‌ها پیش‌راقم سطور از مشهورترین روزنامه‌ها نیکه در تبریز در طول تاریخ منتشر شده نام میبرد، اما بعنوان نمونه از یک روزنامه آذری زبان هم نام نمی‌برد. در صورتیکه از نخستین روزنامه‌هایی که در صدر مشروطیت در تبریز، بموازات روزنامه‌ها به زبان فارسی، منتشر شده روزنامه ترکی " آذربایجان " میباشد که از آن تاریخ تا کنون در دورانهای مختلف با مست شدن ارکان رژیم منحوس و ضداسلامی پهلوی به همان نام در سالهای ۱۳۲۵ و ۱۳۲۶ منتشر شده است و علاوه بر آن از صدر مشروطیت تا کنون بموازات روزنامه‌جات فارسی دهها روزنامه، وزین و برجسته به زبان ترکی آذری در تبریز، اورمیه و اردبیل منتشر شده است که مولف نام هیچ کدام را نمی‌برد. عموماً به وجود روزنامه به زبان ترکی آذری ابداً اشاره نمی‌کند. اما در عوض از چهار روزنامه منتشر شده به زبان ارمنی در تبریز نام می‌برد که آذربایجانیان برای اولین بار نام آنها را می‌شنوند.

بدین نحو مولف سطور " سالنامه " ۱۳۶۹ ویژه آذربایجان " تلویحا پس از زبان رسمی فارسی زبان ارمنی را چون دومین زبان رایج در آذربایجان ایران قلمداد نموده و وجود زبان ترکی آذری را که تمام مردم آذربایجان و حتی عده زیادی از ایرانیان در ولایات مختلف کشور بدان زبان صحبت میکنند، همانند رژیم ضداسلامی پهلوی و سردمداران آن انکار می‌نماید.

جای کمال تأسف و تالم میباشد که تمام این فکرها در ایران اسلامی و در مرکز فرهنگ آذربایجان ایران، یعنی شهر تبریز و برای آذر - با یجانیان / ویژه آذربایجان / ساده و به دست بعضی از آذربایجانیان بی اطلاع از گذشته خود چاپ و منتشر شده است.

فرهنگ بی نظیر اسلام طول تاریخ اساساً به زبان اصلی عربی، فارسی و ترکی نوشته شده و شکل گرفته است. جای کمال تأسف میباشد که در ایران اسلامی به جای زبان ترکی آذری که شاخه‌ای از زبان ترکی عمومی میباشد

زبان ارمنی گذاشته میشود. به دیگر سخن زبان مادری نصف بیشتر ایرا -
نیان مسلمان فعلی از بیخ انکار میشود و افکار متعصبین ارمنی -
تبلیغ می گردد.

تمام این افکار درست در زمانی تبلیغ، چاپ و منتشر می گردد که
افراطیون ارمنی در آذربایجان شمالی دهها هزار آذربایجانی قاراباغ
و ارمنستان را با کمال وحشیت از خانه و کاشانه آباء و اجدادیشان
رانده و به قتل و ترور مسلمانان دست یازیده و ادعای اراضی اسلامی
قاراباغ را می کنند.

این نوشته عیب هنگامی چاپ و منتشر میگردد که حکومت اسلامی
ایران، رهبر عالیقدر آن، رئیس جمهور محترم، مجلس اسلامی و نمایندگان
آن، اورگانهای دولتی و قاطبه اهالی مسلمان ایران حمایت
بی دریغ خود را از مسلمانان آذربایجان شوروی در مقابل ظلم و جنایات
افراطیون مسلح ارمنه و کشتار آرتش سرخ اعلام می دارند.
با در نظر گرفتن مراتب فوق انتظار می رود توجه اورگانهای مسئول
و به ویژه تبلیغات اسلامی به این مسئله معطوف گردد

شعبه - ۱/۲۰/۱۳۶۹

نخجوان دان بیر مکتوبون قالانی:

سووت لر اتفاقی اینه ایران دولتی آراسینداکی ایندیکی قارشی
لیقلی احترام مناسبتلری ده بو جور علاقه لره گتیش امکان یارادیر.
اونا گوره ده من بویوک اومیدله یا زدیغیم بو مقاله یه اوز عنوانیمی
دا علاوه ائتمه کی لازیم بیلیرم .

۳۷۳۶۳۰ ، س.س.ر ، آذربایجان س.س.ر ، نخجوان شهری، انستیتوت

شهرچیککی ، بنا نومه ۲ منزل نومه ۸ ، تلفن ۰۶ - ۴۲ - ۵

عیسی حبیب اوف

س.س.ر ی یا زیچیلار اتفاقی نین عضوی، یوسف محمدعلی یف آدینا
نخجوان پداگوژی انستیتوتونون آذربایجان ادبیاتی کافدراسی نین
دوستی ، فیلولوزی علم لر نامزدی .

مکتوبونا انور محمدعلی زاده نین باکیدا- یا شادیغی ایللمده
چکدیگی شککیلیرینی ده علاوه ائدیرم .

* قارشیلیقلى آتالار سۆزو *

آتالار سۆزو یا ضرب المثللر جامعهده اۆز وئرهن حادئه و وضعیت لردن هابئله تجربه لردن دؤغان عبرت آمیز قیسا کلاملار دیر و یا باشقا تعبیریله دئسک آز کلمه ایله چوخ سۆزو و مقصدی آنلادان قطعى حکم لردیر.

ضرب المثللرین ایچینده ائللین - اوبانین دوها سی یا تماقدا دیرو بو دوها دان تاریخی حادئهلری، معیشت اصوللارینی، ائل - اوباعننه لرینی، انسا نپرو رلیگی، طولومکارلیغی، محبتی، نفرتی، حسرتی، وصالی، مردلیگی، نامردلیگی و بیرچوخ باشقا شتیلری آیدینجا تثبیت ائدیپ چیخارماق اولار.

بؤنودا قید ائتمک لازیم دیرکی، بوتون دونیا ملتلی نین شفاهی ادبیاتی اؤز ائلی نین دوها سیندان دؤغموشدور، اونا گوره اگر ملتلرین حتی طایفالارین فولکلورونو قارشیلادیرماق گوره جه بییک کی، بوانسانلار یوزلرجه بلکه مینلرجه کیلومتر بیر - بیریندن اوزاقدا اولدوقلاری حالدا حتی بیر - بیرینی گورمهدن نه قده رده. بیر - بیرینه بنزر شفاهی ائل ادبیاتی یا راتمیشلار و بو ائل ادبیاتی نسیلدن نسيله، ائلدن - ائله، دیلدن - ديله هیقلله شهرک، گلیب زامانیمیزا جاتمیشدیر.

دونیا ملتلی نین شفاهی ادبیاتیندا اولان فرقلر اولنلاری - یا شادیغی جغرافی منطقه دن، ائلی نین - اوباسی نین مالک اولدوغو عنعنه لردن و دؤیدوغو احتیاجلاردان، اله ائندیگی تجربه لردن هابظه واقعی و خیالی آرزولاریندان آسیلی دیر.

دؤز اراضی ده، کویرده و قوملوقدا یا شایان انسانلار قورولوق حقیقنده دریا کناریندا و آدالاردا یا شایانلار ایسه دنیز حقیقنده هابظه داغلیق و جنگلده. یا شایانلار داغ زیروه سی، حیوانلار و قوشلار حقیقنده ناغیللار، افسانه لر، ضرب المثللر و سائره یا راتمیشلار دیر.

البته ناغیللارین، افسانه لرین و ضرب المثللرین بیر آزی دامسافر لر، کروانلار و تاجرلر واسطه سی ایله بیر دیاردان باشقا دیسارا کؤچورولموش و کؤچورولدوگو دیاردا اورانین شرایطینه گوره انسانلارین و یقولرین آدلاری دگیشدیریلیب و دینی اینانچیلار و اعتقادلارلا

قارپشارق ائل - اۇبا آراسیندا، یا ییلمیشدیر،
 آشاغیدا بیر نغجه تورکجه - فارسجا قارشیقلیقلی آتالار سـؤزو
 " وارلیق " اوخوجولاری نین نظر دقتینه چاتدیریلپیر :
 نمره آذری تورکجه سی تورکیه تورکجه سی فارسجا

۱	آبی دؤنوم پاریلدار، با غیرسا قلازیم قیریلدار	غریب چینگنه نین نسینه گره ک گو مو شلو زورنا	پزعالی جیب خالی
۲	آتالما میش نوختا دعواسی ائدیر.	آتالما میش طویله دیکدیریر.	خررا نخریده. براش آخرامی بندد...
۳	آتاملنده یه هری قالار آدام املنده آدی	آتاملور مقیدان قالیر، پیگیت املور شان قالیر	آنچه جا ویدماند نام است.
۴	آنا - آنا تحت یارادیب بخت یارادانما ییب	اوغلانی دؤغوردوم، اما بختینی دؤغو- رانما دیم.	شاهان تخت توانند بخشید، اما بخت نتوانند.
۵	آتیلان اوخ دالی ققییتمز.	آتیلان اوخ گقری دوئمز.	آب رفته به جوی باز نگردد.
۶	آج تویوق یوخودا داری گوره ر.	آج تویوق گندی نی بوغدای انباریندا سانیر.	شتر در خواب بیند پنبه دانه
۷	آختاران تاپار	آرایان بولور.	جوینده یا بنده است
۸	آدام خبر آلا - آلابورن هندوستانا گقدر	سورا - سورا باغداد بولونور	پرسان پرسان به کعبه بتوان رفتن

۹	آداما سوزو بیریول دئیرلر،	آدام اولانا بیر سوز ییتر،	اسب نحب را یک تازیانه بس است،
۱۰	آدین نه دیر؟ رشید، بیرینی دی بیرینی اٹشیت .	آز سؤیله، جوخ دینله .	دوبشتو و یکی بیش مگوی .
۱۱	آری شیره یه ییغیشار .	بال اولان یئرده سینک اولور .	اینهمه دوستان کی می بینی مگمانند دور شیرینی .
۱۲	آزا قانع اول چوخو الله ییگیره .	آزا قناعت اعتمه - ین چوخو بولاماز .	هرجه خدا داده خرسند باش
۱۳	آغ ات آرپا ییتمز؟	بالی اولان بال ییتمزی ؟	مگر زن مسن نباید شوهر کند؟
۱۴	آغ گون آغاردار، قارا گون قارالدار	آغ گون آغار تیر، قارا گون قارا تیر .	روزگا راست اینکه گه عزت دهد گه خوار دارد
۱۵	آغاحی اوز ایچیندن قورد ییگیر .	آغاجین قوردو ایچینده اولور .	کوم از خود درخت است .
۱۶	آغلاما یان اولغا سوت یوگدور .	آغلاما یان چوچوغا مه مه و ترمز لر	گرنگرید طفل کی نوشت لبین .
۱۷	آغین آدی اولار، قارائین دادی .	بیاضین آدی، اسمر - ین تادی .	سفید و سفید شصت تومن سوخ و سفید صد تومن حالا که رسید به سبزه هرچه یکی میارزه .

۱۸	آنا سینا باخ قیزی آل، کنارینا باخ بغزینی آل .	آنا سینا باخ قیزین آل، قیراغینا باخ بغزینی آل .
۱۹	دشمن دانا بهاز نادان دوست .	آنلایان دوşمان، آنلاماز دوستان یاغشی دیر . دوşمانین اولسون .
۲۰	پاتو واسه گلیمت دراز کن .	آیاغیوی یورقانووا گوره اوزات .
۲۱	خداگر ببندد ز حکمت دری ز رحمت گشاید در دیگری .	الله بیر قاپینی باغلاسا، ابیری قاپینی آچار .
۲۲	هرکه بامش بیش برفتن بیشتر .	الله داغینا باخار قار و تره ر .
۲۳	خر به بوسه و پیغام آب نمیخوره	اشک فیشقا ایله سوا ایچمز .
۲۴	هر از کمپوت چه می فهمه	اشک نه بیلیر خرما نین دادین - حوش فدان -
۲۵	بر رسولان پیام باشد و بس	اقلچی به ز اوال یوخدور .
۲۶	مهرش چیست که هشتت و یکش چه باشد ؟	اصلی نه دیر کی فرعی نه اولاً ؟
۲۷	کسی کوتدارد نشان از	اصلینی دانان

پدرتوییگان نه خوانش مخوانش پسر .	چارا مزادیر .	چارا مزادادیر .	
انصاف نصف دین است .	داغداگز، بلده . گز انصافی الدن بوراخما	انصاف کی وار دینین یاریسیدیر .	۲۸
خانه ای راکه دوکدبانو ست ، خاک تا زانوست	بیرا ئوده ایکی حوروز اؤلونجا صاباح گوج اؤلور .	ایکی آروادلی ائو سوپورولمه میش قالار	۲۹
هرکه غسل کاود ، انگشت لپسد .	بال توتان پارما - غین یالار .	بال توتان پارماخ یالار	۳۰
ماهی از سر گنده گردد . نی زدم	بالیق باشدان کوکار .	بالیق باشدان ایگله - نر .	۳۱
هرکه با مش بیش برفش بیشتر .	بویوک باشین بویوک دردی اؤلور .	بویوک باشین بویوک بلاسی اؤلار .	۳۲
دویادشاه در اقلیمی نگنجد	داغ داغ اوستونده . اولور . ائو - ائو اوستونده اولماز	بیر اتودن ایکی باش چیکسا ، بیرینی گرهک کسه سن .	۳۳
فرزند کسی نمیکنند فرزندی .	بیربا با ۹ اوغلو بسلر ، ۹ اوغول بییربا با بی بسله مز	بیر دده ۴۰ اوغلو ساخلاز ، ۴۰ اوغول بییر دده نی ساخلیا بیلمز .	۳۴
یک دیوانه سنگی به	بیردملی قویویا تاش	بیر دهلی داش آتار	۳۵

	قویویا مین آغیللی چیخاردانماز .	آتمیش ، ۴۰ آغیللی چیخاراما میس .	چاه میندازد که صد عاقل نمیتونه بیرون بیار
۳۶	پیغمبر اول اموزجانین دعا اقلیبوب .	اغوجه جان صونرا حانان	چراغیکه بخانه رواست به مسجد حرام است
۳۷	تکالدن سس چیخماز .	بیرالین نهسی وار؟ یکل الین سسی وار .	یه دست صدا نداره .
۳۸	چوخ یا شایان چوخ بیلمز ، چوخ گزه ن چوخ بیلر .	چوخ یا شایان دتیبیل چوخ گزه ن بیلیر .	قدر . مردم سفریدید آرد
۳۹	طوا - طوا دتمگ ایلن آغیز شیرین اولماز .	بال - بال دتمکله آغیز تاتلانماز	از طوا - طوا گفتن دهن شیرین نمیشه .
۴۰	داغ داغا یقتیشمبز ، آدام - آداما یقتیشو .	داغ داغا قاووشماز ، انسلن - انسانا قاووشماز	کوه به کوه نمیرسه آدم به آدم میرسه .
۴۱	داما - داماکول اولار دادا - دادا . هتج .	دامالیا - دامالیا گول اولور ، داملاجیقدان ستل اولور .	قطره قطره جمع گردد وانگهی دریا شود .
۴۲	دهلی - دهلینی گورنده چوماغین گیرله در .	دهلی - دهلیدن جوش لانیر . مام اولودن	دیوانه چو دیوانه ببیند خوش آید .
۴۳	دیلینی سا خالایان باشینی دا سا کلار .	باشیم راحت اقدر دیلیم دورورسا .	زبان دردهن پاسبان سواست .

۴۴	سۆن دغمه یارووا ، یارین دابیریاری وار .	آچما سرینی دوستونا اودا سغیلردوستونا و یار .	سخن هیچ مسرای باراز دار که اورا بود نیزد مساز و یار .
۴۵	سۆت ایلن گلن ، سۆموک ایله چیخار	بغشیکده گیرن خوی تنه شیرده چیخار .	باشیراندرن شد ، سا حان بدر رود .
۴۶	سوزون دوزون اوشاق دقینەر .	چوققدان آل خبری	حرف راست را با یداز بچه شنید .
۴۷	طیلین سسی ، اوزاقدان خوش گلەر .	دا اولون سسی اوزاق دان خوش گلیر .	آواز دهل شنیدن از دور خوشه .
۴۸	عیب سیز دوست آقتاران دوستسوز قالار .	عاییب سیزیا رایسته بن یار سیز قالیر .	دوست حکم کیمیا ست
۴۹	کاسیللیق مان دگیل .	فقیرلیک عاییب دگیل تمبللیک عاییب	آدم فقیر را از شهر بیرون نمیکنند .
۵۰	کن کن قویونو نه قدم درین قازسا ، اعوزون تکینده گوره ر .	تل ایچون قویو قازان ابتدا کندی دوشر .	چاه کن همیشه در ته چاه است .
۵۱	فضولی آ پار دیلار جهنمه دقدی اودونویا شدیر .	پوش بوغازی جهنمه آتمیشلار اودونویا دقیه با غیرمیش .	فضول را بردن به جهنم گفت هیز مش تره .
۵۲	قول سینار یغنگ ایچینده ، باش سینار بورک ایچینده	باش یاریلیر فمس یچینده ، قول قیر- یلیر یقن ایچینده	دست بشکند در آستین سربشکند در کلاه .

۵۳	قیلینج یاراسی ساغا لار، دیل یاراسی ساغالماز.	بیچاق یاراسی کچچر دیل یاراسی گچچمز	زخم زبان از زخم شمشیر بدتره.
۵۴	میوه نین یا خشی سین مغشده چاققال یقیه ر.	آرمودون اقی سینی آپی لار یقیه ر.	انگور خوب نصیب شغال میشه .
۵۵	هر جفانین بیر صفا سی وار.	حفاپی چکمه یین ، صفانین قدرینی بیلمز	هر حفاقی را صفاقی هست .
۵۶	یا تان اولمز، یغتن اولر.	اجلی یقتیشمه میش دی. طبییی قارشی گدی	اجل گشته میرد نه بیمار سخت .
۵۷	یاریم آتما ، گونول آتما .	چام ساققیزی، چوبان ارمفانی ویا یاریم آتما گونول آتما .	برگ سبزیست تحفه درویش
۵۸	یا وان آشیم ، آغریماز باشیم	آزجیق آشیم ، آغریماز باشیم .	درویشی و دل خوشی.
۵۹	یومورتانی دوگونله ، بوننا سوز دی	جاهله سوز آنلاتماق دهوهیه خندک آتلاتماق	تربیت نا اهل را چون گردگان برگنبد است .

ملا نصرالدينين ناشـــــــرى
جليل محمدقلى زاده نين عاقله سى
حقنـــــــده :

بؤيوك اديبين اوغلى و نوله لرى

بوگون گؤركملى آذربايجان يازيچيسى جليل محمدقلى زاده نين آدى
بوتون مدنى دونيادا تانينير. اديبين مشهور "اؤلولر" تراژدى - كؤمد-
بياسى، "بوچت قوطيسى"، "اوستازينال"، "قوربانعللى بيگ"، "ايراندا
حرّيت"، "خانين تسبيحى" كيمى كيچيك حكايه لرى تكجه مى ادبى حادته
اولراق قالمير. يازيچى نين قلميندن چيخان درام و نثر ائرلرى موضو
عسى آذربايجان حياتيندان آلينميش مى ديلده و اوسلوبدا يازيلميش
لكن بشرى مضمونا مالك بنزهر سيز بديعى نمونه لردير. همين ائرلرىن
يارانديغى وقتدن اينديه دك بوتون آذربايجان ليلارين گؤنده ليك اوخوما
ماتريالينا چتوريلمه سى ايله ياناشى، شوق و اوروپا خلق لرى نين دا
ديللرينده گئنيش ياييلماسى بونا پارلاق ثبوتدور.

جليل محمدقلى زاده عصرين اوللريندن اعتباراً ۲۵ ايل مدتينده
نثر ائتديكى "ملانصرالدين" ژورنالى ايله آوزونه ابدى ليك هيكل
اوجالتميشدير. بو تكجه آذربايجاندا دگيل، بوتون شرقده برينحسى
رنگلى و شكيللى ساتيراژورنالى ايدى، "ملانصرالدين" ژورنالى
مسلمان دونياسى نين اويانيسيشيني حياتى نين برقرار اولماسيندا. عوض
سيز خدمت گؤسته رميشدير.

آذربايجان خلقى آوزونون گؤركملى يازيچى سينا هميشه بؤيوك
احترام بسلميشدير. باكيذا- و نخجواندا. اديبين آدپنى داشيان كوچه
لر واردير. بيرجوخ مکتبلر و موزه لرده. جليل محمدقلى زاده نين آدينى
داششير. باكيذا. اتو موزه سى، نخجوان مختار رسوبليگاسى نين باش
نوراشن و نهرم كندلرينده. ايسه خاطره موزه لرى ياراديلميشدير. حقيندا
چوخلى علمى ائرلر يازيلميش، بديعى و سندلى فيلم چكلميشدير. درام
ئرلرى دفعه لزه تماظر يا قويولموشدور. كلياتى دؤنه- دؤنه نشواثديل-
ميش، روس، انگليس، عرب، فارس، تورك، فرانسوز، آلمان واسپان

دیلرینه جنوریلیمیشدیر . ۱۹۶۷ - نجی ایلده . یازیچی نین آنادان او -
لماسی نین ۱۰۰ ایللیگی بویوک طنطنه ایله قید اولونموشدور .

آذربایجان علمینده حلیل محمدقلی زاده نین حیاتی و یارادیجیلی
- غی نین اوگره نیلمه سی ساحه سینده دقته لایق ایشلر گورولموشدور .
ادیبین عمرونون سالنامه سی یارادیلمیش ، حقینده اونلارحا دوکتورلیق
و نامزدلیک دیستاسیاسی مدافعه اولونموش ، کتابلار یازیلیمیشدیر .
حاضر ادا بو عنعنه دوام ائتدیریلمکده دیر .

من اون ایلدن آرتیق دیر کی حلیل محمدقلی زاده نین حیاتی محیطی
معاصرلی و یارادیجیلیغی اطرافیندا تدقیقاتلار آپاریرام . بیر چوخ
شهرلین آرخیولرینده اولموش ، زنگین ماتریال توپلامیشام . بویوک
ادیبه حصرائدیلمیش ۵۰ - دن چوخ مقاله نین بیرکتابچه " و " حلیل
محمدقلی زاده " آدلی ایری حملی اثرین مولفی یم . یازیچی نین ایندی
یه قدهر معلوم اولمایان " ار " ، " لعنت " و " او یون بازار " آدلی اوچ
درام اثرینی آشکارا چیخاریب چاپ ائتدیریمیشم . آرتیق بیرنجه ایلدیر
کی ، میرزا جلیلین نعلی نین تاریخچه سینى اوگره نمک له مشغولام ، یازیچی
نین سابیسی کتچن عصرین اوللرینده . ایرانین خوی شهرینده . دونیا یا
گنمیش مشدی حسینقلی ، آتاسی محمدقلی گیشی ، آتاسی سارا مشدی بابا
قیزی ، دایی سی معافرور شاعر علی بابایف ، عمر - گون یولداشی
غیرتلی آذربایجان ضیالی قادینی حنیده خانم محمدقلی زاده ، اولادلاری
منور ، مدحت و انور محمدقلی زاده لر حقینده . جوخلی قیمتلی سندلر
الده ائتمیشم . بونلارین اکثریتی آذربایجان مطبوعاتیندا درج ائدیلن
مقاله لرده . و کتابلاریمدا اوز عکسینی تاپمیشدیر . لکن میرزا جلیل
کیمی گورکملی یازیچی نین نعلی نین دوامینی اوگره نمک خصوصی ایله
ماراقلاندیریر . داهل دوغروسی ، " جلیل محمدقلی زاده - نعلی " آدلی
یقنی کتابیفین بویوک بیر فصلینی بومسئله یه حصر ائتمک آرزوسیندایام .
معلوم اولدوغو کیمی ، ادیبین قیزی - منور خانیمین اولادی اولما
میشدیر . مدحت محمدقلی زاده ایسه ۱۹۳۲ - نجی ایلده . ۲۴ یاشیندا . ایکن
عاقله حیاتی قورما میش ، دونیا دان گوجموشدور . دئمه لی ، نسل شجره سینى
معین لشدیرمک اوچون انور محمدقلی زاده نین اطرافیندا . آختاریشلار
آپارماق لازم کلیر .

انور محمدقلی زاده . ۱۹۱۱ - نجی ایلده . آنادان اولموش ، باکی

شهرینده اورتا مکنسی نیتیرمیش، آذربایجان طب انستیتوتوندا تحصیل آلمیش، حکیم - تراپوت اختصاصی آلمیشدیر. آرخیو سندلریندن معلوم اولورکی، بیرمدت طب انستیتوتوندا چالیشمیشدیر. باکی دا عاقله قورموش، اختصاصا حکیم اولان عاقله یولداسی مهین دادی پوردان مهری آدیندا قیزی اولموشدور.

صون وقتلره قدهر انور حلیل اوغلی محمدقلی زاده بارهده یالنینیز سونلاری بیلیردیک. لاکن اولکده گندن آشکارلیق ایشیقی انورینده ترحمه حالی نین اوزه رینه دوشدی. بیز ۱۹۸۹ - نحو ایلین مارت آیندا باکی دا چیخان، خارجی اولکله زدهده. یاییلان " وطن جمعیتی نین اؤرقانی اولان " اولداز یوردو " غزته سینده. انور بارهده مقاله ایله چیخیش ائتدیک. انور محمدقلی زاده نین حیاتینا دایر بیغیحام معلوما وئردیک. اونون ۳۵ - نجی ایلرده چکلمیش شکلینی ده اوخوسولارا چا تیدیردیق و اوخوسولاردان انورین صونراکی طالعی حقیقده معلومات وئرمهگی خواهش ائتدیک. آختاریشلاردان آیدین اولدی کی، قانلی - قادمالی بؤیوک وطن محاربه سی انور محمدقلی زاده نین ده وطندن اوزاق دوشمه سینه سبب اولموشدور. او ۱۳۴۲ - نجی ایله. اوردویا چاغریلمیش صونرا ایراندا. یاشامیشدیر، آناسی حمیده خانیم جوانشیرین قاملیاسینی داشیمیشدیر. انور تهراندا. یاشارکن بیرینجی آروادیندان آیریلیمیش، ایکینجی دفعه زوسیا آدلی پولیاک قیزی ایله اتولنمیشدیر. زوسیا دان انورین دورد اوادی دؤغولموشدور. بؤیوک اوغلی ادی ۱۹۴۴ - نحو ایله تهراندا دونیا گلیمیشدیر. او، عاقله داخلینده. وقتی ایله ادا دئییه چاغیردیقلاری قارداشی مدحتین شرفینه بؤیوک اوغلونا بقله آد قویموشدور. قیزی نزهت (۱۹۴۸)، اوغلی تیمور (۱۹۵۵)، صونونجو اولادی ایرن (۱۹۵۴) دا. تهراندا. دونیا یاگوز آچمیشه یلار. اولار ایلك تحصیللرینی ده. بورادا آلمیشدیلا. انور محمدقلی زاده - جوانشیر ده. ۱۹۷۹ - نجو ایله تهران شهرینده وفات ائتمیشدیر. حاضریدا ادی پولشانین لودز شهرینده. مهری پاریمده. نزهت فرانسانین نیتسا شهرینده یاشاییرلار. تیمور و ایرن ایسه تهراندا دیرلار و آتا و جا - قی نین چیراغینی پان دیریرلار.

بقله لیکله میرزا خلیلین اوغلی انور محمدقلی زاده و اونون بئش اولادی، یعنی بؤیوک یا زچی نین نوه لری باره ده ایلیکن معلوما تلار الده ائدیلدی. حتی اگر ندیک کی، حلیل محمدقلی زاده نین انورین

اوشا قلازینداں اون بیر نتیجه سی ده واردیر. البته، بو معین بیردورون معلوما تیدیر. اولایلسین کی، حلیل با سانیس نتیجه لری نین صایسی ایندی آرنمیشدی. سوتون سونلار آذرایحاندا حدسیز مارفلا قارشیلانندی ساکی تلویزیبیا سی همیس مسئله لردن اعز و نون و ثریلیش لریندن بیرینده گئنیس بحث ائتدی. بو معلوما تلارین آشکارا چیکاریلما سیندا بیسز "وطن" جمعیتینه، گؤرکملی عالم، پروفصور عاس زما نونا، حمیده خانیمین نسلیندن اولان، حاضیردا ساکیدا یاشایان دوست مینا حانیم داواتدارا وایا بو رچلو و منتداریق لاکن گؤرولن ایشتر حلیل محمد قلی زاده نین نسلی نین دوامی ایله باغلی بیرینجی مرحله وایلسک تشبشردیر. فارشیمیزدا. دوران اساس و طیفه میرزا جلیلین نوله لری ایله علاقه یاراساقدان، اولار باره سینده اطرافلی معلوما تانده اتمکدن عبارتدیر. اومید ائتدیریگی، بو مقاله ژورنالیزدا درج ائدیلدیگد سونرا تهراندا یاشایان تیمور و ایرن خانیم سراغیمیزا حواب وئره. حک، نسل شجره سی ایله باغلی هامیمیز او حون عزیز اولان سالیاری. حلیل محمد قلی زاده کیمی قدرتلی بیر صنعتکارین هم وطنی نین حوخ ایلیک آختاریشلاری نین زنگین لشمه سی و تما ملانما سینا، نهایندوستلو علاقه لری نین یارانما سینا اعز گؤمکلیک لرینی اسیرگه میه حکلر.

فالانی ۱۰۸ نجی صفحه ده

شکیلده (ساغدان صولا) اعون حرگه ده انور محمد قلی زاده حیات یولداشی زوسیا خانم، قیزلاری نزهت و ایرن. ایاق اوسته دورانلار: علی و

تیمور. تهران ۱۹۶۷

* سرزمین قره‌باغ *

ایالت قره‌باغ که اخیراً بخاطر قسمتی از آن بنام (داغلیق قره‌باغ) آن همه آشوب برپا شد و به یکی از خیرسازترین نقاط جهان تبدیل گردید، آیا بخشی از سرزمین تاریخی آذربایجان می‌باشد؟ پاسخ به این پرسش اساسی را می‌توان با تگرشی به پیشینه این دیار ستم‌دیده، با زیافت، این خطه نه تنها جزء لاینفک آذربایجان می‌باشد بلکه شعرو موسیقی آذربایجان در سده‌های اخیر در این کانون هنرپرور به اوج شکوفایی خود رسیده است. پس برای شناخت بهتر این مکان مسئله‌ساز لازم است که به گذشته‌ها زنگشته و مروری در تاریخ این سامان داشته باشیم.

پیش از قیام شاه اسماعیل صفوی مدتها بود که کشور ایران متحدی وجود نداشت و حکومت‌های محلی متعددی در میهنمان حکمروایی می‌کردند، لکن پس از آن که نوه شیخ صفی‌الدین اردبیلی قدم‌انگیزی برافراشت و با محور قرار دادن مذهب تشیع، ۵۰ حاکمیت محلی را متحد کرده و ایران یکپارچه‌ای به وجود آورد و شهوتیوز را نیز به پایتختی خود برگزید، از آن هنگام سراسر خطه قفقاز نیز با کشته شدن فرخ یسار شروان شاه بدست شاه اسماعیل، به حیطه قدرت دولت نوپای صفوی درآمد و دیگری بار یکی از ایالات کشور ایران محسوب گردید. منطقه قره‌باغ نیز که امروزه در قلب خاک جمهوری آذربایجان شوروی قرار دارد از آن هنگام به عنوان یکی از خانات نشین‌های تحت حاکمیت دولت ایران شناخته شد.

پس از شاه اسماعیل صفوی در دوران ضعف صفویان و همچنین پس از سقوط آن سلاله، آذربایجان در هر دو سوی ارس و سرزمین‌های اطرافش عرصه رقابت‌های دولت‌های روسیه، عثمانی، ایران و خانات محلی بود. در دوره تسلط افغان‌ها بر ایران، امپراطوری عثمانی، آذربایجان را اشغال کرده و رشک امپراطوری روسیه را برانگیخته بود. از سوتی‌هم پی در پی در این سو و آن سوی آذربایجان عجزش‌هایی از طرف مردم برای برقراری حکومت مستقل به عمل می‌آمد.

در سال ۱۱۴۶ هـ ق دولت روسیه با نادرشاه افشار که تازه روی کار آمده بود پیرامون دفع دولت عثمانی از آذربایجان وارد مذاکره شد. ایمن

گفتگوها منحربه این شد که نادر شاه با سپاهی گران عازم آذربایجان گردید و پس از هلاکت سرخای خان داغستانی در کنار رودخانه کرش ماخی و گنجه را اشغال کرد.

نادر شاه وقتی متوجه نیرومندترین عصیان آذربایجان یعنی دولت پناه علی بیگ فرمانروای قره‌باغ شد دستور کوح مردم این خطه را به سرخس و فرمان قتل پناه علی بیگ و دیگر عصیانگران را صادر کرد.

پناه علی پس از وقوف بر خواست نادر شاه با سران و رهبران شورشی به کوهستان های زادگاه خویش پناه‌هنده شد و تا پایان روزگار نادر در حال نیمه فراری به جنگ و ستیز پرداخت.

پس از کشته شدن نادر شاه مردم کوح نشین قره‌باغ که تمعیدی سرخس بودند امکان بازگشت به زادگاه خود را یافتند. بازگشت مردم برجسارت و جرات پناه علی و یاران او را نشاء افزود، شورش وی سبب بروز حرکت های دیگر در مناطق مختلف آذربایجان که در تسلط نادر بودند، گردید.

پس از مرگ نادر شاه در آذربایجان خان نشین های خوی، ماکو، قره‌باغ، شیروان، باکو، گنجه، شکی و جز آن یکی پس از دیگری ظهور کردند که اکثر آن ها برای مقابله در برابر هجوم های عناصربییگانه مستقیماً از خان نشین قره-باغ به سرکردگی پناه علی بیگ جسارت والهام گرفته، استمداد معنوی و مادی می کردند.

پناه علی بیگ که بعدها به پناه‌خان معروف گردید در سال ۱۱۲۷ شمسی برای مقابله با شاه‌هرمز میرزانوه نادر شاه که پس از عادل شاه بر تخت سلطنت ایران نشسته بود، قلعه مستحکم در بیات بنا نهاد و در سال ۱۱۳۱ شمسی قلعه دیگری در شاه‌بولاق ساخت و دربار خانی خود را به همین مکان کوچ داد.

روی کار آمدن محمد حسن خان قاجار و بروز حوادث تازه در دربار ایران پناه‌خان را وادار به تداوم بیروتدافعی بیشتر کرد. وی در سال ۱۱۳۳ - شمسی در باستانواری که در حیات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آذربایجان رل مهم و اساسی بازی کرده است یعنی شهر شوش را بنا نهاد.

قلعه شوشی یا شوشای قره‌باغ را بعضی ها به غلط شیشه نام نهاده اند تا اسم یا معنایی به آن بدهند. تاریخ نشان می دهد که این شهر روی خوابه های دهی به نام شوش بنا گردیده و نام اصلی آن شوش، شوشی یا شوشا می باشد. این قلعه در نزدیکی ده "شوشا" و با فاصله کمی از آن در محل مرتفع

کوهستانی بنا گردید. اوایل قلعه را به نام بانی آن "پناه آباد" نامیدند. قلعه بزودی به شهر بزرگی تبدیل شد. در این محل سکه های پول با نام پناه آباد ضرب می شد که در این سوی ارس نیز رایج بود. در تبریز و سایر مناطق آذربایجان جنوبی تا سالهای اخیر سکه ۱۰ شاهی را "پناه آباد" می گفتند که مخفف همان "پناه آباد" است.

در این هنگام یعنی اواسط قرن هیجدهم میلادی، فتحعلی خان افشار موسس خان نشینی اورمیه سعی داشت در آذربایجان تحت سرپرستی خود حکومت مرکزی به وجود آورد. او برای رسیدن بدین مقصد، برای تقویت نیروی نظامی خود یک رشته تدابیری انجام داد و پس از لشکرکشی به برخی از نقاط آذربایجان در سال ۱۱۳۵ شمسی به قره باغ هجوم برد و هر چند نتوانست قلعه مستحکم شوشا را متصرف شود ولی در نتیجه طولانی بودن محاصره، آذوقه داخل شهر تمام شد. پناه خان حاکم قره باغ مجبور شد تبعیت فتحعلی خان افشار را بپذیرد و پسر خود را به عنوان گروگان به او سپارد.

در این موقع کریم خان زند مناطق بسیاری از ایران را متصرف شده قصد تسخیر آذربایجان را داشت فتحعلی خان افشار به جنگ با وی کشتنیده شد. در جنگ سختی که روی داد نیروهای فتحعلی خان پیروز گشتند ولی به علت تلفات زیادی که داده بودند در جنگ با محمد حسن خان قاجار که مدعی دیگری برای تصرف منطقه بود تا ب مقاومت نیاورد. محمد حسن قاجار در جنگی که در شیراز با کریم خان زند نمود مغلوب شد. حال آنکه کریم خان زند و فتحعلی خان افشار بود که می بایستی برای بار دوم با هم به زور آزمایی بپردازند.

این بار کریم خان خلی زونگی کود و قتل از این که به جنگ بپردازد با خان های آذربایجانی که از سیاست فتحعلی خان افشار ناراضی بودند به مذاکره پرداخت. در سال ۱۷۶۱ میلادی برابر با ۱۱۴۰ شمسی پناه خان حاکم قره باغ به نیروی کریم خان زند پیوست و پیروزی او را بر فتحعلی خان تا مین نمود.

پس از مرگ ناهنگام پناه خان پسرش ابراهیم ظلیل خان با دنبال کردن اندیشه های پدرش به حکمرانی قره باغ رسید.

در زمان ابراهیم ظلیل خان، ادبیات و هنر آذربایجان امکان رشد و تحول یافت. در زمینه های شعر، نثر، موسیقی، نقاشی و خوشنویسی، معماری

و جز آن آثار ارزنده‌ای به وجود آمد. ادبیات شفاهی خلق در مسیر رشد سریع افتاد. عاشق‌های ورزیده‌ای ظهور کردند که بعدها استاد و الهام بخش عاشق‌های دیگر شدند.

در این سالها شهرشوشا به مرکز علم و ادب تبدیل گشت و یکی از شهرهای بزرگ آذربایجان به حساب می‌آمد.

خان نشین‌های قره‌باغ، شکی و قوبا برای ایجاد حکومت واحد و متحد دست‌اتحاد به هم دادند. حتی چلبی خان حاکم شکی، تبریز را از دست دولتیان رها نید.

فتحعلی خان حاکم خان نشین قوبا ۳۱ سال از عمر خود را وقف تلاش در راه ایجاد اتحاد و اتفاق میان جوانین ساحل خزر تا اردبیل کرد. آقا محمدخان قاجار از این همدستی و یکپارچگی استقلال طلبان به وحشت افتاد. به ویژه که خان نشینهای آذربایجان برخلاف دربارهای ایران و عثمانی، اهمیت تجارتنی بین‌المللی خود را نگه داشته بودند. زیرا راه بازرگانی خزر-ولگا در اهمیت خود باقی بود و تجارت میان خان نشین‌ها و سرزمینهای قفقاز و روسیه رفته رفته ترقی و توسعه می‌یافت و این مسئله برای دربار قاجار ارزش حیاتی داشت. همین انگیزه اصلی حمله‌ها و هجوم‌های پی در پی لشکریان آقا محمدخان به آذربایجان بود. در همین زمان ابراهیم خلیل خان حاکم قره‌باغ با پهلای حکومت خویش را استوارتر می‌کرد و خان نشین‌های دیگر جسارت طغیان و شورش می‌یافتند.

به روایت مورخان آقا محمدخان که پیش از همه از خان نشین قره‌باغ و اهمه داشت نزدیک به شصت هزار سپاهی جمع کرد و ۵۳ روز از نو روز گذشته در سال ۱۲۱۰ هـ.ق از تهران به حرکت درآمد. پس از قتل و غارت در مناطق سراب، عکال و اردبیل به کناره‌های رود ارس رسید.

ساده‌خان شقاقی، حاکم خان نشین سراب، پس از شکست از آقا محمدخان به قره‌باغ فرار کرد و به ابراهیم خلیل خان حاکم آن سرزمین پناه برد.

آقا محمدخان در کناره رود ارس سپاهش را سه قسمت کرد: یک قسمت از طرف راست به جانب مغان، شیروان و داغستان تاختند، فواج میسره به سوی ایروان پایتخت ارمنستان و خودش با قلب سپاه به سوی قلعه شوشا مرکز فرمانروایی قره‌باغ و محل حکومت ابراهیم خلیل خان هجوم برد. در این مدت، مردم قره‌باغ و پناهندگان دیگر ایالات آذربایجان

به سرکردگی ابراهیم خان و کیاست و دوراندیشی ملاپناه واقف، در قلعه شوشا جمع بودند و در برابر سپاه قاجار ایستادگی می کردند. بنا به نوشته "سرجان ملکم" چون به جهت عدم توپخانه، گرفتن قلعه در حیزا مکان نبود آقا محمدخان حکم داد تا اطراف و حوالی مملکت را عرصه نهب و یغما نموده چون قاع صغصف بی آب و علف ساختند"

آقا محمدخان وقتی با مقاومت شدید مردم قره باغ به سرکردگی ابراهیم خلیل خان روبرو شد و مستاصل گردید بیت زیر را نویساند و به حاکم قره باغ فرستاد:

زمنجنیق فلک سنگ فتنه می بارد * تو ابلهانه گرفتی میان شیشه قرار
و در جواب او ملاپناه واقف وزیر اعظم خان قره باغ چنین نوشت:

گر نگهدار من آنست که من می دانم * شیشه را در بغل سنگ نگه میدارد
آقا محمدخان کینه بست و به تهران برگشت که تا جگذاری کند و سال بعد با سپاه گرانتری عازم آن سوی ارس گردد. از سوتی هم کاترین دوم به منظور اجرای وصیت پتر، چندین هزار سپاهی به سرکردگی گودویچ و رو - بوف به سرزمین قفقاز فرستاد. پیش از حمله مجدد آقا محمدخان آذربایجان شمالی و بیشتر خاک گرجستان معروض و حشیکری های سپاه روس قرار گرفت تا آن که کاترین درگذشت و جانشینش پل سپاه را به مسکوفرا خواند و آقا محمدخان به محض شنیدن این خبر به آذربایجان تاخت چون به رود ارس رسید هنگام طغیان آب بود حکم کرد تا سواران عبور کنند، گشتی به قدر کفایت نبود لاجرم بسیاری به آب زدند و جمعی کثیر غرق شدند.

بهار سال ۱۲۱۲ هـ ق (۱۱۷۶ هـ ش) بود که آقا محمدخان به شوشا تاخت و آنجا را تصرف کرد و بسیاری از مردان و مشطهیرا کشت و ملاپناه واقف را به زندان انداخت تا روز دیگر اعدامش کند.

در این سالها که شوشا مرکز حکمرانی ایالت قره باغ به گانون علم و ادب تبدیل شده بود ملاپناه واقف که از سالها قبل شروع به سزودن شعر نموده بود در این ایام، زندگی او در شوشا و حوش خوردنش با مردم قره باغ در حیات ادبی وی تحول ژرفی به دیدمی آورد. واقف علاوه بر شاعری و معلمی تیراندازی ماهرو معمار توانا بوده است و به نجوم به ویژه مطالعه سیاره ها نیز علاقه داشته است.

به تاکید آدولف بزگر، شوقشنا س آلمانی ساختمانهای بزرگ شهر شوشا زیر نظر او ساخته شده است.

آقا محمدخان سه روز پس از ورودش به شوشا و خودش به دست نوکران عاصی از صحنه گیتی زدوده می شود. نوکرها شبانه قدم در سراپرده‌های نهاده‌ی بواب خنجر طومار عمر یکی از مقتدرترین سلاطین ایران را قطع می کنند.

سیاه قاقا حاکم سزگرم غارت بود پس از این حادثه به تهران برمی گردد. واقف نیز که منتظر سپیده سحر و اعدام خویش بود به طرز معجزه آسایی از مرگ حتمی نجات می یابد. ولی دشمنان خودی در کمین بودند. محمدبیگ جوان شیر برادرزاده ابراهیم خلیل خان که از آشفتگی اوضاع سودحسته، زمام امور را در شوشا به دست گرفته بود، واقف سیاه ستمدار و شاعر را سب راه خویش می دید او را در حال ۱۱۷۶ هـ. شمسی در سن ۸۰ سالگی به همراه فرزندش علی آقا به طرز فجیعی در شرق شوشا در محلی موسوم به جیدیردوزو (= میدان مملو) به دار می زند و دستوری دهد خانه اش را تاراج کرده و دستنویس‌های اشعارش را به آتش می سوزانند. ولی واقف و اشعارش از بین نمی رود، تندیسش بردلها به جا می ماند و ترانه‌هایش بر لبها می نشیند چراکه ارثیه گرانبهای او را زمینه ادبی و مدنی کهن سال و سرشار مردم آذربایجان آفریده بود.

دوران واقف یکی از دوار درخشان برای ادبیات آذربایجان به شمار می رود چراکه از مرگ فضولی تا ظهور واقف حادثه مهمی در ادبیات آذری رخ نمی دهد و می شود این مرحله را مرحله فترت ادبیات در آذربایجان نامید.

واقف که نماینده ادبیات آذربایجان در عصر خویش بود، عصری که ادبیات شفاهی خلق آذربایجان به اوج شکوفایی خود رسیده بود و ادبیات شفاهی بنا به گفته ما کسیم گورکی پیوسته ما در ادبیات مکتوب است و ملا پناه واقف نیز در ادبیات شفاهی زمان خود مطالعه و تسلط استادانه داشت و از زندگانی و آثار یک سرجنبان آن آگاه بود و در خلاقیت آثار ادبی خویش از آنها الهام گرفته و بهره‌ها می گرفت لذا او پس از آن که توانست زبان کتبی و شفاهی ترکی آذری را با هم آشتی دهد آفرینش ادبی او با ادبیات شفاهی و فولکلوریک آذری بستگی حیاتی پیدا کرد. او در این زمینه چنان پیش رفت که نه تنها دو قره باغ بلکه دز. سراسر آذربایجان مورد توجه مردم این سرزمین گردید و امروز پس از گذشت دو قرن این مثل هنوز هم در بین مردم آذربایجان رایج است که:

" هر اوغویان ملا پناه اولماز ."

شکوفايي ادبيات آذري در اين سال ها چنان وسعت مي يابد كه شعر عاشقي و قوشماهاي آذري دردنياي شعر تمام ملل قفقاز انعكاس وسيعي پيدا کرده و ادبيات آن اقوام را تحت تاثير قرار مي دهد. شعراي ارمني و لزگي چكامه هاي به زبان تركي آذري مي سرايند و اشعار آذربايجاني در ارمنستان و گرجستان مورد حسن توجه مردم قرار گرفته و به خط ارمني و گرجي نوشته مي شوند. بهترين نمونهء تاثير شعر آذري در شعراي ملل قفقاز سروده هاي شاعر معروف ارمني "سايات نوا" است. او اشعار نغز خود را به زبان مادريش ارمني و به زبانهاي آذري و گرجي سروده است. اين شاعر ارمني ساكن شهر تفليس بود و در هجوم آقا محمدخان به اين شهر كشته شده است.

در سده ۱۸ در اين سوزمين پيشرفت موسيقي، نقاشي و معماري همچنان ادامه مي يابد. موسيقي آذربايجاني يا آهنگهاي مردمی پسندیده تر از همه وقت گردیده بود. عاشق ها شعرهاي حديدي سروده، همراه سازمي خواندند خوانندگان نواها، تصنيفهاي حديد ساخته توام با مقام هاي قديمي بالحن دلپسندی نغمه سرائي مي کردند. باز آلات موسيقي ساز، تار، کمانچه، نی، سورنا، نقاره و دف توسط سازندگان نواخته مي شدند.

پس از كشته شدن آقا محمدخان، برادرزاده اش بااخان به نام فتعلي شاه به سلطنت مي رسد، در دوران فرمانروائي او بود كه معاهده هاي ننگين گلستان و تركمانچاي مابين دولت هاي ايران و روسيه به امضا مي رسد و سوزمين قفقاز براي هميشه از پيكرهء ايران حدامي شود.

معاهدهء گلستان را نمايندگان دولتين در ۱۲ اكتوبر سال ۱۸۱۳ م مطابق با ۱۲۲۸ هـ.ق درده. گلستان واقع در ايالت قره باغ امضاء مي کنند طبق مفاد اين عهدنامه ايران از ادعای خود نسبت به شهرهاي گنجه، قره باغ، طالش، شكي، شيروان، باكو، قوبا، دربند، داغستان و گرجستان شوقي صرف نظر نمود و در سواجل خزر تنها روسيه مي توانست قشون و نظامي داشته باشد. بدین ترتيب اولين مرحلهء الحاق آذربايجان شمالي به روسيه ستزاري صورت مي پذيرد.

در ۱۵ فوریه ۱۸۲۸ مطابق با ۱۲۴۳ هـ.ق معاهدهء تركمانچاي در روستاي تركمانچاي در نزديكي ميانه به امضاء رسيد. علاوه بر شرايط معاهدهء گلستان، ايران الحاقان نشين نخجوان، ولايات ارده و باد و ارمنستان شوقي را به روسيه پذيرفت. با امضای اين عهدنامه، آذربايجان با شمشير

بی عدالتی، به دو قسمت تقسیم می شود که هر قسمتی سرنوشت جداگانه ای پیدا می کند. تا آن تاریخ نه تنها اکثریت قریب به اتفاق اهالی قره باغ را آذری ها تشکیل می دادند بلکه چنان که دیدیم شعر و موسیقی آذربایجان از این خطه هنرپرور به اوج شکوفائی رسید. شعر آذری با درخشش ملا پناه واقف در شوشا، شکوفائی خود را آغاز کرد ولی این سرزمین ادب پرور با تقدیم شعرا و ادبای زیادی به عالم ادبیات در این زمین هرل تاریخی ایفاء کرده است. از این دیار پراستعداد در مدت سه قرن بیش از ۱۰۰ شاعر آذری زبان برخاسته اند که اغلبشان در تاریخ ادبیات آذربایجان جایگاه ویژه خود را دارند.

نخستین شاعر آذری زبان این خطه یوسف کوسج است که در سال ۱۰۵۴ ه.ق در گذشته و آخرین آنان ایوب پاگی فرزند حاج صادق می باشد که در سال ۱۳۲۶ ه.ق دار فانی را وداع گفته است.

شرح حال ۷۹ تن از این شاعران قره باغی در کتاب "ریاض العاشقین" تألیف محمد صدرای قره باغی نوشته شده. و این کتاب در ۲۸۶ صفحه با الفبای اسلامی در سال ۱۳۲۸ ه.ق در شهر باکو به زیور چاپ آراسته گردیده است.

لکن پس از تحمیل معاهده ترکمانچای و استقرار حاکمیت چاپرانه روسهای تزاری برای سرزمین، پای ارامنه بدانجا بازمی شود. چنانکه تعداد کثیری از آن ها از مراغه و اطراف دریاچه اورمیه و ارزروم مهاجرت کرده و در قسمت داغلیق قره باغ که $\frac{1}{8}$ ایالت قره باغ است سکونت می کنند. سرشماری سال ۱۸۳۲ که به دست روس ها انجام شده. نشان می دهد که در آن هنگام ۶۸/۸٪ ساکنان این ناحیه آذری و ۳۲/۲ ارمنی بودند.

در نخستین سالهای الحاق آذربایجان شمالی به قلمرو امپراطوری روسیه، حکومت خان - خانی در گنجه، باکو، قوبا، قره باغ، شیروان، شکی و طالش لغو گردید، بسیاری از خان ها به امپدیر باقی مجدد حاکمیت خود به ایران فرار کردند. حکومت تزار با استفاده از این موقعیت زمینهای خان ها و سایر املاک آن ها را مصادره گزد تزار یسم در آذربایجان شمالی تشکیل داد. خان - خانی را با روش مسلح اداری - نظامی - امنیتی عوض کرد. خان نشین ها به ایالات و دوایر تبدیل شدند. بسیاری از دوایر تابع سرکرده ای بودند که او را رئیس ایالات مسلمان می نامیدند و مقامگاه

او در شوشا قرارداد داشت. سایر ایالات نیز، تابع رئیس اداره نظامی ایالت در بند بودند.

اداره ایالات قفقاز از سوی سرفرماندهی، تحت فواین تزاری به سر - کردگان سپاه احاله می شد. به همین جهت نیز این سیستم اداری، اداره " کماندانت " نام گرفته بود.

ایالات مانند گذشته به مناطقی تقسیم شده بود و نمایان این مناطق آن ها را اداره می کردند که معمولا بیگ ها برای این وظایف انتخاب می شدند. درشکی و قره باغ، دادگاه های ایالتی ترتیب داده شده بود رئیس آن ها کماندان ها بودند. در باکو، قوبا و گنجه دادگاه های شهری وجود داشت.

در روزهای نخست پیوستن قفقاز به روسیه، حکومت تزار به ثروت های طبیعی این سرزمین چشم طمع دوخته بود و می خواست از این ثروت ها برای مقاصد شخصی استفاده کند.

اصول اداری مباشرین، امیدهای تزار را عملی ساخت. مباشرین بیشتر منافع شخصی خود را در نظرمی گرفتند. به همین سبب در اوایل سال های ۱۸۳۵ لایحه سیستم اداری - انتظامی جدیدی به تصویب رسید. ما موران تزاری تصور می کردند لغو اصول اداری مباشرین، مردم ناراضی را که تا آن هنگام، شورش های چندی را برپا نموده بودند ساکت خواهد کرد.

هدف این اطلاعات استحکام موقعیت تزار در قفقاز بود. در سال ۱۸۴۰ حکومت تزار در قفقاز قوانینی وضع کرد بر اساس قوانین مصوبه اصول اداری مباشرین لغو شد. قفقاز به دو منطقه گرجستان و ایالات ساحل خزر به مرکزیت شهر "شاماخی" تقسیم گردید. در این تقسیم بندی ایالت قره باغ نیز جزو ایالات ساحل خزر محسوب می شد. ما موران سابق حای خود را به ما موران روسی دادند.

پس از آن آذربایجان شمالی جزء مستملکات روسیه درآمد، به دستور تزار مکتب خانه های روسی در شهرهای این سرزمین تاسیس شدند. نخستین مکتب خانه از این دست در سال ۱۸۳۵ یعنی دو سال پس از انعقاد قرارداد ترکمانچای در شهر شوشا آغاز بکار کرد. بعدها درشکی، باکو، گنجه، شاماخی و نخجوان نیز چنین مکتب خانه هایی تاسیس گردید. در این مکتب خانه ها زبان روسی و آذربایجانی، جغرافیا، علوم دینی و غیره تدریس می شد. تزاریسم از طریق این مکتب خانه ها در تربیت افراد مناسب برای اداره

امور مستملکات خویش کوشش می کرد. ولی دانش پژوهان آذربایجان سی بر خلاف سیاست تزار برای پیشرفت فرهنگ خود تلاش می کردند.

مکتب خانه ها و مدارس قدیمی همچنان در آذربایجان باقی ماندند. در سال ۱۸۵۸ تنها در شا ماخی تعداد این مدارس ۲۹۹ باب بود. در آن زمان این مدارس ۴۷۰۰ شاگرد داشتند.

در نیمه دوم قرن نوزدهم تکامل اقتصادی و همراه آن عصیان های دهقانی و شرایط مساعدی که برای انقلاب به وجود آمده بود حکومت تزاری را به وحشت انداخته و مجبور ساخت در سال ۱۸۶۱ قوانین آریاب - رعیتی را لغو کند. به علت تفاوت شرایط اجتماعی - اقتصادی در ولایات مرکزی روسیه، اصلاحات دهقانی قفقاز بسیار دیرینه مرحله اجرا درآمد. ابتدا انجام اصلاحات در گرجستان صورت گرفت و با این کار تا حدودی موافقت مردم آن سامان جلب شد. در آذربایجان شمالی پس از اطلاع از این اصلاحات در سال ۱۸۶۳ در زاگاتالا "حاربالکان" سابق عصیان عظیمی به وقوع پیوست. از عوامی که سبب شورش شدند سیاست غلط مسیحی کردن اجباری مردم این خطه و تبعیض طبقاتی فاحش در مناسبات اجتماعی و مالکیست خصوصی بر زمین های بزرگ بود.

قیام کنندگان کوشیدند قلعه زاگاتالارا فتح کنند ولی میسر نشد و به زودی این خیزش با وحشیگری تمام سرکوب شد.

این عصیان ها در چند نقطه قفقاز تکرار شد ولی قیام شیخ شامل داغستانی گسترده تر بود. به طوری که وی توانست ۲۶ سال در برابر سپاه جرار تزار ایستادگی کند و سالداتهای خون آشام را مستاصل نماید. پس از شکست عصیان شیخ شامل در سال ۱۸۵۹ به تدریج تمام خیزش ها در قفقاز سرکوب گردید و این خطه عملاً زیر سیطره سالداتهای روس درآمد.

تزاریسم برای ادامه حکومت خود ناچار بود دست به اصلاحاتی در سطح روستاها و شهرها بزند و این رفورم ها نیز اغلب روستاییان بی زمین را ناراضی تر کرد و در نتیجه در اواخر قرن نوزدهم، اعتراض ناراضیان به اوج رسید و مجدداً عصیان های مردم آذربایجان شمالی به جنبشهای رهائی بخش تبدیل شد. ولی اغلب این نهضت ها با شرکت گروههای کوچک مسلح و مبارز به صورت جنگ و گریز بود که این گروهها در نزد مردم آذربایجان به "قاچاق لار" معروف گردیدند.

آردی وار

مصیبت خانگد از فاجعه عظیم زلزله ۳۱ خرداد را - شتار و
 محروح شدن بیش از ۶۰ هزار ایرانی معصوم و بی خانمانی نیم ملیون
 مردم گیلان و زنجان گردید و خلیفاده‌های بیشماری را در مرگ عزیزان
 از دست رفته داغدار و عزا دار ساخت به ملت شریف و صبور ایران و
 بازماندگان کشته شدگان تسلیت گفته از خداوند بزرگ آمرزش برای از
 دست رفتگان و صبر و تحفظ برای بازماندگان مسئلت می‌نمائیم .
 (خبر اسفناک وقوع زلزله بعد از چاپ مجله دریافت شد)

« وارلیق »

توجه

- ۱- اداره مجله در حرك و اصلاح و حذف مقالات وارده مختار است .
  - ۲- مقالات وارده هرگز مسترد نمی‌شود .
  - ۳- هرگونه مسئولیت مقالات تیکه با امضای نویسندگان نشان در مجله
 چاپ می‌شود مربوط به خود نویسندگان است و چاپ آنها
 الزاما دلیل تایید اداره مجله نیست .
- « وارلیق »

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
 JOURNAL

12 - th: Year No. 76 - 1

1990 April, May, June

Add :151, Nord Felestin Ave,
 Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز دکتر جواد هیئت

تهران : خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

عصرهای زوج تلفن : ۶۶۶۳۶۶